

550.853/35

роз. 4403/32

МИРОСЛАВ КАПІЙ

Львівський державний університет
Бібліотека
Накл. 3000
Дата 3-11-32

КРАЇНА БЛАКИТНИХ ОРХІДЕЙ

ПОВІСТЬ

НАКЛАДОМ ВИД. С-КИ „Н О В И Й Ч А С“
ЛЬВІВ, 1932.

КРАЇНА БЛАКИТНИХ
ОРХІДЕЙ

БІБЛІОТЕКА „НОВОГО ЧАСУ“ Ч. 35.

МИРОСЛАВ КАПІЙ

КРАЇНА БЛАКИТНИХ ОРХІДЕЙ

Повість

НАКЛАДОМ ВИД. С-КИ „НОВИЙ ЧАС“
ЛЬВІВ, 1932.

COPYRIGHT BY MIROSLAV KAPEY7

II. 550.853/35

Друкарня Беднарського в аренді «Промислу Графічного»,
Львів, Ринок 9. — Тел. 76-14.

ПЕРША ЧАСТИНА
П О В О Р О Т

I

Крізь широко розкрите вікно вливалися ясні проміні заходячого сонця, розсипаючись золотими меріжками по кімнаті. Спинялися на широкому столі, що закиданий паперами стояв проти вікна, то довгими смужками пробігали по протилежних стінах, граючись з численними картинами, що видніли на них та розгублювались по кутиках, з яких поволі висовується вечірній сутінок.

Степан Артименко сидів біля стола й писав. Цебто не писав а говорив у диктограф а чорні стрічки одна за одною виростили на вузьких листках паперу.

Спішився.

В передній кімнаті вже з десять хвилин ждав хлопчина з друкарні на скрипт, що мав заповнити останню сторінку новинок вечірнього видання «*Київських Вістей*» великої газети, що появлялася тричі в день, якої саме хронікарський відділ вів Степан Артименко. Від часу до часу долітав із сусідних редакційних кімнат гамір та стукіт машинок до писання, який мішався із голосом Степана та вуличним гамором, що линув у кімнату крізь розкрите вікно.

Ще одно-два речення і скрипт був готовий.

— А гей там, друкарня! — кликнув Степан Артименко піднімаючись ізза стола.

Відчинилися двері й в кімнату ввійшов замурзаний хлопчина, що був на посилках між редакцією та друкарнею, що поміщалася на долині.

— Маєш ось тут! А скоро біжи, бо вже пізно!
— сказав до нього Степан Артименко, передаючи йому скрипт.

— Встигнемо, пане редактор! — відповів хлопчина і викручуючись на правій п'яті зник за дверима кімнати.

Степан Артименко змученим рухом потер своє чоло й підійшов в напрямі вікна. На київські сади западав весняний вечір. У воздуху почувався подих свіжої зелені та запаху розцвілих вишневих садків, що долітав від передмість аж тут на Володимирську. Долиною вулиця аж кишла від людей. Замикалися магазини та всякого рода установи, зате вулиці наповнялися людьми, що вийшли погуляти та налюбуватись красою весняного вечера. Від Подолу та ізза Дніпра долітали гудки фабричних сирен, що сповіщали кінець денній роботі. Гамір огортав місто, такий кипучий, нестримний, повний життєвої радості гамір.

Степан Артименко глядів на київські вулиці та задумався.

Оце саме тепер було в нього дві свобідні години, бо точно пів до двадцятьпершої мусів прийняти репортерів з матеріалом до ранішнього видання газети, що складається по півночі, а в годину опісля мав бути на бенкеті, який влаштувало літературне товариство в честь ірландського поета Патріка Д'Орфея, що прибув в Україну з докладами про кельтійське мистецтво, щоб подати з нього точний звіт, який читатимуть Київці за ранньою кавою.

А відтак — нагадав — треба заглянути в Аркадію, де саме починав свої виступи славний балет Марічки Калиниченко, що своїми виступами під час свого останнього турне збирала бурі оплесків в усіх столицях Європи.

Гай, гай! І тут і там — всюди треба обов'язково бути, нічого не поробиш! Така вже доля журналіста! Але цих дві години, це його — він розпоряджатиме ними, як захоче! Та ба! — в тому то

й трагедія — що не видумаєш нічого, а скінчиться, як звичайно, Мірошніченком.

Сам не міг рішитися, як йому виповнити отих не багато свобідних хвилини. Вечері проводив всіляко, нераз встигаючи побувати в кількох ресторанах та кофейнях, де мав ділові, чи звичайні товариські стрічі. Та найчастіше можна було його стрінути в великому ресторані старого Мірошніченка біля Староженкового переулка проти великого театру «Русалка», куди вечерами заходила вся майже письменницька братія Київа.

Та сьогодні Степан Артименко не міг якось рішитися куди йому піти-би. Механічно витягнув годинника й побачив, що доходило три чверти на дев'ятнадцяту. Відвернувся від вікна й перейшовся двічі по кімнаті. Спиняючись біля стола взявся до порядкування розкинутих на ньому паперів, записаних й чистих листків, що лежали всуміш з книжками й всякого рода часописами.

Нараз від правої стіни роздався звук дзвінка телевізійного апарату. Степан Артименко повернув свій зір в той бік і здивився в скляну тафлю, що видніла над телевізійним апаратом на стіні праворуч.

Гладка поверхня тафлі із гірського кристалу, що була ніжно білої краски, зарожевілася злегка і на ній почали вискакувати поодинокі букви, що скоренько укладалися в слова та речення.

Степан Артименко підійшов до апарату й почав відчитувати стрічки, що виринули на кристалевій тафлі, які звичайно попереджували образ, що з'являвся на ній, коли апарат починав відзиватися.

«Астрономічна обсерваторія в Свято-шичч просить пана Степана Артименка до апарату»

майнула на кристалевій тафлі прозористими, чіткими буквами.

Підійшовши до апарату Артименко натиснув гузик дзвінка, що давав знак получения а рівночасно його пальці застукотіли по клявіатурі апа-

рату вистукуючи відповідь, що в той саме мент з'явилася на тафлі святошинського апарату:

Я при апараті, хто говорить?

Записані стрічки на тафлі зникли, вона почала мінитися різними красками переходючи від ясно-білої до сірої й вкінці вказалося на ній нутро якоїсь кімнати й усмінене лице чорнявого, середніх літ, чоловіка, що говорив звернений в сторону Артименка. Це можна було бачити з рухів лиця. Рівночасно озвалися слова з голосової труби, що находилася в горішній частині телевізійного апарату.

— Добрий вечір, Степане! Добре, що застав тебе. Думав, що певне вже гуляєш по алеях Лисенкового саду або любиєшся підскоками муринських красавиць, що мабуть сьогодні виставляються на показ в театрі Артемовського.

— Добрий вечір! А ти певне, Ігоре, заскучав за тими красавицями, коли навіть там, серед святошинських нетрів, цікавишся ними! Що нового?

— Нового? ... Гм... як тобі сказати! Може нічого а рівночасно може й багато!

— Що таке?

— Бачиш, найкраще буде, якщо ти потрудишся зараз сюди, в Святошин. Мені здається, що не пожалієш тієї своєї прогульки та краще проведеш тут у моїй пустелі час, як там у театрі роздивляючи золоті обручки в ніздрях Муринок чи яких інших шоколядових красунь.

— Приїхати в Святошин? ... Скажи, Ігоре, що це такого сталося, що моглоби дорівнати обручкам в носиках Муринок? Чи може яка нова зізда вродилася й ти справлятимеш хрестини або яка комета хоче своїм хвостом полоскотати нашу стару земленьку?

— Щось цікавішого за нову зізду чи комету! Приходь тільки якнайскорше!

— Ні, ні, Ігоре, скажи в чому річ! Не виставляй мене на таку довгу пробу терпеливості.

— Бачиш, це до якогось часу тайна. Ти журналіст, а журналістам хіба тільки на те зраджують

тайни, щоб про них як найскорше цілий світ дізнався. Та нехай, приходь зараз і знатимеш про все.

Говорючий оті слова д-р Ігор Харитоненко, асистент астрономічної обсерваторії, що знаходилася на одному з горбків серед лісів Святошина, був одним із приятелів Степана Артименка. Оба уроженці херсонських степів стрінулися в часі своїх студій на одеському, Дорошенківському університеті. Артименко студіював письменство та історію, а його приятель математику та астрономію. Артименко віддався незабаром журналістиці переходючи з редакції в редакцію, поки не перебрав хронікарського відділу найбільшого київського дневника «Київських Вістей» поринаючи цілим своїм еством в кипуче й невгомне життя журналіста, міжтим як його приятель став асистентом астрономічної обсерваторії в Святошині, заховавшись із своїми струментами та нотатками далеко від світу серед святошинських лісів. Тільки від часу до часу давав світові знак про себе якоюсь статею в наукових журналах чи відкриттям якої нової звізди на синяві неба.

Та літа проведені разом, на шкільній лавці, витворили між ними оті приязні відносини, які в буденному житті цінуються високо, які сильніші за все те, що несе із собою буденщина в дальшому життєвому шляху. Нераз журналіст вченому, а вчений журналістові робив прислугу де і як тільки міг і якось так склалося, що навіть не умовляючись ділилися вони всякими новинами із обсягу своєї праці.

І ось тепер відізвалася в Артименкові нетерплячка журналіста, якесь незясоване прочування говорило йому, що оця неждана прогулька в Святошин принесе йому *dulce cum utile* дасть розраду й принесе матеріал, якого вічно й вічно жадав той ненаситний молох — друкарський станок.

— Тому Ігоре, що я журналіст, то в мене може й більша цікавість. Добре. Іду зараз. Тільки,

будь ласка, скажи хоч одно слово, щоб заспокоїти оту мою цікавість, в чому саме річ? Натякни хоч одним тільки словом а вибираюсь зараз в дорогу.

— Це щось в звязку із найважлишою подією останніх часів...

— Що таке? Землетрус в Мадриті? Зникнення Зеландії в хвилях океану? Війна Провансії з Францією? Чи може гостина германського імператора в Індії?..

— Ні, ні, це все не те! Тільки Степане, поки що нікому ні слова... Добре? Тямиш... чи забув вже може — „Queen of Virginia“?..

— Що? ... Невже є яка вістка про неї?... Зараз їду! — кликнув Артименко до апарату натискаючи рукою гузик на знак, що розмова скінчена.

На його лиці було пізнати незвичайне хвилювання, що зливалося в один акорд зацікавлення, недовіря та горячкової нетерплячки. З поспіхом зняв він з вішалки капелюх та нагортку й скорою ходою вбіг до сусідньої кімнати, де за столиком у кутку сидів один з його товаришів, редактор відділу «3 дня», Михайлович.

— Слухайте, Остапе! — звернувся до нього Артименко — будь ласка, відберіть за мене пів до двадцятьпершої матеріял від репортерів, справте його та пішліть у друкарню. Ви-ж тут будете, правда? Також пішліть кого в «Асторію» нехай принесе звіт з бенкету в честь того ірландського пііти — остаточно можете й сами його скомпонувати, ви-ж знаєте як це при таких okazіях водиться і чого то не балакають за повною чаркою! В мене, ба-чите, незвичайно важне діло, мушу зараз в Святошин.

— Еге! Мабуть і вас весна закликає із нашого гамірного Києва на лоно природи! Певне якась горличка затужила за пошумом святошинського бору, а ви помагатимете їй розважитись — що?

— Ні, ні, Остапе, не вгадали цим разом! Та прощайте, бо у мене нема часу!

Артименко розпрощався з Михайловичем, вибіг з кімнати і за хвилину стояв вже біля ліфту. Миттю зіхав на долину й опинився на гамірній повній пробожних вулиці. Кивком руки прикликав проїзжаюче авто, сильний трьох-циліндровий віз марки «Чумак», звісної кременчуцької фабрики братів Макаренків й вскакуючи на ступінь повозки кликнув шоферові:

— Святошинське шоссе через Майдан Мазепи та проспект Многогрішного — тільки як мога скоро!

Шофер кивнув головою, поправив щось коло машини та авто пігнало по Володимирській, звертаючи біля пам'ятника Марка Проклятого в бік на Благовіщенську, що лучила Володимирську із сіткою поперечних вуличок і доторкалася своїм другим кінцем широкого майдану Мазепи, серед якого піднімався на гранітному обеліску пам'ятник славного гетьмана.

II

Сидючи на м'яких подушках автомобілевої повозки Степан Артименко поринув цілком у своїх думках. Тих кілька слів, кинених йому з Святошина крізь телевізійний апарат його приятелем Ігорем, розбурхали його до краю.

Так отже вкінці і є звістка про неї!... А здавалося, що поринула у безвістях світів, як богато, богато її попередників і ніякого сліду ні вістки ніколи й не буде про неї. А таки мусить бути якийсь слід, бо ж прецінь Ігор не закликавби його даремно в Святошин.

Мов на кіновому екрані почало пересовуватись в його думках усе те, що збудив в його пам'яті звук отих кількох слів.

„Queen of Virginia“ це те перше міжпланетне судно, якому удалося з успіхом покинути нашу землю й причалити до наміченої мети. Тямить, якого шаленого розголосу набрала ця подорож з хвилиною, коли стало певним, що дійсно можна перевести в діло цю нездійснену досі мрію, леліану

від непамятних віків у душах мешканців землі. І саме сьогодні минає рік, коли ота мрія стала дійсністю! Саме рік тому із летунського майдану в Гейфіку, в північній Вірджинії, знялося повітряне судно „Queen of Virginia“, щоби полетіти на найблизшу до нашої землі планету, Марса. Після багатьох попередніх невдачних спроб із того роду суднами, будованими то в формі ракети то цигара то знов острозакінченого вальця, вдалося вкінці збудувати нове судно з еластичного металу аргініту, відкритого в 1991-ому році англійським інженером, Ральфом Думбартоном, недалеко джерел Лени на Сибірі, у формі кулі з двома стіжковатими каптурами на обох бігунах. Як моторову силу вжито для отого судна енергію, що повстає при розпаді атомів, яку після довгих, довгих дослідів вдалося геніальному литовському фізику Арбеніюсові запрягти до роботи в користь людини.

Коли попередні того роду судна або не змогли видістатись поза земну атмосферу або ізза невмілого примінування вибухових матеріалів, як при ракетах, перелетівши її, спалювалися й експлуодували внаслідок страшної горячі, яка витворювалася ізза тертя судна об атмосферу, то „Queen of Virginia“ могла свobodно знятись над землею та із довільною швидкістю летіти туди, куди захоче її керманіч. Геніальний мотор Арбеніюса в сполуці із приладом американського астронома Уїлєма Гарфорда, що зовсім нівечив силу притягання землі, давали змогу новому суднові летіти в кожному напрямку із приміненням швидкості, яка тільки вважатись потрібною до порушення судна.

Дійсно, нове судно було завершенням усього того, на що тільки людський дух міг досі здобутися. Фінансувало цю подорож п'ятьох американських мільярдерів з Говардом Кестлі, президентом міжнароднього тресту воздухоплавства на чолі. Діло було обдумане до найменших подробиць. Будова судна та апаратів потрібних до такої далекої дороги тривала повних чотири роки. Судно було збудоване для

трьох подорожних, якими стали: Робінзон Мек Дудлей, професор астрономії на оксфордському університеті, Тома Роберт Грегем, інженір, що проводив роботами над будовою судна, та Оляф Геріксон, славнозвісний норвежський подорожник.

Уся світова преса не вгавала в описах судна, його пасажирів, виглядів майбутньої подорожі та можливого повороту. Всі світляні театри цілого світу аж роїлися від знімок судна в усіх стадіях його будови, летунської площі, її околиць, краєвидів степу Вірджинія та портретів трьох смільчаків і їх рідні аж до шестого покоління взад. Всі телевізійні апарати цілого світу наставлялися на летунський майдан в Гейфіку, кожний хотів бачити цей найбільший досі здвиг людської думки, кожний бажав хоч думками бути при почині того велитенського діла, яким була проба, що мала всякі вигляди на успіх, навязання зносин і сусідню планетою. Сам Степан Артименко написав кільканадцять статей та нотаток, що торкалися справи перелету на сусідню планету. Ціллю подорожі вибрано Марса. Астрономічні обсервації та досліди довели до доволі всестороннього познайомлення з обставинами, що торкалися проблеми життя на поверхні сусідньої планети.

Сконстатовано там існування воздуха та води, існування рістні та якихсь, здається, розумних еств, що зазначували свою приявність на поверхні Марса чимсь в роді будівель. Достерегла їх астрономічна обсерваторія в гірському містечку Агуакульна, в перувіянських Кордиліерах, якої сочка телескопа мала 6.80 м. в промірі.

Усі обставини так склалися, що ніщо не стояло на перешкоді у виконанні задуманого діла. Відлет назначено на день 15-го квітня о 12-ій годині дня, який і відбувся точно, по складеній програмі. Дванадцять гарматніх вистрілів із сусідніх фортів сповістило той момент, коли судно висунулось з повітки, в якій перебувало досі і знялось вгору. Биття в дзвони по усіх дзвіницях світу та

гудок сирен на кораблях та на фабриках в усіх закутинах земної кулі сповіщав про оту епохальну хвилину, в якій представники людського племені вибиралися в гостину до своїх найближчих сусідів у всесвіті.

Артименко нагадав усі описи відізду міжпланетного судна, нагадав усі п'єани, які знімалися із стовпців всесвітньої преси на честь людського генія. Нагадав цілу повінь статей, причинків та нотаток, горячих полемік та баталій, які велися на тему Марса та сміливої подорожі в журналах та часописах цілого світу. Нагадав те захоплення, яке огорнуло ціле людство на точці того всього, що мало якийнебудь зв'язок з Марсом.

В кожному, хочби й як паршивенькому, ресторанчику подавано котлетики а ля Марс, якийсь проворний купчик придумав і пустив в торгівлю автоматичні гузики, якими нібито Марсіяни запинають свої штанятка. Жінки почали носити нову причіску, яку в своїй уяві бачили на головах марсіянських красунь, по аптиках продавано гіркий марсіянський порошок, подібний своїми наслідками до тієї води, яку перед сотнями літ продавано в Європі з етикеткою, що носила назву імени передостаннього австрійського імператора...

Час перелету обчислено на вісім днів. Судно, яке мало перебути земну атмосферу із невеликою швидкістю, з уваги на те, щоб його не стрінула доля усіх його попередників, видіставшись поза неї мало летіти із швидкістю, яка не наражувалаби його мешканців на ніякі шкоди їх організму. Матеріал, з якого збудовано судно, аргініт, надався найкраще до перелету крізь широку полосу ділення проміння, яка саме починалася за стратосферою й широким поясом огортала землю, бо його, одиного із усіх металів, оті промінні не проникали. Після обчислень „Queen of Virginia“ мала причалити до Марсової поверхні по вісьмох днях.

Опуститись мали наші подорожні недалеко Марсового меридіану на великому суходолі, який вида-

вався кризь рефрактори обсерваторій степом, на якому піднімалися вершки якихсь будівель чи руїн, на скільки можна було заключати із дотеперішніх обсервацій того місця на поверхні Марса.

Знаком щасливого причалення мали бути світляні сигнали геліорадних ракет, системи шведського фізика Зігурда Гаденштадта, які давали таке сильне світло, що його можна було схопити земним телескопом і виказати його приявність у спектроскопі. Ракети ті находилися назовні судна і діяли автоматично по причаленню на поверхню Марса. Три слідувачі по собі в годинних відступах вибухи геліорадних ракет, мали означати щасливе прибуття „Queen of Virginia“ на марсіянський суходіл. Поворот на землю мав наступити по десятиох днях побуту на Марсі.

Все те, з виїмком повороту, відбулося точно згідно із згори настановленою програмою. Отже „Queen of Virginia“ злетіла із летунського майдану в Гейфіку, щасливо перебула земну атмосферу, як про це сповіщувало помічення усіх астрономічних обсерваторій, щасливо перебула лінію, де кінчається притягання землі і починається притягання Марса, й щасливо прибула на його поверхню. Три вогняні знаки, що слідували у годинних відступах по собі, які запримічено в околиці марсійського суходолу біля меридіану, доказували, що мабуть наші подорожні дісталися живі на Марсову поверхню. Та на тому й кінець.

Минуло від відлету умовлених двадцять шість днів а „Queen of Virginia“ не повернула на землю. Минув ще тиждень і почали минати дні за днями, а судно не вернулося. Виринули всілякі здогади, що могло би спричинити його задержку; почалася знов газетна полеміка та незабаром ціла справа перелету на сусідню планету та доля її учасників почала займати щораз менше місця на сторінках газет аж вкінці цілком зникла із них. Забулося, як багато дечого забувається на нашій землі. Зрештою багато інших, актуальніших, може

дрібних всуті річи, справ заступило її місце в публичній opinii. Це ж таке звичайне, людське.

Якийсь час заняла людську увагу справа на-зрівуючого вибуху війни між австралійською федерацією і занзібарським цісарством за право риболовлі на індійському океані, то знов вибух вулкану в Арденах звернув увагу світа на маленьку загибаючу французьку республіку а опісля її війна з Провансією. Так справа судна „Queen of Virginia“ зійшла з овиду і тому саме натяк на неї, який Степан Артименко почув від свого приятеля з Святошинської обсерваторії, так його збентежив.

Все те блискавкою пересувалося в думках Артименка, який розсівшись вигідно в кутку авта, що хвилини принаглював шофера, щоб той поспішав. А авто стрілою пронеслося крізь Мазепів майдан, завернуло на проспект гетьмана Многогрішного, проїхало біля величавої палати міністерства воздухоплавства й відісталось незабаром на передміські бульвари і відтак покотилося по святошинському шоссе, по обох боках якого видніли численні вілли та літні тереми київських богачів.

Сутінок щораз то більше огортав землю. Гень за святошинськими лісами зайшло сонце, полишаючи по собі велику, червону заграву на заході неба. В стороні Київа заясніли світла, мерехтячи тисячними зірками на темно-зеленому фоні садів та парків, що зеленим вінком окружали це гарне місто.

Степан Артименко ще раз перебігав в думках все те, що нагадував йому звук отих слів „Queen of Virginia“. Якась невгамована, безмежня радість розпирала йому груди на саму думку, що оце він може перший сповістити світ про долю сміливих мандрівників у всесвіт. Та-ж прецінь Ігор не даремно закликавби його в Святошин. Прецінь щось в тому мусять бути! Тільки що?

І ставала перед очима його душі уся велич і грандіозність тієї подорожі на сусідню планету, якої не злякалися три смільчаки, хоч добре було їм звісно, скільки жертв проковтнули всі попередні

невдалі проби того рода подорожей. І нагадався йому міт про Ікара, нагадалися йому усі безчисленні змагання людського духа досягнути недосяжне, докони надлюдського, ступити там ногою, куди тільки людська думка знятися може!

Так! Так!

Це ота безсмертна іскорка, яку запалив Прометей ще колись там на заранні людського роду, а яка жевріє й досі в людських серцях й жевріти-ме доки ті серця битимуться на нашій землі. Це вона так ворушить людського духа й рве його без упину вперед.

І гордістю сповнялося серце Степана Артименка, що оце може він сповістить світ про долю тих, яким першим судилося діткнутися своїми ногами сусідньої планети, йому, українському журналістові!

Нагадав, з яким завзяттям боролися народи за цю честь, щоб їх представник взяв участь у тій подорожі. І мимовільно з'явилася усмішка на його устах, коли усвідомив собі цю безперечну правду, що ще й сьогодні, в ХХІ віці існують народи, що ще й сьогодні всупереч всім теоріям, голошеним фанатиками перед віками і намаганням, даремним що правда, які коштували море людської крові та сліз, існують поміж тими народами суперництво та, більше як колинебудь, почування окремішності. Нагадав, скільки крові пролилося отут, на вулицях того гарного Києва, в ту далеку епоху, коли то північні варвари огнем та залізом хотіли стерти з його рідного народу знамена окремішності, аж поки не вдалося знівечити ці дикі намагання надлюдським зусиллям великого гетьмана Данила, якого крицевий пам'ятник красується проти гетьманського терему.

Степан посміхнувся.

Авто котилося широким шосе й наближалось вже до астрономічної обсерваторії, що находилася на одному із горбків серед ліса, край бічної доріжки, що йшла ліворуч від шосе.

Дорога піднімалась дещо й за хвилину праворуч розкрилася панорама Києва потапаючого в вечірньому сутінку. Миготіли міряди світел тремтючим сяйвом, що відбивалося гень далеко в Дніпрі фантастичними блідавими цятками.

— Біля обсерваторії станути! — кликнув Степан Артименко шоферові крізь трубку.

За хвилину авто спинилося біля великого будинку, що білівся серед темні ліса. На даху його находилася баня, що була призначена до астрономічних дослідів та помічень.

— Заждати! — сказав Степан Артименко вискакуючи з авта. Одним скоком станув він біля входових дверей обсерваторії й подзвонив. За хвилину в середині будинку озвалися кроки й відчинилися важкі дубові двері. На порозі зявилася висока поstattь в білому, робітному халаті. Був це д-р Ігор Харитоненко, перший асистент астрономічної обсерваторії в Святошині й приятель Степана.

III

— Добрий вечір Ігоре! Я вже й тут! — кликнув Артименко витаючись з асистентом й переступаючи поріг будинку.

— Добрий вечір! — відповів той. — Ти дійсно скоро зявився, Степане, видко нетерплячка додавала скорости твому автові. Та ходи на гору!

Артименко й асистент пройшли невеличкий коридор й сходами вийшли на плятформу, вкриту банею, що находилася над обсерваторією. В ній був рефлектор та інші інструменти, потрібні до астрономічних обсервацій.

Директор обсерваторії, старий професор Загорович, поїхав був на Конгрес астрономів до Мадриту, тому Харитоненко під ту пору являвся господарем обсерваторії. Крім кількох асистентів й урядовців, що мали сьогодні нічну службу й працювали по своїх кабінетах, та прислуги, яка находилася на долині, в обсерваторії не було нікого.

Вийшовши на п'ятак, що вкрита була банею, Ігор вказав Артименкові крісло, яке стояло біля стола, закиданого картами та паперами, що на них видніли цілі ряди та колюми чисел та всяких астрономічних знаків.

— Сідай, будь ласка! Що там цікавого у вас, у Києві? — почав асистент.

— Бачиш, Ігоре за отими цікавими річами я саме й з'явився тут — сказав Артименко. — Заспокій ти мою цікавість, а я постараюся тобі тим самим відплатитись.

— Якщо ти такий нетерплячий, то можеш в цю мить дізнатися в чому річ! Прошу, будь ласка, переглянь оце — сказав Ігор, вказуючи рукою на скирту паперу, на якому видніли міріяди чисел та математичних знаків.

— Не жартуй, Ігоре! — кликнув Артименко. — Щоби прогризтися крізь оді нетри математики треба мені хіба ще раз завернутися в нашу гімназію, в Мелітопіль. Мабуть живе ще наш старий Льогаритм, що поза козінусом світа не бачив та мабуть, якщо колись не вдалося йому вистругати з мене козінуса, то й тепер цього не вспівби. Будь ласка, лиши ті пташки та шибенички в спокою і скажи отак по простому, в чому річ? Чи є яка звістка про „Queen of Virginia“?

— Слухай, розкажу все, що знаю, тільки, будь ласка, задержи це покищо для себе. Не хочу скомпромітуватися, колиб мої помічення та обчислення показалися хибними.

Тямиш, що від року нема вістки про долю трьох дослідників, які судном „Queen of Virginia“ призначеним до міжпланетного лету, знялися з летунського майдану в Гейфіку в північній Америці і долетіли до Марса. Загал забув про них, як про багатьох інших їхніх попередників, яким не вдалося досягнути тієї мети. Та й більшість астрономів прибула про них, виходячи з практичної точки погляду, що шкода часу займатися ділом, яке остаточно не увінчалось успіхом.

Як знаєш, я від давна займаюся Марсом та усім тим, що його торкається. Крім цього я винайшов прилад, який дозволяє закріпити хочби і яке мале тіло, що знаходиться поза, згідно недалеко поверхні якоїсь планети чи якого іншого небесного тіла. Крім того при допомозі відповідних обчислень можна з цілою точністю означити місце, в якому воно знаходиться в просторі та напрям, по якому воно посувається, коли воно в русі, хоч його самого не видно. По численних пробах та досвідах так уліпшив я той свій апарат, що він працює з незвичайною точністю та певністю. Займаючись Марсом мав я завжди на тямці „Queen of Virginia“ та долю її пасажирів. І оце вчора звернувши свій апарат на поверхню Марса закріпив я, як це виказала з усякою певністю стрілка мого апарату, приявність якоїсь маси чи тіла, недалеко Марсової поверхні. Ця маса знаходиться в доволі повільному русі в напрямі від Марса до нашої землі. Мої обчислення, за які я зараз узявся, виказали, що коли ця маса чи тіло порушатися-ме з тією швидкістю, що досі, то рівно по десяти днях, числячи від вчора, це є дня 25-го травня в ранішних годинах, досягне поверхні нашої землі. І то саме десь тут в нашій околиці, де перехрещується рівнолежник Києва з його полуденником.

Що ж це за маса чи тіло?

Яка-ж інша, більш льогічна думка може насунути, як не та, що це „Queen of Virginia“ вертає з Марса на землю? Ось бачиш ця новина, яку хотів я тобі сказати!

В міру Ігорового оповідання, Артименка аж дроз проймає від хвилювання. Отже сповняється його прочування, що міжпланетне судно вертає на землю та що вкінці людство дізнається, як виглядає той далекий світ, до якого в мріях тільки вже від непам'ятних віків виривалися людські душі.

І оце йому першому судилося сповістити світ про цю епохальну подію, йому Степанові Артименкові, київському журналістові! І замаєчили в його

уяві великанські наголовки надзвичайних видань «Київських Вістей», виринула перед очима його душі картина, як то вуличня товпа виривати-ме із рук газетних рознощиків задруковані листки паперу, як з уст до уст блискавкою подавати-муть собі вчитану новинку. Як тисячі чужоземних газетярів добивати-муться своїми телевізійними апаратами хоч хвилинки розмови із ним, щоб почути ближші подробиці цієї вістки.

— І ти говориш про це так спокійно, Ігоре! — кликнув Артименко дріжучим із збентеження голо-сом — та-ж це вістка, якої кожне слово і золотом не оплатити! Та-ж прецінь факт повороту міжпланетного судна на землю пічне нову добу історії людства! Це-ж прецінь щось такого незвичайного, небуденного, а ти говориш про це так байдужно, якби це перший ліпший літак повертав собі із недільної прогульки. Одно тільки спитаю тебе: чи досі ніяка інша обсерваторія не запримітила цього явища?

— Покинь це! Ми маємо звязки із всіми обсерваторіями світу, та досі ще ніяка не зголосила того рода своїх помічень, хоч воно так водиться, що ми взаємно оповіщуємо собі всякі новини за-примічені у всесвіті.

— А коли можна надіятись запримічення того тіла?

— З уваги на його маленьку масу без мого апарату це може наступити тільки тоді, коли воно знайдеться в сфері притягання землі, краще сказати тоді, коли воно так наблизиться до землі, що можна буде достерегти його крізь сочку апарату спрямова-ного на дорогу його лету.

— Значиться більше-менше коли це може ста-тись? — спитав Артименко.

— За чотири або пять днів, отже так біля 20-го травня можна надіятись, що зголоситься котрась із обсерваторій із вісткою, що якесь тіло наближа-ється до нашої землі. Очевидно все те може ста-тись тоді, коли мої обчислення покажуться пра-

вильними, хоч в тому не сумніваюся. Я завтра ще раз візьмуся до чисел і надіюся, що зможу тобі сказати, в якому саме місці те тіло причалить на поверхні землі, хоч сьогодні вже можу тебе впевнити, що станеться це десь отут, біля нашого Києва. Я хотів сповістити тебе першого про це моє відкриття, знаючи, що ти вже здавна був лакомий на всякі цікаві звістки, так сказатиб, з першої руки і не хотів поминути нагоди, щоб не зробити тобі малої приятельської прислуги!....

— Дякую тобі, Ігорі! — кликнув Артименко, простягаючи до приятеля руку — спасибі за те, що не забув про свого давного товариша. Я, розуміється, задержу все те, що почув від тебе, покищо для себе — хіба тільки требаб повідомити мого шефа, старого Вашківського, щоб приготувилсь у редакції та друкарні на цю важну новину, якщо із неї маємо скористати — а там тоді, коли ти даш свій призивл на це і скажеш, що можна, пушу цю вістку в світ.

— Так отже все гаразд Степане — сказав асистент — уявляю собі, яке величезне вражіння викличе ця звістка в широкому світі. Вкінці діждемося може тієї хвилини, коли дізнаємося, що там діється, чи є яке життя на Марсі, коли не одна, досі не розгадана, загадка розкриється перед нами, коли отой червоний Сфінкс, що від віків, моргає до нас із безмежного простору заговорить до нас своєю мовою. Одно тільки бентежить мене, чому подорожні „Queen of Virginia“ якщо вони заховалися при житті, а що так воно мабуть є, це доказує їхній поворот на землю, не дали через такий довгий час ніякої звістки про себе. Прецінь у них було доволі середників, щоб подати нам яку вістку. Доказом цього є хочби ті світляні сигнали, які вправді діяли автоматично із вні судна при зйткненню його з поверхнею Марса, та все-ж таки ними вдалося сповістити про їхнє прибуття на Марсову поверхню. Хочби навіть їх радієвий апарат й не виправдав сподівань не діючи на таку

віддаль, бо ж як тобі звісно ще й досі, хоч маємо стільки всякого рода винаходів та відкрить, хоч знаємо як обходитися із електричними та радієвими філями, ще досі не знаємо їх ества ні не вміємо пояснити того, як саме вони і по чім плывуть у просторі то все-ж таки вони повинні-би подати яку вістку про себе.

Бачиш воно у світі так, людина скорше потрафить запримити та навіть приневолити собі служити наслідки якогось ділання, як збагнути його причину та ество! А то більше року проминуло, як полетіли вони і поринули як камінь у воду. Я не дивуюся зовсім, що світ так скоро призабув про них. Бо-ж тільки нагадай — скільки то було вже летів у всесвіт і кожний з них кінчився невдачею. Вибиралися спершу на місяць то знов на Марса. А останньо, може нагадуеш собі, як той багатий члійський торговець свинею вибирався аж на Венеру! Вправді не полетів так далеко та скупався із своєю ракетою в озері Тітікака, та все-ж таки всі ті невдачні лети відбирали в людства віру в успіх того рода підприємства і я, як кажу, цілком не дивуюся, що й лет „Queen of Virginia“ потрактовано остаточно також забуттям. Тимбільше вражіння буде, коли те судно поверне таки на землю, виконавши своє завдання.

Степан Артименко сидів як заворожений, під вражінням усього того, що почув від приятеля. Силкувався зясувати собі все те й відтворити в своїх думках та немов якась хаотична мла огорнула його мозок й тільки від часу до часу виринали серед неї якісь химерні, уривані, неповязані з собою зображення, що укладалися в кошмарні думки, хаотичні, недоповнені уривочні слова та речення...

— Ага!... Вертають... Поворот з Марса!... Ні! — не те! Рокова хвилина!... Нова епоха в історії людства!...

Здрігнувся.

І в мить стало йому ясно, що це ніщо інше, як наголовки статей надзвичайних видань «Вістей», які випускати-ме вже в найближших днях...

Ех! — вилазить усе шило з мішка! Значить, що й не булоби, не сталосяби, все те перемелює його мозок на вузенькі, чорні рядки, якими заповнює скирти паперу, щоб кинути їх юрбі, вічно жаждущій новин, химерній, ненаситній юрбі.

Звичайна доля журналіста!

— Дякую тобі Ігоре — сказав простягаючи до асистента руку, що не забув про мене й розважив хоч одною незвичайною вісткою сіру буденщину, серед якої приходиться проживати.

— Буденщину й до того ще сіру! Ха! ха! ха! Не лицемір Степане! Хто як хто, а ти не можеш нарікати на сірість буденщини! Ти-ж прецінь один із тих, що держать увесь час палець на живчику життя, як це у вас по газетньому говориться. А воно у вас у Києві кипуче! Що сказав-би ти, якби тебе заставити отут днями й місяцями цілими слідити за якою зіркою, яка хоч гинь не хоче й ворухнутись з раз прибраного місця. А у вас там інші зірки — що? Ну, вони рухаються правда — рухаються не раз аж надто! Ну, а як вона, ота найновіша зірничка на київському небосклоні? Що? Бачив? Дійсно така гарна, як це описують твої кумпани по фаху?

— Це ти про Марічку? Ні, не бачив ще — та побачу, якщо встигну ще заглянути в «Аркадію» — сказав Степан підводячись з крісла й витягаючи годинника. — А ось я й засидівся у тебе, вже й по двадцять другій — час вертати! А наше гуцулятко — наша Марічка, це дійсно небуденна зіронька! Знаєш, куди тільки з'являлася із своїми подругами то люди голови тратили. Ти не чув мабуть найсвіжішої новинки?! Та і звідкіля тобі довідатись у тутешній пустелі. А це ще бачиш і тайна, про яку ні чичирк навіть в пресі не можна згадати, хоч про неї всі київські воробці цвірінькають! Це бачиш грозилоби зараз дипломатичним конфліктом.

Отже підчас останнього гостювання нашої Марічки в Брюсселі, бельгійський принц Юхим так задурився в неї, що коли виступи Марічки покінчилися й вона покинула Брюссель, він пігнався за нею і аж десь у Празі схопили його детективи виряжені в погоню за ним його зажуреним батеньком. Кажу тобі чиста кумедія та й тільки! Вони, бачиш, наздігнали його й застукали десь у Празі на Віноградах, в якомусь паршивенькому готелі й до його:

— Ваша Високість вертайте, там дома турбуються матуся й татко! Так і так, вертайте та й годі!

А той, молодчина був, та до них:

— А вам яке діло?!

Та по зубах. Одному дібрався до третього ребра й скинув із сходів другого поверха й хотів те саме з другим вчинити. Та збіглася прислуга й не дала.

І вийшов скандал — кажу тобі, першоклясний скандал! Не даром наш принц був першим бельгійським змагуном в легкоатлетичі. Почалися такі змагання, що й казати!

Що там і йому обірвалося від готелевої прислуги, це більш як певно — та ба принц не з тих, щоб так легко здатися. Аж як привели поліцію, виявилось, хто це ота цяця, що так без милосердя вибивав зуби урядовцям своєї батьківщини.

Рад-не-рад мусів вертати в свояси, розумієш з «розбитим серцем» — як то кажуть... А що там дома було, яке привітання, про це вже історія не згадує.

Така то бачиш наша Марічка!

За це цілий тиждень літний театр, в якому Марічка в Празі виступала, аж тріщав не могутчи помістити публіки, так посунули Празани на її виступи.

А бельгійський король-батенько й ордена прислав — чесне слово — таку зізду з брилянтами! Кедрина з львівського «Діла» бачив й аж три фейлетони стругнув описуючи його! Розуміється це все на похвалу рідного мистецтва! А якже! Пожди, про-

читаєш завтра у «Вістях» мою нотатку про Марічку. Йй Богу не збрешу а напишу чисту правду! Так бувай здоров, Ігорчику, пильнуй свої зіроньки, йй дай зараз знати, коли можна вдарити в ерихонські труби! До побачення Ігоре!

І стискаючи приятелеві руку вийшов Степан спішно із обсерваторії йй вскочивши в авто, яке підїхало саме перед входові двері кликнув:

— Вертаємо! Тільки скоро. А тепер в Аркадію!

За хвилину неслося авто назад святошинським шоссе йй незабаром котилося вже по київських вулицях.

IV

А в київській «Аркадії», саме в хвилині, коли Степан вспів підїхати до неї, висісти йй протиснутися до свого місця в диванкарській льожі, починалася третя точка — атракція усіх вистав весняного сезону — виступ Марічки Калиниченко та її трупи. У Аркадії поміщався славний на цілу Україну цирк Загорянського, що давав там вистави цілий рік, чинючи грізну конкуренцію усім київським театрам та фільмовикам. Мав він щоденно повні збори головню тому, що Загорянський стягав на свою арену все, що тільки денебудь у світі було славне йй голосне! І коли минулого року якась баскійська циганка у Піренеях вродила циганча з двома головами і воно всупереч всім медичним повагам з кільканадцятьох факультетів не збиралося вмирати, а жило наперекір цілій медицині то оце в кілька місяців опісля київці мали змогу оглядати те чудовище у цирку Загорянського.

А раз таки на підпитку старий Загорянський заложився, що заангажує до свого цирку уелзького принца і заставить ййого танцювати аркана із чотирма тресованими шимпансами.

І хто зна чи не бувби сповнив свої обїцїанки, бо для Загорянського ніщо не було неможливе, якби не міністерство закордонних справ, яке вмі-

шалося в це діло приневолюючи його понехати свій фантастичний намір.

І оце в тому то цирку виступала славнозвісна танечниця Марічка Калиниченко із своєю трупкою-танцюристок, а сьогодні саме був її перший виступ.

Тисячі пар очей розбавлених глядачів немов заворожені першими тонами музики впилилися в арену, що вкрита була гейби пестрим квітчастим килимом карпатської полонини — танцюристками зодягненими в гуцульський стрій.

А по середині їх Марічка.

Струнка з палкими очима, що іскрилися на смаглявому личку, з причіскою, яку колись нераз віками носили українські княгині, огортала своїм поглядом цілий амфітеатр.

Здавалася тією завороженою княжною з казки, що оце в товаристві подруг-бояринь злинула з заклятого в скелях Чорногори терему тут на арену київського цирку. Стояла гордо посеред своїх подруг (танечниць), які з захопленням вдивлялися в свою князівну, що вела їх у світ на підбій людських сердець та людських душ. Такою мусіла бути колись перед віками ота Настаська Чагорова, що успіла заволодіти чаром очей своїх карих серцем княжича Ярослава, якого народ ізза мудрости великої Осмомислом звав.

Ще мент і зачнеться танок.

А музика грала.

І неслися тони то сумні й протяжні то знов безжурні повні веселости безумної й немов буря ота, що то зривається часом з карпатських верхів й нестримно несеться на доли, ринули у широкий амфітеатр Аркадії. І зойкнули часом плачем, що в звуках трембіти квилить й у флюярі заниває, а в шаденому «данці» буйному й безтямному, що не має стриму кінець находить.

То знов каскадою сміху розсипалися, того сміху яким дівчата легінчика на музиках карають за те, що дутка білого у цимбали веречи не хоче, щоб «данець» йшов дальше, того сміху щиро сердешного

в якому «вівкання» легінчиків вчувається, що голосним гомоном відбите о ґруні стихає поволі по зарінках.

Почався танок.

Той танок, що гуцульським «плесанием» починався й в хороводи переходив, що їх перед віками у свято купала Маріччині предки виводили, той танок, що його Марічка в своїй уяві створила вслухуючись в шум карпатського бору та Черемошових хвиль, ще тоді давно, коли за квітками вганяла по царинках, ще тоді коли нені очі її сокотили.

Той танок, в якому вчувалося недомовлену мову карпатського бору і клекіт джуркал і цю тайну одвічну, що її зберігає душа гуцульського племені.

Той танок з яким перейшла всі майже столичні городи світу, що дав їй славу і імя першої танешниці і гроші — багато, багато грошей...

Йй Марічці!...

Ах! — це-ж було вже в тих часах коли не треба було здобувати собі імени вбираючись у чужі шори!

Коли то Ничипір Батіг, якого Господь поблагословив соловейковим горлом, до кінця свого життя зостався Ничипором Батогом, хоч лунав його голос в мілянській Ля Скалі й ньюйоркському Метрополітен-гузі!... Коли то втратив свою актуальність популярний колись рефрен:

«Тепер Урхан я не Іван»...

Танцювала Марічка.

А з нею всі її подруги. Амфітеатр мовчав, як заклятий. Тією мовчанкою святою, що в храмах завітних царює, що віддихом зайвим лякається сполохати той настрій, що огорнув собою усіх.

А коли вмовкла музика і танок скінчився, коли з останнім поклоном Марічка і її подруги сходили з арени, амфітеатр аж здригнувся від бурі оплесків розхвильованої юрби.

Степан і собі плескав в долоні. Більш механічно, як свідомо виходили в його ті оплески, хоч силкувався зібрати свої думки, щоб зясувати собі

цілу оту картину, яка перед хвилиною майнула перед його очима.

Знав, що має відтак її змалювати словами в завтрішних «Вістях». Був схвильований. Стільки вражінь в так короткому часі. Напів несвідомо відчував, що отих кілька хвилин проведених в «Аркаді» дасть йому матеріалу на який тиждень, щоб заповнити ними вічно ненаситні стовпці газети.

Та в мить нагадав:

— Святошин!....

Щось більшого гряде, що закрие собою і отой танок небуденний і все те, що нести-ме з собою щоденне життя.

Глянув на годинник.

Доходила опівніч. Почував, що не могли-ме довше сидіти у цирку, тому піднявся й тихо вийшов з льожі, не звертаючи уваги на клоунів, які саме виконували на арені пародію Маріччиного танку, викликаючи сальви сміху серед глядачів. Першим стрічним виходом покинув «Аркадію» і вийшов на вулицю.

Було душно й парно, збиралося на дощ.

Пройшовши кільканадцять кроків Сіміренковим бульваром завернув біля музею Терещенка в бічні вулички, бажаючи пройтися трохи пішки, щоб спокоїти розбурхані до краю нерви заки дійде до дому.

Голова ходила ходором, як по здоровій випивці, думок годі було зібрати. Але почував, що завтрішний й слідує по ньому дні будуть горячі для нього. Це й які!

І в мить усвідомив собі, що і «Аркадія» і Марічка і її танок бліднуть, розвіваються мов мла, у небуття кануть проти цього величнього, грандіозного, що гряде...

Що там Марічка! Химерний сон, що на мент приснився і нема вже його.

Так, так! Він напише звідомлення з її виступу, ще й як напише! Це-ж обовязково! Тай кінець! Знав, що вичеркне її з пам'яті, як вичеркував тисячі отих епізодів, що їх несло йому життя на стрічу

хоч спинявся біля їх і утревалював чорними стрічками на білому папері. Та це, що несуть йому прийдешні дні, це не химерний танок, це подія, яка нестертими словами запишеться на скрижалях вічності...

А про Марічку напише. Безумовно. Сьогодні ще. І стільки.

І знав, що ще сьогодні, заки положиться спати мусить бодай приготувати матеріали до написання цілої низки статей про те все, що торкалося Марса, "Queen of Virginia" та її пасажирів. Треба випередити всіх, заскочити такою масою задрукованого слова, щоби він став першим, щоби він став тим джерелом, з якого черпатимуть інші.

Знав це!

А в ухах гомоніла ще мельорія гуцульської музики, в уяві миготіли пестрі картини гуцульського танку.

По дорозі мусить зайти ще в редакцію. Там напише звітчення з виступу Марічки, що піде в ранішнє число, перегляне вечірні газети, — а там можна буде й про спочинок подумати.

Де даліше вспокоювався поволі й коли на перехресті біля Зелених казармів, в яких стояли гарматчики Чорноморці, стрінув проїзжаюче авто, спинив його, й із словами:

— Володимирська, терем «Київських Вістей» — сидів вже у повозці, яка в той мент покотилася по ясно освітлених київських вулицях.

За декілька хвилини підіздив вже ліфтом на третій поверх, де містилися редакційні кімнати, мимо нічної пори освітлені рясно.

Ніщо дивного! У редакції як і на долині в друкарні кипіла робота, так як вчора й позавчора й щоденно. Складалося ранішнє число «Вістей», що перед досвітком ще з'являлося на київських вулицях а в ранішних годинах читалося по всій Україні від моря до кряжів Карпат доставлюване туди літаками.

Ввійшовши в свою робітню Степан Артименко вже цілком зрівноважений забрався до складання нотатки про виступ Марічки і її балету й за кілька хвилин готовий скрипт мандрував вже на долину в друкарню.

Переглянув наспілу за час його неприязности почту, прослухав два резервні диктографи, що відбирали розмови з телевізійного апарату, коли в кімнаті не було нікого, й забрався до збирання всього того, що торкалося „Queen of Virginia“. За хвилину було того повна скирта: часописів, журналів, книжок брошур тощо.

— Це на завтра — сказав Степан до себе — добре прийдеться запертися заки переореш цей переліг.

Покінчивши із тим погасив Степан у робітні світло й знов за кілька хвилин опинився на київській вулиці.

Було пізно.

Так цим разом попрямував Степан таки домів на вповні заслужений відпочинок.

V

Коли на другий день в десятій годині ранку Степан Артименко виходив з кабінету Панаса Вашківського, видавця й рівночасно начального редактора «Київських Вістей», свого безпосередного шефа, то лице його сяяло радістю.

Саме перед хвилиною сповістив його про все те, що почув вчора. Вашківський зпочатку недовірливо глянув на нього зпід лоба й кинув крізь зуби:

— Мабуть ви, Степане, вчора здорово витали того ірландського піту, що вам аж Марс приснився! А в літературному клубі славний медок! Знаю, знаю! Сам тямлю, як в масницю справляли там ювілей тому кирпатову Лазаренкові, що то драмовиння на фунти пише! Тоді то наша братія мусіла гуртом відвозитися домів, бо деякі й потрапити не змогли. А Зінківський, цей, що передовики

у «Раді» пише, вбгав собі в свою замакітрену голову, що він є Кир молодший, який веде Греків крізь малоазійські нетри у вітчину. На крутянському майдані, як знаєте, проти памятника «Героям зпід Крутів» є водограй а біля його басейн, до якого спливає вода із водограю. Наш Кир як тільки побачив воду, а тоді саме відлига трапилась, не надумуючись довго із окликом «о таяття, о таяття!» кинувся в басейн. Витягати довелося а то замерзби був. О, славні вечірки в літературному клубі, знаю!

— Що це ви, Панасе Григоровичу, цілу Анабазіс мені розказуєте! Я вчора й не був в літературному клубі й не знаю, як там відбулася ота вечірка. А це, що вам сказав, то щира істина. Треба приготувитись та й годі. А роботи буде чимало. Треба наладнати збільшений транспорт надзвичайних видань газети, створити постачання найновіших вісток для закордонної преси, щоб вони до нас зверталися а не до кого іншого. А відтак постаратися про найкорисніше місце підчас офіційного привітання для «Вістей» — це вже ваше діло.

Словом треба нам вжити всіх заходів, щоб бути на все приготованими. І то зараз! Тямте, в письмі святому стоїть: не знаєте бо ні дня ні хвилини...

Вашківський почав впевнюватись, що все те таки щира правда! Степан не з тих, щоб строїти жарти, а пріма апріліс давно вже минув. Поволі усвідомлював собі вагу цього, що йому розказав Артименко. Аж почервонів з радощів, коли в його думках засвітала певність, що то саме його газеті судилася неждано така небуденна okazія. Стискаючи руку Артименка, ледви зміг ізза хвилювання висказати йому слова подяки.

— Йй Богу, Степане — так це-ж те, що ви кажете, грім з ясного неба! Далєбі з вас молодчина! І де це ви те все винюхали? Та-ж цей клятий Косович аж лопіне з ревности із своїми «Новостями»... Чи ви уявляєте собі, що це для нас значить!?

Тираж потроїться, що я кажу, в четверо, в п'ятеро піде в гору! Ходіть, хай вас поцілую голубчику!

А ті підсусідки з Благовіщенської! Позеленіють бра' з ревнощів — позеленіють! От і вирятували мене з мороки! Бачите — огірковий сезон наближається — я й сушив собі голову, якби то видержати конкуренцію — або хочби тільки вдержатись на поверхні а тут вам само щастя у руки лізе!... Пан Біг ласкав на газетчиків — голубчику! Само собою, що треба зараз взятися за діло. Озолотити вас і вашого астронома — Степане! Якщо те все пройде так, як це ми собі обміркували, так ідемо оба на два місяці на Кавказ в Кисловодськ! Ну що там Кисловодськ! Якщо захочете то й в Дарджілінг чкурнемо. Там цього літа аж воняти-ме нафтою! Репрезентативний зїзд нафтових королів цілого світу. З того часу як на тибетанській верховині відкрито нафту, так Дарджілінг став наймоднішим світовим курортом. Що ви на це Степане?

— З радою душі, пане Панасе, так бачите для нашого брата й у Ржищів поїхати на два тижні велика турбація — не то Кавказ чи Гімалаяї..

— На кошт видавництва, пане Артименко, само собою на кошт видавництва! — перебив йому сміючися Вашківський. — Уладняйте-ж все що треба, щоб на офіційальному привітанні «Вісти» були заступлені так як слід, як цього вимагає наше становище у пресі. Ви це зробите, правда? Бо в мене стільки турбот, що й не встигнеш за усім доглянути.

— Не турбуйтеся, пане Панасе, ми це все уладнаємо так, що гаразд буде. Надіюсь ще сьогодні подати в друкарню перші скрипти, щоб коли прийде час ми мали все готове. Вспіємо!

І прощаючись сердечно із Вашківським вийшов з усміхом на лиці з його кабінету. Радів, невимовно радів Степан нагадуючи свою розмову із шефом.

Двомісячна відпустка!

Аж серце живіше забилося в його на згадку про неї! Це-ж можна буде свобідно відітхнути, забути про все, забути про той його світ, що простя-

гався поміж редакційним столиком і станком друкарні, що мов той опир наляг на ціле його єство, й висотував всі його сили й снагу...

Забути на мент, що існує в світі папір і друкарське чорнило, повернути свої думки на інший сектор життя, віднайти своє я розгублене між тими тисячними рядками задрукованої газети.

Це-ж мрія кожного, хто устряг й замотався в ті тенета, які розкидає довкола себе оте «друковане слово»...

Увійшовши у свою робітню, узявся Степан за буденну роботу. Часом серед прочитування й справлювання новинок, які постягали репортери, майнуло йому перед очами душі личко Марічки, часом звідкілясь прилинула на мент мелодія її танку і стихла, то знов коли підняв очі з над скирти паперу й неповорухно вдивлявся в простір кімнати, на фоні кутка замиготіло іскристими буквами „Queen of Virginia“.

На маленький часок.

І знов повертав до дійсности й ловив ухом стукіт писарських машинок та скрипіт диктографів,

Намагався приготувати матеріал до найблищих чисел газети, щоб мати час узятися за статті, призначені для надзвичайних видань «Вістей». Призабув на полуднешний чайок й тільки коли в обідню пору редакційні кімнати стихли трохи від звичайного гамору Артименко забіг на хвилину в недалекий ресторан, щоби покріпитися. Так минув за працею, шаленою виснажуючою працею, день і другий і третій.

Працював.

Ще раз спинився в своїйому описові над історією виправи „Queen of Virginia“, сміливими подорожниками, щераз зайнявся всілякими проблемами, що доторкалися Марса, щоб знова увести читаючу публіку в сферу інтересів, цю серпанком сповивали цю епохальну подію, яка за кілька днів мала розгорнутися перед її очима. А третього.

дня знов відіззався дзвінок телевізійного апарату й на кришталевій тафлі знов замиготіли слова:

«Астрономічна обсерваторія в Святошині просить пана Степана Артименка до апарату».

За хвилину стояв вже Степан біля апарату й говорив вдивляючись в усмінене лице дра Ігоря Харитоненка, яке видніло на кришталевій тафлі.

— Я тут. Здоров Ігоре, що нового?

— Усе гаразд. Сповнились мої сподівання. Саме перед хвилиною зголосилася обсерваторія на „Mount Wilson“ *) та переказала свої помічення, які тільки підтверджують мій здогад. Розуміється вони не догадуються, що саме є на річі, бо в них нема мого апарату. Та їхні підрахунки, вповні годяться з моїми, отже висновок — мій здогад правдивий. Тому то Степане можеш вже завтра вранці зголосити в ерихонські труби, як це ти висловився, й сповістити своїх цікавих читачів про цю епохальну подію, але, як кажу, щойно завтра ранком. Сьогодні ще, я, як це є моїм обов'язком, перешлю урядове звідомлення з мого відкриття в міністерство із заввагою, що право першенства в поставчанню вісток для преси й закордону передаю тобі. Також викликаю із Мадрита мого шефа Загоровича, який повинен тут завтра вранці прибути. Що до часу прибуття міжпланетного судна то прибуде воно дня 25-го травня вранці, приблизно перед або недовго по сході сонця. Отже затям собі: 25-го травня ранком витаємо тут у Києві наших гостей з Марса. Думаю, що міністерство воздухоплавства вспе приладнати до цього часу все, щоб це привітання відбулося щасливо на нашому летунському майдані. А поки що бувай здоров!

Артименко ледви вспів проговорити до Ігоря слова подяки й пращання, як Ігореве лице з приязною усмішкою зникло із кришталевої тафлі й в той

*) В Каліфорнії в Північній Америці.

мент відізвався дзвінок на знак, що розмова скінчена.

Ще того-ж вечора понад Києвом кружляла пара літаків, що розкидали летючки із задрукованими кількома рядками:

«Увага!

Читайте завтрішнє надзвичайнє видання «Київських Вістей», що появиться о 9-й годині ранком. Про щось незвичайного, небуденного дізнаєтесь!

Передайте цю летючку з рук до рук, від хати до хати!

Редакція «Київських Вістей».

І тогож вечера на всі запити, які з усіх сторін посипалися крізь телефони й телевізійні апарати питаючі діставали однозвучну відповідь: — Читайте завтрішнє надзвичайнє видання «Вістей». І більш нічого.

VI

Ще раннім ранком, ледвищо на обрію зарожевілася заграва, почали збиратися на Володимирській проти терему «Київських Вістей» громадки людей. Видко що вчорашні летючки зробили своє.

Даремно вдивлялися цікаві очі на фронтон терему, де звичайно, вже від ранішних годин висвітлювалися на широкому екрані новини дня та зверталосся увагу на цікавіші статті, що зявлялися в газеті. Так тепер видніли тільки ті самі рядки, що їх можна було читати у вчорашніх летючках:

«Читайте сьогоднішні «Вісти», що повяляться о 9-й годині ранку».

Де дальше, коли вже починався звичайний, ранішній рух на городських вулицях, юрба збільшалася, заповнюючи бічні вулички й спинюючи рух прохожих та повозок, що з трудом пробивалися крізь натовп. Тут й там миготіли блискучі шоломи городської варти, що намагалася вдержати лад й вчинити вулицю свобідною для проїзду.

Та це не дуже їй вдавалося.

Серед юрби творилися поодинокі гуртки, в яких оспорювалася й коментувалася загадочна вістка, кинена редакцією «Київських Вістей» на вулиці міста.

Виринали здогади одні за одними.

Одні впевняли, що це заповідь війни. Ніщо тільки війна. Та війни не вибухають так негайно з сьогодні на завтра, а на політичному овиді як на збитки було аж надто супокійно й ніщо не віщувало якоїсь війни.

В одному гуртку йшла дискусія живіше як деінде. Серед його стояв якийсь молодий чоловік з розкудовченою чуприною, не то студент не то прикащик з вигляду, й скоро розмахуючи руками говорив грімким голосом:

— А я вам кажу, що це ніщо інше тільки димісією уряду пахне. Димісією та-ак! Всякі познаки на землі та на небі вказують на це.

Руки його кружляли як крила вітряка а самопевний голос кріпшав й уривався, як це буває у промовців, що стараються заволодіти товпою на передвиборчих вічах.

— Димісія уряду!? — перебив йому якийсь опонент. — Що це ви? Коли б воно так було, то «Вісти» не робили би такого гомону ізза такої дрібниці.

Димісія!?

А чи від того світ завалиться, якщо піде Гречанівський, а на його місце прийде Остапенко? З Богом Парасю! Не вгадали добродію!

— Якіж бо ви? — почав даліше своїм піднесеним голосом вуличний політик. Я-ж сам вчора на власні очі бачив, як перед гетьманським теремом стояв екіпаж з гербовим тризубом на дверцятах. Більш години стояв! Що це воно, думаю? Це-ж не даром собі так стоїть. А ось і навинувся під руку один із гетьманського двору, в такій лівреї блискучій, бач гетьманським гаражем мабуть завідує чи урядовцем для особливих доручень із постачання буде — так я і до його:

— Що воно, дядьку, кажу, за парсуна така у нашого Ясновельможного?

А це, каже, голова ради міністрів, Гречанівський. На авдієнції, значить, у пана гетьмана. От що воно! Не даром до Ясновельможного заїхав. Звісно до господаря же. Прощатися приїхав. Ну й бач димісія по мойому! Ні? Кажу вам, що це воно так а не інакше! Побачите, що моя правда!

— Добродії, геть з пішохода — перебив цю голосну дискусію городський вартовий. — Чого спиноєте рух прохожих?

Дискутант замовкали, посувалися декілька кроків та знов приставали в дожданні.

Дещо подальше, біля ювілерського магазину Овраменка й Калужинського нова громадка цікавих обступила якогось купчика з вигляду в широкому брилі, що зсунувся йому геть аж на потилицю.

Прижмуривши праве око й зробивши таємничий вид, він говорив напів притишеним голосом.

— Тс! — Я знаю!... Учора було засідання верховної ради, яке протягалось геть поза північ.

Бурхливе засідання.

Обмірковувалася інтерпеляція лемківського депутата Лабаша в справі прятівських солянок. Ніщо інше тільки це.

— Цебто що? — відізався хтось із слухачів.

— Треба слідкувати за політикою то зналиб наперед що, де й коли станеться, от що! — відповів самопевно купчик в брилі. Ось, бачите, чорноморський соляний трест хоче узяти сіль по всій Україні в монополію. А Галичани, бач, ні та й ні! О! Це завзятий народ! Мало до бешкету не прийшло на тому засіданні. Побачите, що на мою стане! Побачите!

Але й тут городська варта перепинила дебати посуваючи на кілька кроків вперед вуличних політиків.

Де дальше юрба так зроста, що городські автобуси, що обслуговували цю частину города, мусіли обминати Володимирську не могучи протиснутися

крізь ряди цікавих. Спинялися й приставали урядовці, що поспішали у свої установи, робітники прямуючі до своїх станків, школярі й студенти, спинялися куховарки, що спішили на базар.

А години минали за годинами.

Було десять хвилин до девятої, коли відчинилася у теремі велика, бічна брама й з неї почали висовуватись вантажні авта, що звичайно розвозили тричі в день «Київські Вісти» по усіх сторонах города. На кожному із них їхало кільканадцять рознощиків, що розпродували газету кожен у своїйому районі.

Якось мимовільно розступилася юрба, пропускаючи вузьенькою стежиною важкі вози.

А коли прокотилося їх десять й зникло кінець Володимирської в бічних вуличках, із брами виїхало одинадцять авто й проїхавши кільканадцять кроків спинилося по середині Володимирської стиснене у усіх боків юрбою.

Стоючи на ньому, рознощики, з високо піднятими в гору, ще мокрими від друкарської фарби задрукованими листками газети, почали вигукувати своїм звичаєм:

— Надзвичайне видання «Київських Вістей»! Епохальна подія! Тільки п'ять шагів! На-а-адзвичайне вида-ання!

Голос їх лунав понад головами юрби, губився, гинув серед вуличного гамору то зливався з окликами, що з усіх усюдів линули на рознощиків.

— Давай! — понеслося з усіх сторін. — А скоріше!

Миттю гори задрукованих листків, що сіріли на вантажному авті опинилися в руках юрби.

Хто не вспів добути виключно для себе номеру газети, цей вилазив на спину других, спинався на вуличні ліхтарні й вистаючі фасади домів, щоб тільки кинути оком на задруковані рядки й заспокоїти свою цікавість.

А ті щасливі, яким вдалося першим допасти ще вогкого паперу — читали. Їхні очі впилися в

чорні рядки, вглитували в себе слова цілі й речення. Якесь не то збентеження, не то жах виділи на їхніх лицах. На один мент — химерний, проминаючий мент втихла вулиця.

А на газетних листках видніло великими буквами:

Поворот з Марса!

Міжпланетне судно „Queen of Virginia“ що рік тому вилетіло з летунського майдану в Гейфіку U. S. A. в дорогу до планети Марса

вертає

назад на землю!!

Нашому співробітникові д. Степанові Артименкові вдалося роздобути інформації, що „Queen of Virginia“ причалить за кілька днів, а саме дня 25-го травня ранком до землі отут в околиці Києва!

Це, про що покоління цілі мріяли тільки, сталося ділом! Ця відвічна тайна, якою сповиті оті зірки, що моргають до них із синяви неба розкритою стане для нас, цей червоний сфінкс, найближший товариш нашої землі заговорить до нас своєю мовою!

Громадяни! Чи в силі ви зясувати собі вагу тієї події?! Це-ж те, на що віки цілі ждало людство ціле, що тільки в снах ввижалося, задушевним побажанням було тільки, стає реальним фактом!

Геть на бік усі наш буденні, дрібні турботи, нехай радіють серця наші, що нашому поколінню довелось діждатися тієї епохальної хвилини!

Редакція «Кієвських Вістей» горда з цього, що це їй першій доводиться подати до відома загалу цю вістку. Дякуючи ввічливості д-ра Ігоря Харитоненка першого асистента святошинської астрономічної обсерваторії, якого обчисленням та дослідом завдячуємо оту вістку, редакція мати-ме змогу інформувати наших читачів про всі події лету „Queen of Virginia“ та її причалення. Крім звичайних чергових видавати-мемо в міру потреби надзвичайні видання, щоб наші читачі були всесторонньо про цю незвичайну подію поінформовані.

А далі йшов дрібним друком офіційний комунікат подаваний урядовою телеграфічною агенцією.

(УТА). Міністерство воздухоплавства доводить до відома, що дня 25-го травня ранком, як це звідомляє урядово астрономічна обсерваторія в Святошині, американське міжпланетне судно „Queen of Virginia“, яке вилетіло минулого року з метою долетіти до Марса, вертає на землю. Причалення має відбутися в околицях Києва. Міністерство приготує офіційальне привітання сміливих летунів і оце звертається до громадян Києва із окликом, взяти участь у тому привітанні. Святочний вигляд нашого города та понехання повсякденної праці того дня, буде ознакою нашої участі у тому загальному хоріві пошани, з якою зустрічати-ме ціле людство сміливих подорожних».

Хвилювання, збентеження й своєрідне недовіря можна було достерегти на лижах читачів.

Так отже це була ота незвичайна новина.

І в джоз мить огорнуло усіх якийсь незясоване почування — якийсь жах перед чимсь невідомим, незнаним...

Ще довго гомоніла вулиця небуденною новою, ще довго стояли на Володимирській громади цікавих, не показуючи охоти розходитись домів. В передполудневих годинах знав про неї цілий Київ. Стала вона темою розмов усюди, в усіх верствах громадянства. Здавалося спинилась буденна робота, усе сходило на другий плян супроти тієї незвичайної події.

Протягом дня можна було достерегти збільшений пасажирський рух так на воздушних лініях, як також на залізницях та на автомобільних шоссе. Вже в пополудневих годинах дирекція автомобільного парку була приневолена спинити доїзд до Києва автомобільних повозок, не могучи помістити їх в свої повітках, хоч київські публичні гаражі належали до одних із більших в Європі. Авта мусіли спинитися в Білій Церкві та Василькові, де для їх приміщен-

ня відкрито просторі повітки київського автомобільного клубу.

Те саме діялося й на летунському майдані. Наплив чужих літаків того дня й в слідуючих був величезний. І тут прийшлося спинити долет чужинних літаків, бо не було місця де їх помістити. І для них відкрито довколишні летунські майдани пропускаючи в Київ тільки звичайні пасажирські судна, що обслуговували нормальні, воздушні лінії.

Київ зароївся чужинцями.

З усіх кінців світу зявилися тут представники всяких рас й народів, від кабінетних учених, яких небувала в історії людства подія приневолила покинути їхні робітні, до звичайних «гльобтроттерів», вічних мандрівників, які не раз й не два переміряли всі океани та суходоли нашої землі! Переважали Американці та Англійці. Їхне „yes“ та „all right“ вчувалося усюди по всіх вулицях, ресторанах та крамницях. Власники готелів, пансіонів та гостиниць аж затирали руки із радості. Давно вже не було такої okazji, де можна добре заробити. І благословляли в душі Марса і „Queen of Virginia-ю“ та найбільше може Степана Артименка та його приятеля, які на їх думку спровадили їм таку благодать...

VII

А Степан Артименко й ціла редакція «Київських Вістей» переживали дійсно горячкові хвилини. Цілий час напливали у редакцію запити, замовлення на біжучі вістки звязані із поворотом „Queen of Virginia“ від провінціоальної а де дальше й закордонної преси та телеграфічних агенцій. Почали зявлятися спеціальні кореспонденти газет та хмари звичайних туристів, цікавих побачити все на власні очі й почути власними ухами. Прийшло до цього, що Артименко не міг від них обігнатися. Не помагало нічого застановлення всіх редакційних телевізійних та радіофонних апаратів, не поміг кремезний дверник, вислужений сердюк, що спиняв цікавих,

бажаючих побачитися й поговорити із Степаном Артименком. Що хвилини доводилося йому пояснювати цікавим, що пана редактора Артименка не можна бачити ні з ним говорити. Помагав собі при тім жестами, морганням густих, навислих брів та мовою рук, які пускав в рух, як крила вітряка. А мав перед собою різномовну та різноколірову публику.

Найбільше впертим та влізливим показався один турист з вигляду Американець, містер Черчл, як опісля показалося. Високого росту з широким лобом й кінськими зубами, з фотографічною камерою й біноклями на відстаючому животику, являвся що пів години з настирливим бажанням інтервювати Степана Артименка. Був це міліярдер, власник хемічного тресту з Арізони, що прилетів своїм люксовим літаком, щоб на власні очі побачити причалення міжпланетного судна. Являвся він усюди, де можна було тільки побачити щось незвичайного, небуденного. Не поминув вибуху вулькану в Арденах песячих перегонів в Амальфі, був одним з перших на славному засіданні катальонського парламенту підчас якого опозиція привела так добре й прецізно змайстрованого гомункуля-куклу, що представляла собою опозиційного посла Омвіеду, що щойно по восьмигодинній промові представники уряду полапалися, що це говорить автомат а не людина.

Отже цей містер Черчл настирливо домагався побачення з містером Артименком. Дверник Терешко зпочатку ввічливо, відтак щораз то більше піднесеним голосом заявляв що: не приймають!

Єнкі шкірив зуби, всміхався й відходив, щоб знов за півгодини зявитися на ново. Не помогли ні просьби ні поклик на американського консуля, ні навіть більш промовляючи до розуму як до почувань аргументи в виді десятигривенника а опісля Дорошенка*).

*) На стогривенних банкнотах виднів портрет гетьмана Дорошенка.

Терешко був виїмковим дверником. У сердюках ще навчили його, що раз сказане слово тільки тоді має цінну й вагу у людей, коли воно непохитне й твердше як граніт. А цього не знав містер Черчіл!

І коли він незнати який вже раз знов повернувся і знов замиготів Терешкові Дорошенком поперед очі, цей станувши в оборонній позиції із етатною патерицею в правій руці гукнув на ціле горло: — Глухий чи що, ти заокіяньська морда — кажуть бо тобі, що не приймають!

І немов, щоб ті слова зрозумілішими стали замигала патериця у воздуху саме перед носом містера Черчіла.

Звісна річ, що енкі тільки й ждуть на нагоду, щоб пописатися справністю своїх мязів витренуваних у безчисленних американських важко-атлетичних клубах та на боксерських майданах. І ще не вспіла Терешкова патериця повернути на своє давнє місце, як містер Черчіл з поспіхом скинув маринарку, камеру і біноклі й зложивши їх в кутку брами на пішоході станув в боевій поставі схрещуючи кулаки на грудях.

— Ол райт, джентльмен. — кликнув енкі визиваючим тоном, немовби закликаючи на змагання.

— Ну й побилаб тебе сила Божа, чи бачив хто таке? Битися хоче Ірод!

Це було сказане до гуртка цікавих, які спинилися на вулиці приваблені бойовою поставою обох головних акторів тієї сцени.

А дальше посипалися соковиті слова, що вже були спрямовані на адресу «бісового сина» цебто містера Черчіла. І булоб мабуть прийшло до рукопашного бою, колиб по обох воюючих сторонах не появилися нові сили, які, на превеликий жаль чималого гуртка цікавих глядачів, не допустили до стих непевних своїм вислідом важко-атлетичних змагань.

А саме в головних входових дверях терему «Вістей» вказалася похилена стать Вашківського, а в тому-же менті від горішньої частини Володимирської надбіг задиханий другий енкі, друге видання

містера Черчіла тільки на половину худший та у великих окулярах на карлючковатому носі. Був це містер Джексон, приватний секретар містера Черчіла, який видно чимало нащукався свого патрона, бо здорово задихався. І майже рівночасно роздалися по обох боєвих сторонах оклики в більш мирному й докірливому держанні тоні як попередні.

— Терешко, а це що? Що за бешкети вичиняєш?

— Містер Черчіл, містер Черчіл...

Тут почали обі сторони в'яснювати ситуацію і назриваюча буря розвіялась.

Такі й тим подібні сцени траплялись перед входом у терем «Вістей», в тих днях дуже часто, переважно на долині хоч інколи вдавалося особливим сміливцям дібратися аж на третій поверх перед двері, що вели у редакційні кімнати.

А Артименко працював. Що кілька годин з'являлося нове надзвичайне видання «Вістей», в яких ще раз перейшов він все те, що торкалося справи „Queen of Virginia“ та планети Марса.

Сама думка перелету із землі на Марса й теоретична обробітка пляну подорожі належала Робінзоніві Мек Дудлеєві, професорові астрономії на оксфордському університеті а виконав цей плян Тома Р. Грегем, інженір металургічних фабрик у північній Вірджинії. Робінзон Мек Дудлей, людина середніх років, типовий кабінетний вчений, автор численних праць з обсягу астрономічних дослідів, довгі роки лелівав думку розслідувати сусідню планету таки на місці, вибираючись в подорож до неї. Після його плянів сконструував інженір Грегем судно, яким вони, взявши ще за товариша подорожника Геріксона й пустилися в дорогу. Артименко подав обширні біографії трьох смільчаків, їхні світлини, спинився широко над описом будови міжпланетного судна, бажаючи всесторонно поінформувати своїх читачів, зглядно відсвіжити у їхній пам'яті те, що рік тому їм сам розказував.

Згадав, що подорожні й їхнє судно приготувані були на всякі можливості. Навіть колиб вони загинули при причалюванні до Марса, а на ньому знаходилися якісь розумні ества, подумано про це й вжито заходів, щоб їхня подорож не пішла на марно. У судні, в герметично замкненій скриньці, крім образкових пояснень всіх форм життя на землі, була ще списана у кільканадцяти мовах, починаючи від гетитської, коротка історія людства та його досягнень, щоб дати змогу Марсіянам познайомитись із життям їхнього сусіда. Маленькі моделі всяких фізикальних та хемічних приладів мали ще краще зілюструвати розвиток людської думки ніж мертва мова букв.

Геліорадні ракети, вміщені на вні судна, експлодуючі автоматично без ділання людської руки, що мали дати знак про прибуття на Марсову поверхню, сповнили, як знаємо, без закиду свою задачу. І описував Артименко даліше прилади, які мали хоронити подорожних та їхні легені, колиб показалося, що на Марсі воздух такий рідкий, що переходить границю можливості віддихання для земної людини. Були це одяги, щось в роді скафандрів, яких вживають нурці, що запускаються в глибину океану з апаратами до віддихання, що автоматично згущували воздух й допроваджували його до легенів. Кожний із подорожних мав біля себе малі фільтрові апарати до фільтрування води, дуже простої конструкції, але неоцінені в околицях, де не знається докладно складників води. Також заосмотрений був кожний в достаточну кількість поживи в формі маленьких кульок, що мали в собі скондензовані всі складники, потрібні до піддержання життя людини. Штудерно змайстровані термофори, що постачали «вічне тепло», винахід пражського фізика Виметаля, розміщені в скафандрах, хоронили перед надто низькою температурою, даючи при тому змогу регулювати теплоту після бажання власника скафандра. Ціле нутро міжпланетного судна виглядало на якусь научну робітню чи лябораторію, стільки там було

всяких апаратів та приладів до всестороннього дослідження й вивчення всего того, що мали вони на Марсі стрінути.

Про ніщо не позабуто. Навіть кожний із подорожних мав свого талісмана-маскота. Артименко помістив навіть в одному із чисел «Вістей» знимку маленького сірого котика, що звався «Фараон», якого узяв з собою в далеку подорож Оляф Геріксон. І цілу біографію цього котика від хвилини уродин на піддаші деревляного домика в Тронемі з матери Ази сірої, старої кітки, (батько не знаний) аж до відїзду в зоряні простори, читали цікаві читачі «Вістей».

І багато, багато дечого більше. Бо Артименко знав, як підійти до читача. Знав, що коли хочеш мати успіх, коли хочеш досягнути задумане, так мушиш читача засипати такою кількістю друкованого слова, що він безрадно, немов приголомшений стане здавати свою позицію — недовірчивість.

І тому «Вісти» на злість усім конкурентам, а було їх у Києві чимало, сипали надзвичайними виданнями, просто, як то кажуть, як з рукава. Чернігівські фабрики паперу, що належали до видавництва, не могли наспіти із постачанням потрібної кількості газетного паперу. Щоденний тираж газети потроївся!!!

Старий Вашківський, червоний на лиці із внутрішньої радості та вдовolenня ізза перемоги над своїми суперниками, ходив по редакційних кімнатах без діла, повторюючи тільки раз-у-раз немов завчену фразу:

— Ех, ех, та й молодчина ви, Степане! Йй Богу їдемо в Гімалаї!..

І ходив від столика до столика більш перешкоджуючи як пособляючи в роботі.

Радів, як то кажуть, від щирої душі, хоч намагався не показати цього по собі.

Так це не вдавалося йому.

VIII

Не тільки самим міжпланетним судном та його пасажирами займався Артименко у своїх статтях. Попрохавши в свого приятеля Харитоненка інформації, що до стану дослідів над Марсом й переглянувши всі матеріяли, які були в його руках, Артименко подав до відома своїх читачів все те, що досі успіла наука сказати про цю цікаву планету.

І так Марс є, як звісно, зовнішною планетою, значить його дорога довкола сонця йде поза дорогою землі. Коли він найбільше наближається до землі, тоді віддалення його від неї виносить 56 мільонів кілометрів, колиж знова віддаляється найдалше, тоді виносить воно 377 мільонів кілометрів. Час, в якому Марс кружить довкола сонця, дебто марсійський рік, виносить 687 земних днів, це є 43 і пів дня менше як наших два роки. Колиб так час, в якому кружить він довкола сонця був рівно двічі такий довгий як це потрібно землі, тоді мусилиб «опозиції» це є найбільше наближення між обома планетами повторюватися що два роки.

Марс є побіч Меркура найменшою зпоміж великих планет. Його промір виносить 6.900 км. Коли взяти землю як одиницю, тоді маса планети Марса виносить 0.107, обєм 0.149 а поверхня 0.281. Тягар на поверхні Марса виносить 0.38 земного тягару а свобідно падуче тіло падає на Марсі із скорістю тільки 1.85 м. на секунду. Атмосферичні відносини на Марсі дещо інакші як на землі. На висоті 5000 метрів понад рівень моря є на землі натиск воздуха двічі менший чим на долині. Між тим на Марсі це зменшення натиску на половину слідне щойно на висоті 13000 м. Тому, як бачимо, й воздух на Марсі мусить бути рідший як на землі. Через те неможливі там мабуть такі бурі та оркани, які ми бачимо у нас. Навіть найдужчий рух воздуха на Марсі бувби для нас ледви замітний. Загалом тиснення воздуха на Марсі рівняється семій частині цьогож тиснення на землі. Це відповідає більш-

менш такому натискові воздуха, який ми відчуваємо у висоті 15 кілометрів.

Все те розуміється чисто теоретичні міркування астрономів та астро-фізиків роблені у затишку кабінетів при помочі математичних знаків та формул на основі цього, що показує сочка далевида чи зеркало рефрактора. Як воно в дійсності є покищо не знаємо. Може щойно наші неустрашимі дослідники скажуть нам правду — потішав своїх читачів Артименко.

Серйозні досліди над Марсом починаються вже з половини XVII-го віку. Вже з 1672-го року маємо перші карти Марсової поверхні. Інтересно, що через порівняння цих карт із теперішними, опертими на найновіших дослідах приходимо до висновку, що час обороту планети Марса довкола своєї осі з того часу не змінився ні трохи. Цей марсійський день виносить 24 години 37 мінут і 22.67 секунди. Із того слідує також дальший висновок, що і в земному обороті довкола осі не наступила за цей час ніяка зміна.

Коли дальше порівнюємо карти марсійської поверхні пороблені в ріжних часах то достерігаємо численні місця на них майже незмінні у своїому вигляді. Це доказує, що Марс має більш-менш сталу поверхню вкрити морями та суходолами як і наша земля, а не як інші планети, які будучи у газовому чи пливкому стані раз-у-раз змінюють свій вигляд.

Вже Уїлем Гершель відкрив в 1784-ому році, що вісь Марса нахилена до екліптики під таким майже самим кутом як земна вісь. З того слідує, що на Марсі маємо також кліматичні полоси та пори року, як і на землі. Тільки тривають оті пори року майже двічі так довго, як на землі. Близші досліди виказали, що в кліматичних відносинах між північною та полудневою півкулею на Марсі заходять великі ріжниці. Коли південна Марсова півкуля має довгу й гостру зиму та коротке літо то північна за те має довге літо й коротку

зиму. На північній Марсовій півкулі між весняним та осіннім зрівнянням минає 381 днів та 17 годин а між осіннім та весняним тільки 305 днів та 6 годин. На південній півкулі за те є відворотно. От такі то панують там відносини, що дуже відрізняються від земних, що розуміється дуже впливає на марсійський клімат й здогадне життя на Марсі.

На обох марсійських бігунах запримічено ясні, біляві плями, що зростають в холодній порі року а корчаться літом. Очевидно будуть це снігові та ледяні маси, які бачимо на бігунах і на нашій землі. Один з італійських астрономів відкрив під кінець XIX-го віку на Марсовій поверхні на місцях здогадних суходолів смуги, незвичайно правильного вигляду, які проголосив каналами. Однак пізніші досліді не виказали стійности його помічень. Все-ж таки всі дотеперішні досліді виказали безперечно існування на Марсі суходолів, атмосфери, яка окружає планету, існування водня та кисня хоч в меншій кількості як на землі, загалом всякі сприятливі обставини для розвитку органічного життя на планеті. Вже на початку XX-го віку стверджено існування хмар в Марсовій атмосфері та сніжних опадів на північній його півкулі підчас тамошньої зими. Що до висоти теплоти, яка існує на Марсі так поодинокі вчені дуже ріжняться в своїх поглядах на цю проблему. Всеж таки загально признають, що Марсова температура мусить бути низька, хоч знов не така, щоб органічне життя було на ньому неможливе. Та-ж чейже на землі маємо околиці з дуже низькою температурою а таки живуть там люди й звірята, є рістня, взагалі є хоч сякі-такі умовини для існування життя. Коли-ж отже потягнемо паралелю між нашою землею і Марсом то правда по боці тих вчених, які кажуть: чому-ж отже на Марсі не моглоб існувати органічне життя, коли воно так буйно розвинулося в подібних обставинах на землі?

Чи-ж наша земля малаби бути виїмком у все-світі? Таж людство давно вже закинуло геоцен-

тричний погляд на вселенну, давно вже злізло із котурнів, на які спиналося в початкових стадіях свого розвитку. Це-ж незаперечена правда, що в усіх народів, в усі часи існувало та існує якесь нез'ясоване, померкле прочуття, що й там гень далеко, на тих зірках, до яких виривається людський дух, існує також життя таке як у нас, існують подібні до нас ества із своїми радощами та смутками. Цілі релігійні системи побудовані були на невмірущості людської душі, на здогадній мандрівці по світах коли вона покидає свою земну домівку. Чому ж малиби оті безчисленні зорі, що мерехтять на синяві неба бути тільки блудними вогнями, що женуть у невідомому даль, пусті з мертвецьким спокоєм, прокляті у первочині своєму?... Чому тільки на нашій землі малиб існувати сотворіння здібні втішатися красою блакитнього неба, пошумом бору зеленого, усміхом сходячого сонця?...

Невже-ж завершенням усього того, що найкращого, найбільш совершеного може видати із себе природа, є оте ество, що так гордо себе „homo sapiens“ називає?...

Пан над тією землею, що порошинкою химерною серед всесвіту безмежного жене у безвісти без початку й кінця?...

І заспокоював Степан Артименко своїх читачів, що може вже тільки кілька днів ділить їх від тієї хвилини, коли дістануть відповідь на усі даремно досі ставлені ними питання, коли усі нерозгадані загадки знайдуть свою розв'язку. І малював перед їх очима ваготу цього моменту, вів їх немов перед ворота одвічного храму, що за хвилину відчинитися мали й тисячам очей розкрити тайну, яку зберігала досі його свята святих...

І розходилися Артименкові слова у найдальші верстви громадянства, голосним гомоном відбивалися по цілій Україні і далеко далеко поза нею.

Двічі в день голосився Святошин а д-р Харитоненко подавав свої помічення та місце в просторі, де саме в тому моменті находилося міжпланетне

судно. Артименко мимоволі мусів нагадувати собі усе своє математичне знання, цілим своїм єством поринути — як казав — у нетрі й крутіжі «високої науки», як називав колись математику його вчитель в мелітопільській гімназії, охрещений популярно Льюгаритмом. І вдивляючись в оті всі значки та чмелики, які уявляли з себе математичні формулки та ряди чисел на тафлі телевізійного апарату, коли говорив Святошин, й вслухуючись в те все, що бубонів йому радіофонний апарат — нагадував Артименко свого старого вчителя математики, що наче живий виринав перед його душею на фоні редакційної кімнати.

— Ех, ех! — говорив до себе Артименко — колиб старий Льюгаритм дожив був тієї «потіхи», що й мені на щось придалася його «висока» наука!... А то дивився він на всіх, що не захоплювалися його сінусами та льюгаритмічними таблицями, як на тих, що даремно на їх сонічко світить і дивувався, що їх ще землячка свята носить...

І нагадував собі дальше, як він сам нераз наміхався над тією математичною «штудерацією», яку чорт зна навіщо видумали люди, хіба на те, щоб такі «льогаритми» знущалися над неповинними молодечими душами...

А тепер?

Розділувавби свого «Льюгаритма» й незнавби де його посадити з великої вдяки й пошани за те, що таки вспів дещо із тієї «штудерації» втовкмачити в його непосидющу голову...

Ех, ех колиб вернулися ще раз ті добрі, давні часи!... А тепер він сам клонить голову перед тією «високою наукою», тепер він сам відчуває вагу її навіть для такого на романтику наставленого духа як його!...

IX

Цьогорічна весна була напrawdę гарна. Вже у половині травня пригрівало сонце немов серед літа, розсипаючи своє золото по пишню розцвилик квіт-

ських садах. Ясні, теплі вечери виваблювали людей із хат і довго у ніч гомоніли вулиці та публичні сади веселим гамором та піснями. По Дністрі снувалися довжезні ряди лодок та човнів заповнених молодю, яка у сріблито-блідавому місячному сяйві виводила хороводи серед пісень та сміху, що голосним гомоном відбивались об Дністрові береги.

Одно цікаве явище можна було запримітити в тих кількох днях, що попереджали пам'ятну ніч 25-ого травня в самому Києві і в його околицях. А саме якийсь нез'ясовано нечайний зріст адептів астрономії так що до теоретичної науки як і практичних дослідів зоряного неба. Бо звичайно хіба тільки постійні відвідувачі київських ресторанчиків та всякого рода гостиниць, запізнівшись за зайвою чаркою, кидаючи їхні гостинні пороги, підносили голови й орієнтуючися на молочну дорогу, прямували домів. А тепер куди й не глянь всюди бачилося людей задивлених в небо, які узброївшись в усякого рода скла, від звичайного дна із стовченої склянки почавши, цілими годинами вдизлялися в мерехтячі зірки із терпелівістю, яку тільки в справжнього астронома можна стрінути.

А рівнобіжно із тим для київських книгарів настали жнива. Якось невгамована стихійна жадоба знання, із такої здавалосяб важкої ділянки, якою є астрономічні науки, огорнула ціле населення. Від гімназистів, що ледвищо знайомилися із твердженням Пітагора почавши, а на дядьках, що на галицькому базарі продавали рибу із Дністрових плавнів, скінчивши, усе цікавилось астрономією й сунуло в книгарні за літературою. Виринали з книгарських закамарків книги то грубші то тонші, на яких цілими роками насідав порох та хіба тільки миші доповняли з них своє знання, й мінялися за гривні та шаги. Все, що тільки трохи задихало небом та зірками, «йшло», діставши — звичайно — вперед пестру опояску із видрукованим «новість» чи «Х-тисячний наклад» за ярлик, а навіть один хитрий книгоноша продавав київським куховаркам на базарі «астро-

номічну» книгу в гарній рожевій обгортці із наголовком «Астрономічні досліді». Та повернувши обгортку можна було читати такий поширений наголовок: «Астрономічні досліді крізь дірку від ключа в кімнаті ч. 16 готелю Асторія»... Була це чисто порнографічна брошура, видана тому 50 років київським гумористичним журналом «Танцюючий Оселедець»...

Та що там!

Знання поширювалося, наука просякала в найнижші верстви громадянства й київські просвітники побіч книгарів зтирали руки, хоч дві різні причини склалися на їхню радість.

Вже ранком дня 25-го травня зявилися оповістки міністерства внутрішніх справ із наказом припинити всякі заняття у Києві із ударом 12-ої години на знак пошани для сміливих дослідників, вертаючих з Марса, та що ця задержка тревати-ме до 12-ої години другого дня. Із установ публичного вжитку працювати буде тільки телевізійна стація, телеграф, залізниця й авіаційна служба і то тільки до 23-ої години у ночі — а від 23-ої до 6-ої години ранку дня 26-го травня і ті залишать працю, а за те буде відкрита одна телевізійна стація на київському летунському майдані, яка має обслуговувати Україну й служити звязком із закордоном.

А інша оповістка городської Управи сповіщувала про здержання всякого руху від 15-ої години почавши в сторону летунського майдану з виїмком таких то і таких вулиць, якими можуть удаватися цікаві на летунський майдан, де ждуть на них приготовлені трибуни, які будуть готові з ударом дванадцятої години.

І помічався вже зранку якийсь небуденний рух по городських вулицях. Вікна й балкони домів стали вкриватися килимами та квітками, з домів почали повітати прапори, всі державні будинки прибиралися фестонами та лямпочками, що мали заясніти у ночі різноколіровими світлами.

Найкраще прибраний був гетьманський терем та палата міністерства воздухоплавства. На гетьманському теремі повівали крім державного українського прапора ще й англійський, норвежський та зоряний прапор американських стейтів на знак пошани для трьох сміливих дослідників, що являлися представниками своїх народів. А з вежі міністерства воздухоплавства захований на самому вершочку рефлектор кидав у простір вогненне «слава», що міріядами іскор розсипалося, творючи світляну каскаду, яка вогненным ореолом огортала вежу, як це можна було бачити попереднього вечера при пробному освітленні. Всюди помічалось підготовку до чогось незвичайного, небуденного, що йшла не по наказу згори, а самочинно, із щирої душі.

На летунському майдані докінчували ставити трибуни для глядачів, що широкою підковою огортали цілий майдан та для гетьмана і його почоту недалеко того місця майдану, де звичайно причалювали воздушні судна. Праворуч й ліворуч гетьманської трибуни здійсмалися окремі місця для дипломатичного корпусу й закордонних гостей та довга трибуна преси заосмотрена у все, що тільки могло прискорити подачу вісток газетам, які вислали своїх кореспондентів. Тут кожне місце було получене із центральною телевізійною стацією, що мала обслуговувати майдан, і мало всякого рода фотографічні та писальні апарати, щоб уможливити скору й вигідну обслугу такого могутнього чинника, яким є преса.

«Київські Вісти», користуючись свого рода привілеєм, який для часопису здобув своєю працею Артименко, виступали з окремим кіоском, що находився в найкращому місці праворуч гетьманської трибуни між трибуною дипломатів і місцями, які мали заняти члени Академії Наук та наукових товариств, яким саме припала честь першим привитати офіційально сміливих дослідників. Кіоск, в якому повним господарем був Артименко, мав все, що треба було, щоб все те, що діятись-ме на майдані

скоплене в слова опису й фотокартини рівночасно майже із проходжними подіями мандрувало телевізійною дорогою на Володимирську й пройшовши дорогою станків, та важких друкарських машин, ринуло на київські вулиці, а там й далше у широкий світ.

Тисячі людей кінчало поспішно визначену собі роботу так, що коли з ударом дванадцятої години озвався протяжний звук сирени, сповіщуючий припинення всяких робіт, усе було готове.

Вже в перших годинах пополудня трибуни почали наповнятися цікавими видцями. Тисячі повозок привозили з города видців, викидали їх біля входу на майдан й сунули далше, щоб описавши довженну дугу довкола трибуни вернути другим боком у город і знов почати наново свою подорож. Для вдержання порядку вирядило міністерство військових справ чотири курені пятого полку газометчиків, що в повному парадному лаштунку, в блискучих шоломах, проходили рівним кроком київськими вулицями, прямуючи на летунський майдан. Цей полк належав до особистої охорони пана гетьмана й набирався з усіх українських земель. Їхні білі однострої та золотисті шоломи на зразок тих, які колись носили старі київські ратники, вилискувались у горячому соняшному промінню й надавали їх постатям живучої бадьорости та сили.

— Це наші хлопці — говорили про них Київці — а в тому висказі скривалася якась сентиментальна прихильність й любов до тих струнких, бадьорих хлопців, що хоч із різних кінців України зібрані, почувалися тут у Києві як дома.

Любили їх Київці.

Коли «хлопці» проходили київськими вулицями йдучи на вправи чи виражені на яке свято, тоді всі вікна заповнялися цікавими, що раді були глянути на ті стрункі, сталені здавалося, постаті, але овіяні якоюсь ніжністю, тією, що її дає молодість.

І не одній Київляночці забилося живіше серденько в грудях, коли наближалася до шибок й проходячи зором поміж рядами «хлопців» спинялася на мент віднайшовши «свого»...

Неодній матері, котрої синок служив у стрільцях десь далеко в херсонських степах чи гень за синіми верхами у Срібній землі, замерехтіла в очах сльоза й спинилася на віях...

За те старі дідугани й дядьки, що приставали на рогах вулиць, щоб приглянутись краще проходчим рядам, підморгували з усміхом бровами й приговорювали:

— Бач, як воно тепер! Не те, брат, що колись! Ледви ноги волочиш, стільки того добра навантажать на тебе! А їм що, тільки та швайка, що визирає з наплечника, от і ціла зброя! Хоч зараз у танець! Так, брат, не ті часи, не ті!

І здавалося, що немов якесь ревнування блещить у їхніх очах, коли споглядали на ті бадьорі, молодечі постаті, що проходили рядом за рядами. Та була в тому ревнуванні туга за тими літами молодими, що минулися й не вернуться більше, туга за тією буйністю молодечою, що крилами своїми неба дістає й об землю спирається міцно, туга за тим, що минуло й не вернеться..

Стрункими рядами, курінь за курінем дійшли вони так до летунського майдану й займали призначені собі місця між трибунами і площею, де причалювали воздушні судна маючи завдання здержати публику, колиб та забажала надто близько підступитись до площі причалення.

А трибуни виповнялися, щораз то новими видами, здавалося цілий Київ грянув у той день на летунський майдан. Дипломатична трибуна уявляла собою немов якусь антропільогічну виставку, так рясно були на ній заступлені всі раси та народи світу. Від косоокого, вічно усміхненого, представника манджурського царства, що витаючись кивався як манекін у своєму блискучому від золота фраку до

кучерявого, як марінопільський баранчик, заступника сенегальської республіки, що вискаливши блискучі білі зуби, «робив» приятний усміх й мінився на пузатому, мов вимазаному салом, оксамитному лиці, йшла ціла симфонія красок та відтінків лиця, волосся та очей. А стоячий біля Сенегальця секретар південно-африканської амбасаді, хоч мав на своїх візитних карточках таке, здавалось-би, не викликаюче ніякого сумніву м-р Семюель Смит, то уявляв собою такий чистий негритський тип із вистаючими зубами канібаля, що дружина шведського посла аж здригнулася, коли його погляд спинився на її рожевій шийці.

— Ото дістатися такому в зуби десь там у африканському пралсі! — майнуло в її ясноволосій голові.

А мр. Смит зробивши широкий реверанс всміхався — так любо, солодко всміхався тією усмішкою, якою його предки мусіли витати місіонера-методиста, який попав в їх руки й за хвилину мав стати „clou“ їхньої трапези. Без салати й без ніякої приправи навіть...

А всюди блестіли золотом нашивані фраки, однострої та пишні одяги жіноцтва. Найбільший гурток зібрався біля місця, яке заняв монсіньоре Піпереллі, ватиканський висланник, присадкуватий з чималеньким животиком дідуган, з лисою, прикритою дискретно фіолетною шапочкою головою, що сповняв ролю „doyen“ київського дипломатичного корпусу. Йшла розмова, ота хитра мов гра в піжмурки, «дипломатична» розмова на злободневні теми, дехто від часу до часу задирав голову до гори й приложивши до очей біноклі вдивлявся в далечинь — мовляв «чи не видно їх вже», пані із дипломатичного світа перекидалися новинками, сплетнями, тощо, аж гамір нісся довкола.

Недалеко від дипломатів заняв свої місце «учений світ». Тут була також своєрідна виставка та дещо іншого рода як ота «дипломатична». Зібралися тут учені члени академії та всяких наукових

товариств, типи добре відомі читачам сатиричних журналів, від художавого професора «судака» до товстелезного вченого, що вік свій цілий просидів над мікроскопом розглядаючи кормовий провід у паразитів, що загіздилися в околиці відвортної сторони медалі курячої блохи...

Тут головною осею, довкола якої обертався «учений світ» був президент київської академії, загальнозвісний математик Карачевський. Високий, поставний, з довгими сивими вусами, з привабливою усмішкою на приязному лиці, витався щиро із усіми, відновляв давні знайомства, знайомився з чужими представниками науки — словом поведився як господар, що витає своїх гостей. Йому то та ще двом членам наукового світа припала честь привитати офіційною промовою сміливих поворотців з Марса. Серед оживлених розмов, в яких з'являлися щораз то цікавіші проблеми, склалися пляни будучих наукових конгресів то намічались конспекти нових научних дослідів, минав час.

Найбільш спокою та поваги захвала трибуна преси. Тут кожний кореспондент старався якомога більше зібрати помічень та вражіннь, щоби їх якнайскорше передати своїй газеті. «Рядкове» підганяло їхню ревність та заострювало обсерваційний зміст, ну й своєрідне суперництво відгравало тут чималу ролю. Це був свого рода турнір, де особиста проворність, мистецький хист та буйна уява виходили на змагання. Ледви один другий перекинулися часом яким словом, кожний був зайнятий собою, своєю писальною машинкою.

Артименко, випустивши ще пів до п'ятнадцятої своє останнє надзвичайне видання «Вістей», в якому описував всі приготування й вигляд города, та подав як останню вістку звідомлення із обсерваторії в Святошині, що „Queen of Virginia“ десь біля 23-ої години ночі пройде в стратосферу землі, з'явився у кіоску «Вістей» із двома помічниками та д-ром Ігорем Харитоненком й зараз узявся за роботу. Бо перед північю мало з'явитися чергове число «Ві-

стей», в якому треба було вмістити все те, що тут за той час діялося на летунському майдані. Підручний апарат, що системою коротких филь вможливував йому безпосередню передачу матеріалу до кімнат складачів на Володимирській, давав змогу появи газети майже рівночасно із описуваними в ній подіями. Від часу до часу мандрувала тією дорогою цікава знімка, то кінські зуби австралійського посла, то цапина борідка маркіза де Перейри, то знов пристрасно розсміяні очі донни Інез, кароокої доні перувіянських верховин. Хвилями піднімалися його очі й блукали по трибуні преси, спиняючись то на тому то на іншому товаришеві по фаху. І тоді з'являлася на його устах усмішка вдовolenня, самопезности й якоїсь немов дитячої радості.

— Так, так, думалось йому — куди їм до «Вістей»!

А на Гетьманській трибуні було ще майже по-рожно. Тут й там виринула яка постать в однострою, на хвильку замаячила струнка стать міністра військових справ генерала Олізара, часом проминув котрий із впорядчиків з витального комітету з блакитною стрічкою на рамени заглядаючи чи все в порядку — зрештою незаняті ще місця ждали на своїх гостей.

Десь біля шіснадцятій години з'явилися дві оркестри, київського гвардійського піхотного полку, що усталились по обох боках трибуни, вслід за ними прибула почетна чета з особистої охорони пана гетьмана з гетьманським прапором, який під звуки музики й із звичайним в таких випадках церемоніялом піднесено над гетьманською трибуною. Чета під проводом молодого старшини виражена в святочні блискучі однострої усталилась на призначеному для себе місці, дожидаючи прибуття пана гетьмана. Коротке «спочинь» заколихало її ряди, сковуючи їх у гармонійну цілість дозидання.

Гамірно ставало на летунському майдані. Розмови, оклики, шум, що нісся від трибуни та довгого ряду повозок, що прибували з щораз то новими

гістями й відїздили порожні, зливався в якийсь дивний гамір й гудіння, подібне до того, що уноситься над пасікою в гарячий, літний день. Тисячі очей піднімалися що хвилини вгору і вдвлялися напружено в блакитний простір, стараючись віднайти в ньому те, чого всі так нетерпеливо дожидали.

А день був гарний, ясний, гарячий, як серед жнив, хоч це щойно кінець травня. Чим далше йшло до вечора тим більше линув від піль той легіт весняний, в якому і запах трав і квіток розцвілих і той своєрідний запах чорнозему, зливалися в одну воню, так добре знаму синам степового народа. Ринув з українських піль той легіт, що в йому одвічна тайна молодости скривається, той легіт, що із душ людських пил буденщини стрясає і мовою мрій неомріяних, снів позабутих до душ тих говорить, на летунський майдан і змагався із тим, що йшов від трибун, змагався й перемагав його. І поринав він у душі того людського моря, що хвилювало на трибунах й нагадував Київцям, що крім їхніх камянистих й асфальтових вулиць, величніх будинків й обелісків, що сковують їх й втискають в рамки буденщини, є ще широкий степ, зелений та квітчастий, від якого вони — діти того степу відбилися, ох як відбилися далеко...

Камяне місто й зелений степ!...

Аж нараз здійнявся живіший гомін понад трибунами, море голов повернулося у той бік, де був вхід на летунський майдан. Всі дивилися туди, кудою крізь широкі ворота заїздили повозки, на хвилях уст неслися слова:

— Ось вже й пан гетьман їде!

А там від гетманського терему, крізь обставлені густою юрбою виддів вулиці, протискався ряд повозок, везучих пана гетьмана і його почот. Перед повозками на білих конях сердюки.

В блакитних, нашиваних золотом жупанах, в шапках смушевих, островерхих — мов живі тіні забутих предків, їхали вони.

Гетьманська гвардія. Осаул Дашанич провадив їх. Рівним гомоном відбивався стукіт кінських копит о кам'янисті вулиці, рівними рухами стрясалися струнки постаті на мережаних сідлах.

Грімке «слава» зривалося що хвилини з обох сторін вулиці, падало перед кінські копита й колеса повозок то відбившись о кам'яні заборолла домів злітало над юрбою й губилося у городському гаморі.

А в третій з ряду повозці їхав пан гетьман. Молоденький, стрункий юнак з блакитними очима. На ньому стрій святочний і шапка з перами. Блакитний жупан з вильотами, шовковий пояс і кирея підбивана білками. Так його предки вбиралися перед сотками літ, коли перед радою ставали — або в похід, вбиралися.

Всміхався й прикладаючи руку до шапки дякував за привитання. Котилися з легким шумом колеса автомобільних повозок, повільно сунувся кам'янистими вулицями гетьманський почот. Де дальше ставало важко проїхати крізь заліті цікавими вулиці. Городська варта здалека заздівши гербові повозки зникала в бічних вуличках. Такий був приказ. Тільки на перехрестях, на білих острівчиках стояли вартові, що білими палочками кермували вуличним рухом.

Он там на розі крутянського майдану з посеред громадки цікавих вибігла якась жінка з маленьким хлопчиком на руках й підносячи його високо кликнула:

— Глянь дитинко, це наш пан гетьман іде — цей в блакитному вбранні, бачиш?

І було в тому виклику «наш» стільки прихильности й любови, стільки стихійного захоплення, що дійсно відчувалося, що той юнак в блакитному жупані є рідний тим тисячам безіменних громадян, що залягли київські вулиці, щоб привитати «свого» гетьмана. Любили його Київці.

Може за те, що вбачали в ньому доброго господаря своєї землі, якого доля поставила на сторожі

того, що створила збірна воля цілого народу. А може була це ота несвідома любов, що з покоління в покоління переходить, що казала ставитись до нього, як до сина його великого батька...

Виріс між ними, кість від їх кости, кров від їх крові!...

І не було лукавої зависти в їхніх поглядах, коли їх очі спинялися на довгому рядові гетьманських повозок, що котилися київськими вулицями й ховалися за закрутом, що звертав на шоссе до летунського майдану.

А там по трибунах вже облетіла вістка «пан гетьман їде». Грімке «слава» витало сердюків й повозки, що почали підїздити до гетьманської трибуни. Короткі слова команди стрепенули й вистроїли на «струнко» почотну чету й ряди газометчиків і кожний однострій, що находився в тій хвилині на летунському майдані. Обі оркестри заграли гимн.

Піднялись дипломати та учені на своїх місцях, підбіг генерал Олізар до повозки й панове з привитального комітету. За паном гетьманом виходив з повозок його почот. Військові достойники, міністри, високі урядовці й старенький патріярх України кардинал Милорадович.

Привитання, стиск рук, цокання закаблуків, уривана розмова і знов гамір, шум і легіт вечірній.

Заповнилася гетьманська трибуна. Гурток чужоземних дипломатів покинув свої місця й перейшов до гетьманської трибуни. Самі із себе творилися гуртки й заводилася розмова, така буденна, невимущена, далека від тієї солодкаво-здержливої мови, якою так по мистецьки вміють закривати свої почування дипломати.

Перед трибуною вчених проходжувався старий Карачевський в товаристві двох чужоземних, як видно було, представників науки. Один з них ліворуч, худий як щогла на байдаку, з цапиною борідкою й пенсне на карлючковатому носі, яке поправляв що хвилини нервозним рухом руки бо злітало й не

хотіло держатися, другий повновидий, типу ковбасників з галицького базару обтирав піт з лисини, що займала цілу ширину його могутнього лоба. Карачевський щось поясняв їм, що хвилини спинявся, розмахував руками, то піднімав вказуючий палець у гору, складаючи при тому свої губи, так, як це роблять вуличники, коли збираються свистати. Запримітив ту променаду Артименко зі свого кіоска й обізвався до Ігоря, що мовчки оглядав кризь льорнету трибуну.

— Бач і попалися старому карасеві! О, він так скоро не попустить їх! Певне сів на свого улюбленого коника й підтюпує!

І Артименко підняв свій палець у гору, стиснув губи й пародіюючи старого Карачевського, почав до Ігоря:

— А я вам кажу, мої панове, гм, гм, що ціла ота наука Річардзона, це ніщо інше, як стара, позабута теорія квантів Плянка — тільки навиворіть. Хвіст де голова, а де голова там хвіст! От що!

І Артименко продовжуючи свою ролу, свиснув та так голосно, що це звернуло увагу на трибуні преси й кількох впорядчиків, що переходили біля кіоска.

— Цить Степане, що робиш! — спинив його Ігор. Ще почує «академія» й тоді дістанеться тобі!

— Не бійся! Він вдоволений, що має таку слухняну аудиторію. Вони ще мабуть не знають його, а то давно повтікалиби! Це, бач, мабуть ті шуки, що із нашим Карачевським витатимуть Марсіян. Ось бачиш якого він їм «гне», а вони так смиренно потакують. Шкода, що в його руках нема тієї сукатої палиці, з якою він що днини по городському саді ходить. Ото як пустивби їм з разів два млинця то їй Богу повтікалиб! А він це вміє, так попід самим носом! Ех пожди! Зроблю зараз знимку його розмови з чужоземними представниками науки й попрохаю нашого карикатуриста нехай підправить трохи! Побачиш, пів Київа розхоріється від сміху.

— Це, бач, твоя помста, Степане, за усі оті солодкі хвилини, які колись так щедро зготовляв тобі наш незабутній Льюгарити? Що? — сказав Ігор сміючись.

— Може так а може й ні! — відповів Артименко. — Я, бач, старого Карачевського маю в печінках, ще від Водохрещі. Було це у Любченків в Боярці. Знаєш як у них, тиж сам бував, багато гостей чужих й своїх, — така привітлива, гостинна атмосфера, що «серце одпочине». Отже останньої Водохрещі за обідом, бач, зявився і наш Карачевський. Ну знаєш, «академія», почесне місце — особлива уважливість. А ліворуч його посадили Ніну, цю блондиночку, що сестрою впервих пані дому приходиться. Оченята, кажу тобі, як дві фіялочки! Я сидів напроти. Ти знаєш мене. По всім правилам стратегії після третьої подорожі полумисків довкола стола — повинен був запанувати між мною і «фіялочкою» той ніжно-розміряний настрій, який так оспівують наші поети. Ти знаєш, що я добрий стратег! Та де там! Звідки йому, тому настроєві взятися, як та стара шишка, Карачевський, годину цілу товкмачив «фіялочці» про електромагнетне поле й про те, що маса є у відворотно-пропорціональному відношенні до...ну лихо там знає до чого! От і настроїв! Пропала ціла моя стратегія, всі мої сподівання. Цей старий хрін так розбалакався, що мабуть втратив свідомість де він є, бо почав правильний доклад, як перед своєю звичайною аудиторією. І, уяви собі! У нього, як знаєш, звичка підносити підчас розмови палець у гору. І коли в него на тарілці зявилася гуска, а його доклад дійшов до тієї відвортної прпорціональності, тоді гусяча нога помандрувала у гору й почала у кумедних вихилсях кружляти саме перед носиком фіялочки. Знаєш, таким рожевим носиком! Як то часом хлопці собаку дражнять наближаючи й ховаючи кістку перед її носом.

Ну й куди тобі до «перламутрового» настрою! Я ще й досі лютий за те електро-магнетне поле й за ту гусячу ногу!

— А ось бачиш не казав я! Цей має вже досить — говорив дальше Степан, вказуючи Ігореві Карачевського, який вже мав тільки одного слухача, того товстого. Другий подівся десь, мабуть вдалося йому зникнути з овиду й обсягу зору та рук старого академика.

А над майданом схилявся вечір. Такий гарний та тихий вечір, як це тільки на Україні буває на весні.

Так поволі, тихо, незаметно западав він, огортаючи собою все і майдан і людей.

X

Минали години.

Весною довго ще по заході сонця вечірня заграва огортає своїм серпанком землю, поки ніч не прийде зоряна та дрімуча, що теміною своєю заколисує до сну. Колись давно, перед віками в хвилину оту, як тільки ніч крилом своїм землі доторкалася, мавки оживали по житах, самотніх прохожих дожидаючи по роздоріжжах, з Дніпрових хвиль русалки виринали, русі коси розчісуючи до місячного сяйва, то знов хороводи заводючи на квітчастих лугах надбережних. Часом водяник показався обережно до русалок підкрадаючись або в очеретах зупинявся, заслуханий в соловейковий спів, що долітав туди з вишневих садків. Та це ще давно було, колись, перед віками!... Тепер — ясні сонця запалювались над городськими вулицями, рясно освітлені пароходи, з яких долітали звуки танкової музики, тільки мигали край Дніпрових берегів, пільними доріжками крізь жита торохтіли машини пополуднешних прогульковців, вертаючих в город. Як тільки ніч крилом своїм землі доторкалася!..

І прийшла вона, ота ніч незабутня, що за мент недовідому тайну розкрити мала, огортаючи Київ і Дніпро і летунський майдан. Замиготів Київ мір'ядами вогників, заясніло над вежею міністерства воздухоплавства на темному фоні неба вогнене «сла-

ва», загорілися вогні на сигнальних вежах на летунському майдані, кидаючи у простір каскади світла, що мало вказувати шлях дожданому гостеві. Несвідомо майже повернулися очі усіх у цей безкрай простір, на якому мерехтіли зірки то менші то більші, стараючись доглянути серед них „Queen of Virgini-ю“ Навіть газометчики пересували свої шоломи трохи на бік, щоб було красше бачити.

Точно пів до двадцятьтретьої подала святошинська обсерваторія знак, що після її обчислень може центральна телевізійна стація на летунському майдані начати пробу звязатись радієвою дорогою із судном, а в пів години опісля може піднятись ескадра літаків, яка мала летіти назустріч суднові.

Артименко, що мав як найкраще получення з телевізійною централею, дожидав нетерпеливо у своєму кіоску висліду тієї проби. І справді телеграфіст із централі подавши вперед сигнальні знаки, почав висилати в простір палке привітання, розуміється, в англійській мові, в якому не хибувало згадки ні про „My country“ ні про „Rule Britannia“ Ще день перед тим укладали його Карачевський та його два чужоземні товариші, худий та товстолезий.

Артименко не витерпів. Беручи Ігоря під руку, побіг до телевізійної централі, щоб послухати самому відповіді при відборному апараті. Та минули хвили, а відповіді не було. Вправді можна було припускати, що висилаючий апарат на судні не в порядку, що сила його енергії вичерпалась та всеж таки ця мовчанка збентежила всіх. Ще раз, а відтак знов втретє пробував телеграфіст навязати розмову — але даремно. Біла тафля відборного апарату ясніла незмінимо, ні одна чертка не вказалася на ній. Розуміється, що відборний апарат у централі був достроений до довготи хвиль апарату із „Queen of Virgini“ так, що ніяка стація не могла перепиняти розмови. Впрочім, як це було умовлено, усі стації світу припинили на цих двадцять хвилин розмови свою діяльність.

Артименко вертав подратований до свого кіоска й роздумував по дорозі, щоби то дати на місце тієї невдалої розмови до чергового видання «Вістей». Все, за що тільки можнаб зачепити, вже було.

— Тепер хіба прийдеться описувати коні сердюків, що онтам скубуть траву між трибунами, — сказав до Ігоря. — Щось твоя „Queen of Virginia“ на мовчанку взяла, Ігоре! А така булаби гарненька стаття! У дві шпальти!

Пожди, розговориться, не вступиш й полапати — сказав Ігор. — Воно, бачиш, так, вчені люди не такі скорі до розмови, як ви газетники! Знають ціну слова, що не вибігло ще поза зуби!

Проходючи проміж трибуни, знов увійшли вони до кіоска «Київських Вістей» й стали дожидати. В кількx хвилин по двадцятьтретій висунулось із повітки, що стояла на краю майдану лівобіч, п'ять летунських апаратів й тихо піднявшись у гору кружляли деякий час над летунським майданом, а відтак піднімаючись щораз висше, зникли у темні ночі. А за хвилину мегафони, що тут і там розміщені були понад трибунами, голосили нову вістку із Святошина.

— «Саме в тій хвилині, двадцятьтретя, хвилині шіснадцять, міжпланетне судно ввійшло у горішню верству стратосфери землі. Незабаром можна буде його достерегти добрими далековидами між констеляцією Ліри та Лебідя».

Якийсь нервозний настрій почав огортати присутніх. Хто мав далевид, то починав шукати того Лебідя та Ліри, інші доходили до того, безперечно правдивого, висновку, що шкода труду! Як судно має прибути, то і так прибуде — і вдоволялися тим. За те рух в імпровізованих ресторанах та кіосках, де продавалися перекуски й напитки, був незвичайний.

Кияни сердечний народ! Кожна нагода добра, щоб покріпити душу, а чим, це вже залежало від настрою тієї душі. Запримітив це вже небіщик Нестор, що перед віками мав нагоду добре вистудію-

вати вдачу «тутешніх». Нераз, певно, приходилося йому небозі оплакувати небіщиків на тризні та веселитися з дядьками, що молодятам весілля справляли. Нераз мабуть за чаркою і «бісовскія пінія» нагадувалися і очі мидувались танками скоморохів. Щож, навіть писаніє святе голосило «людіє веселітеся»...

А в третьому кіоску, ліворуч від першого ряду трибун був рух чи не найбільший. Там продавалася на швидку руку марсіянська ковбаса та марсіянське вино в тонких пукастих пляшках. Вправді ці сотворіння, з яких ота ковбаса була зроблена, були родом десь з під Ахтирки, а вино вигрівалося до сонця на кавказьких узбіччах та перейменувавшись й набравши нового фасону приваблювали публику, як ніколи. Затирав руки старий Пархоменко, що господарював в тому кіоску, ховаючи грошки й благословляючи в душі незнаного йому досі Марса.

— Свічку за душу праведного поставити — думалось йому.

— А які вони, ті марсіянські, Трохиме Хведоровичу, — звернувся до Пархоменка один із його гостей, що саме, покінчивши з ковбасою, забирався до вина — вибачте, коротко чи довгорилі?

— Це, бачите добродію, така спеціальна порода, ні довга ні коротка. Саме в міру.

— А я гадав, що на тому Марсі, — почав знов інший amator ковбаси, — є така річка, у якій вино пливе. Червоне — тому й колір Марса червоний. Чи ви, бува, не запаслися із тієї річки тим винцем, пане Пархоменко?

— Деяку сотню відер дістав нещодавно — сказав сміючись Пархоменко. — Винопостачання добре справилось! Стане на деякий деньок!

І підкріпивши тіло й душу, вертали Пархоменкові гості назад на свої місця на трибунах, пропускаючи нових, жадних марсіянських ласощів. Та це були старші, поважніші дослідники Марса. За те молодь пара за парою проходила поміж три-

бунами й де тільки було трохи вільного місця, тримаючись очевидно оподалік від ліхтарень й взагалі освітлених місць на летунському майдані. Це діялося або ненароком або було обосноване тією простою причиною, що треба очі держати подалеки від світла щоб привичаїти їх до оглядання темні неба. Та більш як певно, що предметом обсервацій були радше ті земні зірки ніж небесні. Воно й вигідніше й успіх більш певний! А то задирай голову й шукай якогось Лебідя.. Тай по що, коли тут «лебідок» й не перелічиш.

Минула північ.

Десь перед першою прийшла вістка від команданта ескадри літаків, що вилетіла на стрічу „Queen of Virgini’ї“ що запримічено судно, яке посувається дуже повільним рухом, що вказувалоб на те, що апарат, постачаючий енергію, не в порядку, а то й поповований. Телевізійного звязку не вдалося налагодити із судном, хоч як намагалися це вчинити на літаках. Цю вістку проголосили зараз мегафони по всіх усядах летунського майдану, подаючи тим дожидаючій юрбі надію, що вже не довго прийдеться ждати.

І знов минали хвилини за хвилинами.

Весною ніч коротка.

Доходила друга, як на сході, гень за Дніпром, почали вказуватись на обрію ясні смужки. Одні і другі і треті.

Сіріло.

А коли незабаром на темному ще фоні неба вказалося кілька ясних цяток, що рухались й більшали й для дожидаючої юрби стало ясным, що це вертають літаки, які поїхали назустріч суднові, по трибунах понеслася вістка, слово одно:

— Іде!

І коли літаки осідали вже на майдан, а прислуга по хвилині порання біля них засовувала їх назад у повітки, то на це не звертав майже ніхто уваги. Усі задивлені були в небесний простір, на якому

вже доволі добре видно було темну точку, яка, здавалося, гоїдалась поміж зірками, росла й наближалася до землі.

— Іде!

Якоюсь дрожою проймало це слово, що само із себе зривалося з уст і котилося трибунами. Якийсь жах незясований, жах перед чимсь незнаним, — яке може за хвилину вже розкриється очам зібраної юрби, стрясав душами тих, що зібралися на летунському майдані і поза ним.

А ця точка росла, більшала, переменялася в якусь сіру пляму, що подовгастими спіралями щораз більше наближалася до майдану.

На трибуні дипломатів та закордонних гостей достерегли вже крізь добрі далевиди обриси судна.

— Ах так, ще наша „Queen of Virginia“ — кричали зібрані в одному кутку Єнкі, між якими було чимало тих, що прощали судно підчас його відлету з летунського майдану в Гейфіку. Здавалося, що ось-ось зірветься з їх грудей грімке „My country“ й поліне в простір привітання „Queen of Virginia“ Біля трибуни, яку заняв учений світ, зібралася біля високої постаті академіка Карачевського та його двох чужоземних товаришів, товстого президента „The Royal Society of Science“ з Лондону лорда Ісаака Гемілтона й сухореброго директора астрономічної обсерваторії з „Mount Wilson“ Фенні мора Гартвіга, що мали офіційально привитати довго дожданих подорожних ще й громадка близьких до них людей. Була там дружина професора Дудлея міс Аліса Дудлей з Оксфорду і молоденька ясно-волоса фру Гельма Геріксон, що оде вже вдруге дожидала свого мужа з далекої подорожі і міліярдер Кестлі і кількох інженерів з Гейфіку, що будували судно, ну й — очевидно — і містер Черчіл, що всюди мусів бути перший, де тільки що в світі важного й цікавого сталося.

Дожидали.

Зазброєними в скло очами вдивлялися в сілоет судна, що ріс з хвилини на хвилину. А воно

плило поволі, повагом зачеркуючи довгі кружала у воздуху, як орел, коли кружляє в піднебесному блакиті.

Було двадцять і п'ять хвилин по другій, коли адютант міністра військових справ, генерала Олізара, з одним із панів з привітального комітету скорим кроком пішов до телевізійної централі. Ще момент, а з київських фортів понесуться привітальні стріли, що голоситимуть світові про поворот „Queen of Virgini”і“...

Біля гетьманської трибуни музика готовила свої інструменти, почетна чета, сердюки й довгі ряди газометчиків витягалися на «струнко».

Ще момент!

Якоюсь великанською, чужоземною птахою видавалось міжпланетне судно, що саме стало кружляти високо ще понад летунським майданом. Високі стовпи яркого світла що хвилини вистрілювали в простір із сигнальних веж, даючи знаки, де треба причалювати.

Піднявся пан гетьман на своїй трибуні, піднявся старенький кардинал Милорадович, що сидів біля нього. Дріжучу руку простягнув у гору і благословив нею надпливаючого з просторів гостя. Якась зворушлива мовчанка запанувала на мент серед зібраної юрби на майдані. Очі усіх дивилися то на судно, то на сивобородого старця, що благословляв починав того непосидючого людського духа, що всевіт перемірював, що не завагався доконати, здавалося, неможливого діла.

Благословляв і молився старечими устами за тих, що цього доконали.

Нараз, гень десь у долі грянув стріл, немов звук грому далекого, що бурю віщує, а за ним дальші, один за одним. Це гармаші із київських фортів слали своє привітання „Queen of Virgini”і“. Так витають звичайно монархів, коли ті в гості прибувають. А коли останній грехіт роздався, а його гомін відбиваючись о саги та плавні котився по Дніпровому плесі, від сторони Києва озвався звук дзвона.

Спершу один голосний та протяжний.

Це дзвін слави із Київської Софії, вилитий на спомин тієї хвилини, коли то Великий Гетьман, прогнавши чужого наїздника з української землі, молився перед незрушимою стіною у святій Софії — голосив своє привитання. А за ним озвалися інші.

Ударили всі дзвони у Києві, даліше по цілій Україні. Аж на летунський майдан долітали звуки дзвонів із Василькова та собору у Білій Церкві. Озвалися сирени по фабричних заводах, гудки із київської пристані та залізничних стацій. І зливалися всі оті звуки у якусь дивну, несамовиту симфонію, що стелилася по росах, плила крізь нічну тишину й вдаряла о незримі струни душ усіх, що дожидали на летунському майдані.

Вдаряли і стрясали ними.

Якесь незясане почування огорнуло кожного. Радісне й трівожне. Будилися думки у людських душах, поверталися спомини, чогось далекого, призабутого. Цеж востаннє дзвонили так дзвони по всій Україні, коли то незабутній гетьман, прадід отого юнака, що в блакитному жупані стоїть на трибуні задивлений в простір, віздив до вольного Києва, прогнавши одвічних наїздників української землі. Дітям малим батьки про це розказували, подаючи вістку з покоління в покоління. Як широка українська земля, від моря аж гень по срібну верховину, раділо тоді все, впивалося волею.

Своєю волею!

Не купленою й не дарованою ніким, а добутою важким зусиллям, збірним трудом усіх, кермованих залізною рукою того, що кинув своїому народові давний, призабутий потім, заповіт «не посоромимо рідної землі»...

Хвилювалися людські душі й тремтіли.

Мовчанка царювала над трибунами, така святочна, настроєва мовчанка. А коли міжпланетне судно, обкруживши двічі летунський майдан, повільними рухами почало причалювати та спинилося вкінці недалеко гетьманської трибуни й зарившияся.

гострим кінцем спідного каптура доволі глибоко в землю, заколихалося від потрясення, з трибун мов буря зірвалися оклики «слава», заглушуючи і мелодію гимну, який почали грати оркестри й слова команди, що стрепенули рядами гетьманської гвардії та газометчиків. Без ніякого зазиву відкрилися голови усіх, тільки руки військових підхопились в гору до привіту, який приписував однострій.

Один кардинал Милорадович стояв з простягнутою рукою, благословляючи щераз судно.

А до судна підбігла прислуга, підсовуючи степеницю, як це звичайно буває підчас причалювання літака. Президент витального комітету професор Карачевський й гурток, що стояв біля него, поступив кілька кроків в сторону судна, потуючись до виголошення привіту, якщо тільки дождані гості вийдуть з судна. Та в ньому ніщо не ворухилося. Округлі віконця, що находилися в горішній частині кулистої поверхні судна, понад галерійкою, що пробігала довкола судна, ділючи його на дві половини, були заслонені із середини, тільки крізь одно пробиалося лагідне, блакитне світло. Долішня частина, в якій находилися машини, була огорнена каптуром, що до половини зарився в землю.

Артименко вибіг з Ігорем із кіоска «Вістей» і підбіг до гурта, що стояв біля Карачевського. Його огорнула нетерплячка — очі падали цікавістю.

— Ну, панове, відчиняйте чим скорше — звернувся до чужоземних інженерів, що стоячи біля Карачевського, щось живо між собою перемовлялися, споглядаючи то на судно то на себе — а то фру Геріксон не діждеться свого мужа!

Хотів ще щось сказати та замовк. Його збентежив вираз лиця чужоземних інженерів, тих, що будували міжпланетне судно й тепер прибули його привитати. Якийсь не то жах відбивався на їхніх лицах, не то збентеження й якась блідість. З їх уриваних слів та викликів, які глушила музика та оклики «слава», що все ще неслися із трибун, не міг нічого врозуміти.

Нараз двох із них підбігло до судна й стануло на ступениці. Хвилину вдивлялися в судно, розглядаючи його з усіх боків, відтак підсунулися висше, аж до галерійки. Один переставив ногу через поручча галерійки, підійнявся висше й глянув крізь те незаслонене віконце, з якого продиралося блакитне світло. Глядів хвилину, а відтак наглим рухом подався взад, перескочив галерійку й потягаючи за собою товариша, збіг скоренько по ступениці на долину.

Кричав щось, розмахував руками і біг в сторону своїх товаришів, що підходили із іншими до судна.

Гурток спинився.

Незрозумілою видалася Артименокві, як і усім зібраним на майдані, що здалека гляділи на судно й гурток людей біля нього, ця поведінка американського інженіра. Його оклики і рухи були такі дивні, так не гармонізували з повагою хвилі, що мимохіть огорнув усіх якийсь незясований жах, непевність та дрож цікавості.

Що таке?

Чого ота зупинка?

Що сталося?

Та за хвилину вияснилося усе і для витального комітету із професором Карачевським на чолі і для глядачів на трибунах.

Бо оте судно, що мовчально зупинилося на летунському майдані проти гетьманської трибуни, це не була „Queen of Virginia“, хоч здавалося її вірною копією, а в ньому не було тих, що перед роком вибралися в дорогу до Марса. Ні професора Дудля, ні інженіра Грегема ні подорожника Геріксона.

А дзвони дзвонили дальше по всій Україні — від моря аж до срібної землі у верховині.

Рожева заграва здіймалася над Дніпром, будилися жайворонки по житах, стріпуючи росу сріблесту із крильцят.

Свитало.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second block of faint, illegible text, appearing to be a main body of the document.

Third block of faint, illegible text, continuing the main body of the document.

Fourth block of faint, illegible text, possibly a concluding paragraph or signature area.

ДРУГА ЧАСТИНА
В КРАЇНІ БЛАКИТНИХ ОРХІДЕЙ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

I

Це, що тепер розігралося на очах тисячної юрби, зібраної на летунському майдані на світанку, у ту памяtnу ніч з 25-го на 26-го травня, видавалося Степанові Артименкові якоюсь фантастичною казкою, киненою геніяльною уявою талановитого режисера на екран фільмовика, казкою, що саме розгорталася перед його очами.

Вже те одно, що судно причаливши сторчіло як закляте й ні один рух не зраджував в його пасажирів охоти показатися на світ Божий, говорило йому, що тут щось не в порядку. Це невловиме вражіння непевности можна було запримітити й у зібраної юрби, яка не могла зрозуміти, чому саме в такій хвилині й зупинка. Чому панове з привітального комітету не витають, хоч музика відіграла «своє», чому оті закордонні інженіри, що зібралися біля проф. Карачевського бігають нервозно, розмахують руками, вигукують щось незрозуміле немовби сварилися між собою? Щось таємно-гнітуче, нез'ясоване, загадочне уносилося над цілим майданом, осотувало людські душі.

О! — такий настрій поширюється як зараза!

Першому Харитоненкові прийшла думка, що треба «щось вчинити, щоб заспокоїти публику».

— Стривай Степане — звернувся він до Артименка — ти тут полишися, я попробую втихомирити нашу публику.

І заки Артименко вспів його спитати в чому річ, Ігор побіг скоро поміж трибуни в напрямі телевізійної централі. Не минула й хвилина, як по цілому майдані відізвалися мегафони, які голосили,

що хвилева задержка в церемонії привитання є намічена у програмі а спричинена вона такою звичайною річю, як те, що різниця між кількістю кисня в атмосфері Землі й Марса є того рода, що подорожні не можуть ризикувати своїх легенів негайною появою на майдані. Це, й різниця в тисненню воздуха є причиною, що довго дожидані гості мусять ще коротенький час перебути в судні.

Та Степан Артименко скептично прислухувався до того пояснення. Ловлячи ухом уривані згукки мегафона, вдивлявся проти себе то на міжпланетне судно то на американських інженерів, що все ще сварилися між собою.

— Так, думалось йому — цеж без сумніву „Queen of Virginia“ проти його! Безліч разів розглядав же її малюнки по різних журналах! Чейже сам подав її телевізійну знимку минулого року у «Вістях», й незчислимі її описи!

Так! Цеж ті самі чотири каптури, що їх завданням було протиділати зударові з поверхнею, ця ж сама кулиста форма судна з галерійкою по середині. Цеж все таке йому знайоме, здається кожен гвінт пізнавби, кожную шрубку.

Так! Там на долині, в долішньому каптурі, що тепер трохи зарився в землю — там галя машин. Це так сказатиб мозок цілого судна. Й чогож оті Єнкі так воловодяться й сваряться між собою? Чогож цей худощавий інженір, що аж на галерійку вилазив, скочив з неї як опарений й тепер дерється, мало до очей не скаче своїм товаришам та белькоче щось, що годі зрозуміти?!

Що це все означає? Оті думки лискавкою майнули Артименкові в мозку й він з ще більш напруженою увагою старався стежити за розмовою Американців й виловити суть її.

Та було щось в отих знайомих обрисах „Queen of Virginia“, що рівночасно вражало Степанову душу й викликувало вражіння чужости.

Що саме — він не вмівби сказати.
І коли вкінці із уриваних слів та фраз американських інженерів, що як на те всі рівночасно кричали й старались перекричати один одного, вирозумів що річ йде про те, що оте міжпланетне судно, яке бачить перед собою не є „Queen of Virginia“ а голос художавого Ёнкі старався переконати його товаришів, що він це найкраще знає, бо він будував її після плянів містера Грегема, монтував кожну частину і т. д. і т. д. — то в душу Степана Артименка закрався сумнів.

— А що як справді?...

Вони-ж, ці Ёнкі, краще знають як хто! Вправді отой другий інженер з головою бульдога й кінськими зубами тільки з легковаженням махає рукою на всі вигуки художавого й тільки зуби скалить до іронічної усмішки та всетаки хто їх там знає.

І тут знов цікавість журналіста взяла верх над звичайною цікавістю глядача й очі Степана Артименка загорілись якимись дивними вогниками а ніздря задрожали, як у гончої собаки.

— Тут скривається ще одна тайна, майнуло в його думках — мабуть чи не більша, як ціла оця імпреза із „Queen of Virginia“ю“, Готовий на все, щоб тільки розв'язати важку проблему, що моглаб бути корисною його газеті, Степан Артименко поступився ще крок до міжпланетного судна.

Та в туж мить розв'язка прийшла сама із себе так нежданно, як нежданно виринула перед усіми ота загадка автентичности судна.

А саме в тійже хвилині блакитна смуга світла, яку можна було достерегти крізь незаслонене горішне віконце над галерійкою судна згасла, а в тому місці понад галерійкою з боку, де була присунена ступениця й де находився вхід у судно, закритий пандирними плитами, що заходили одна на одну, почали розсовуватись поволи на боки зовнішні крати, що придержували плити із вні.

По хвилині розсунулися на боки, як це звичайно буває із вікнами у американських домах, дві мета-

ліві плити, відкриваючи зовнішні дверцята, що вели у судно. І вони зникли за хвилину, відкриваючи малу драбинку, що вела до внутрішніх дверей судна, за якими йдучи за описами „Queen of Virginia“ знаходився коридор, розділюючий судно на дві половини, що були поділені на поодинокі кабіни, кожна із своїм приділенням.

Цей рух на поверхні міжпланетного судна запримітила зібрана публіка й в той-же мент знов грімке привітальне «слава» стрясло воздухом.

А гень на обрію над Дніпром небо щораз більше вкривалося ранньою загравою.

Свитало.

Рожеві смужечки вистрілювали із того місця, де небо із Дніпровим плесом стрічалось, у сонних хвилях купалися то по срібних росах вганяли, сірі тіні проганяючи, що місцями ще огортали сонну землю.

Свитало.

А у воздуху тремтіла дальше ота несамовита симфонія гомону дзвонів, фабричних сирен та гудків машин, що долітали із усіх сторін України..

Ще момент!...

Вкінці розхилилися тихо і внутрішні двері, що закривали собою нутро судна і зникли по обох боках в заглибленнях стін. На драбинці, на темному фоні нутра судна з'явилася висока постать, що повільною, немов колихаючоюся ходою, почала сходити в долину.

А за нею друга.

Тіні, що йшли від судна й ранній сутінок замували перед очима зібраної публіки подробиці лиця й одягу виринувших постатей. Два сірі сілюети маячили тільки на фоні судна і поволі сходили на долину.

Ще крок і досягли ступениці, ще другий й спинилися на землі.

В тому-же моменті проф. Карачевський з підстрибуючими за ним чужоземними делегатами висунув-

ся із гуртка й спрямувався до них. За ним, як тінь плигнув Артименко.

Карачевський відкрив голову, склонився й вдивляючись у кінчик свого лякового черевика, мимоходом кажучи вкритого росою, як це було у його в звичаю коли говорив офіційяльну промову, почав своє привитальне слово:

— Дорогі, довго дождані гості. Мені припала ця велика честь привитати вас...

Тут Карачевський підняв свої очі, глянув на стоючі проти нього постаті й спинився. Силкувався говорити дальше та заздалегідь приготована фраза застрягла в горлі й не всилі був вимовити й слова.

Бо ті, до котрих були звернені слова його промови не були тими, до яких мав промовляти...

Ті, що стояли проти його, не були тими подорожними, що вибралися судном „Queen of Virginia“ в дорогу до Марса й тепер мали повернути.

— — — — —
 Артименко, що цілий час з напруженою увагою слідував за цією сценою, так описує її дальше в своїому звідомленню, що появилася в ранішних «Вістях».

Спинившись в своїй промові, проф. Карачевський мимовільно підняв свою руку до очей й почав їх протирати. Відчувалося, що він не вірить собі — що це не сон а дійсність. Кліпнувши кілька разів очами почав вдивлятися в стоючі проти його постаті.

А проти його стояв високий мущина з білою, довгою бородою, з клясично гарними чертами лиця й вірлиним носом, одягнений в короткий каптан, що — здавалося пошитий був скорше з якогось гнучкого, блискучого металю як зі шкіри й з такогож матеріялу шапкою на голові, що подобала на шолом, яких вживали колись перед віками. Біля нього стояла дівчина невисказаної краси у довгій нагортці чи туніці, стягненій на рамени аграфкою з розпущеними карими косами, придержуваними над чолом діяде-мом з якогось незнаного металю. А лиця в обоїх були червоної краски, такої ніжної червоної краски,

яку стрічається на малюнках єгипетських фараонів перших династій. Стояли й вслухувались в слова початої Карачевським мови.

Карачевський здригнувся.

На їх лицах відбивалася втома а груди ворущились прискорено. Так і видно було, що важко приходиться їм схопити віддих.

В тому ж моменті зза Дніпра зійшло сонце й розсипало своє розсміяне, золоте проміння по летунському майдані, по трибунах, по золотистих шоломах й блакитних жупанах гетьманської гвардії.

Здається щойно тепер розгорнувся перед очами прибулих повний образ летунського майдану з його тисячними глядачами — бо видно було, як старик поступився крок вперед, повів зором довкола й спинився на хвилину на гетьманській трибуні, що була проти нього.

Його очі спочили на постаті молодого гетьмана й дідуса патріярха то знов пробігали по трибунах вкритих видцями і якесь внутрішнє хвилювання відбивалося на його лиці а в очах з'явилися сльози. Обі руки схрестив він на грудях, мовби хотів здержати те хвилювання, що виривалося з них та видно сильніше було воно за него. Ще момент і голосне ридання рвануло із його грудей а ціла постать зогнулася, схиляючись до землі, мовби хотіла їй поклонитися, привитатися з нею.

А з уст його зірвалися слова:

— О! Гея — о! Гея!...

І з риданням припав він до землі, доторкаючись чолом до неї — тут на київському, летунському майдані на очах тисячної юрби зібраної на ньому...

Дівчина стояла ще хвилину й дивилася то на старика то на людське море, що хвилювало на трибунах. Не то жах, не то здивування малювалося в її очах та й вона огортаючи старика рукою пригорнулася до нього заходячись у риданні.

Так плачуть із великого горя, або радості великої!...

Все те сталося так швидко, що ніхто із присутніх, що гляділи на цю сцену не здавав собі справи, що саме сталося. Перший проф. Карачевський стрепенувся й з його уст упало слово:

— Марсіяни?!...

І в тому ж моменті лискавкою понеслось воно по летунському майдані, здається скоріше ніж могло б його облетіти короткі філі телевізійного апарату.

— Марсіяни!...

Так описували цю сцену ранішні «Вісти» в своїм з відомленні.

А Артименко аж ахнув з надмірного хвилювання стоячи за проф. Карачевським й чужоземними гістьми.

— Так! Це отже й ота загадка, що сповивала міжпланетне судно, що неясним здогадом доторкалася струн його душі. Ця невідомою тайна, одвічна, як сама природа, розгортається перед його очима. Світ мрій недосягнених, біля яких віки цілі проходили, перековується в дійсність, таку тверезу, доторкаєму дійсність...

Ах!...

І захвилювали його груди а в очах засріблилися вії з неменшого може хвилювання, як в того старика, що припавши до землі ридав, доторкаючись чолом до неї.

А біля нього й дівчини заходилися вже лікарі й сестриці із поготівля Червоного Хреста, що розкрив свою станицю на летунському майдані. Наказом хвилі було подати як найскорше поміч дожданим та разом з тим таким нежданим гостям, для яких труди далекої дороги, втома, ділання земної атмосфери й те хвилювання, якого свідками були присутні, могли мати як найгірші наслідки а то й не виключали катастрофи. Через те на приказ старшого лікаря, прислуга й сестриці обережно підняли старика та дівчину й примістили в повозці

Червоного Хреста, що саме підїхала до того місця. Вони без спротиву дали робити із собою, що запорядив лікар, без спротиву піддалися його оглядинам й конечному в таких обставинах вприсненню зміцнюючої сироватки. За хвилину везла їх вже повозка до Київа — до гетьманського терему, де були приладжені прийомні кімнати для дожданих гостей. Вправді не тих, що їх везла повозка та і вони були гістьми, може ще більш дорогими як ті, на яких появу робилися всі оті заходи.

Все те сталося так швидко й так нечайно, що як сказано на Артименка робило воно вражіння якоїсь казкової фільми, що саме розгорнулася на отому широкому екрані, який уявляв із себе летунський майдан й розвіялась у ранній заграві. В якомусь незясованому захопленні стояли всі, і панове звitalьного комітету, чужі гості та й видці на трибунах й німо дивилися один на одного. Видко було, що нечайна розвязка загадки міжпланетного судна так подїлала на всіх, що кожен здержувався ще із власним коментарем до ледви що розіграної драми.

Перші американські інженіри перервали мовчанку підходяючи до судна. Худощавий, якого впевнювання викликували перед хвилиною тільки іронічну усмішку в його товстелезного товариша, тріюмфував.

— Я-ж говорив — понісся його пискливий голос, що це не „Queen of Virginia“ хоч збудоване оте судно як її посестра! Ось хочби тому, що цей метал, з якого збудоване оте судно — говорив він вказуючи пальцем на сторчаче у землі судно — не є аргінітом, а спосіб монтування поодиноких частин судна, от хочби взяти стіни, є зовсім інший, як на „Queen of Virginia“ О! В мене добре око! — хвалився худощавий.

— Та ще кращий язык! — процідив крізь зуби його недовірчивий товариш.

— І язык несогірший! — відрубав власник того языка підходяючи до степеніці.

Артименко пішов за ними.

Між тим знов озвалися мегафони по усіх закутках майдану. Сповіщували коротко, що міжпланетним судном прибули несподівані дослідники, які тому рік вибралися в подорож до Марса, а двоє Марсіян. Ізза втоми та небезпеки, що земний воздух може пошкодити їхнім організмам треба було їх полишити лікарській опіці — й переслати у Київ, де змоглиб відпочати й набрати сил. Коли це станеться, буде можна почати спробу порозумітися із ними. Про це й про евентуальний вислід цього порозуміння буде повідомлений широкий загал пресою та офіційними комунікатами. Міжпланетне судно розслідує завтра покликана до цього научна комісія, до цього-ж часу не можна наблизитися до нього. З огляду на пізну пору проситья публику розійтися спокійно домів.

Стільки сказали мегафони.

І дійсно в туж хвилину підійшов до судна відділ газометчиків і уставившись рядами окружив його, спиняючи публику, що почала товпитися довкола судна. Голосні розмови, суперечки, здогади, всякого рода коментарі неслися з усіх усюдів майдану.

Це все, що перед хвилиною розігралося на очах зібраної публики — здавалось таким якимсь далеким, химерним, твором уяви, що з трудом відтворювалося у розмовах, у зясуванні подробиць ледвищо огляданої драми. Поволі, неохоче розходилася публика, звільна пустошіли трибуни — тільки біля судна остала сторожа та декілька урядовців із виділу безпеки городської сторожі, що має бергти його перед цікавістю непокликаних.

Майже з жалем покидав майдан Степан Артименко, що стрінувшись по дорозі з Ігорем живо запустився із ним у балачку на тему Марсіян, їхньої подорожі й виглядів на порозуміння з ними.

А сонце підійшло вже високо й сипало своїм розсміяним промінням, огортаючи ним летунський майдан і міжпланетне судно на ньому і київські дахи, що вилискувались в долині.

Ставав день гарячий, ясний день, хоч було це що лиш під кінець травня а в садках розцвітались вишні.

Марсіяни!...

Це, здається немов магічне, слово рознесла вертаюча із майдану публіка по всім усюдам скорше, ніж всплиби це зробити хоч які телеграфні та телевізійні апарати.

Це із летунського майдану понеслася в світ перша коротка вістка, надана офіційально в телевізійній централі, яка голосила, що «в годині 2-ій хвилин 16 на київському летунському майдані причалило міжпланетне судно привозячи замість сподіваних трьох подорожників двоє червоноскірих Марсіян, яких передано з уваги на небезпеку для їхнього здоров'я лікарському доглядові. Подробиці будуть подані пізніше».

Вже перших вертаючих із летунського майдану видців стрінули на київських вулицях рознощики ранішнього видання «Вістей», де в барвистому, широкому описі подавалося подробиці причалення міжпланетного судна та поява Марсіян на летунському майдані. А де далі з'являлися, щораз то нові вістки, подробиці й таки так видумані описи всяких київських газет, а в городській телеграфічній і телевізійній централі урядовці аж падали із знесилення, не мугучи упоратись із розсиланням депеш на всі сторони світа подаваних чужими кореспондентами.

Переспавшись не цілих дві години і взявши холодну купіль, Артименко поїхав в Академію Наук, звідкіля в передполудневих годинах мала вибратись комісія для оглянення й розслідування міжпланетного судна, що все ще сторчило на летунському майдані. У вестібюлю стрінувся з Ігорем, який розмовляв там з американськими інженірами, що також ждали на виїзд комісії.

— Здоров Ігоре, виспався? — спитав Артименко простягаючи до приятеля руку й здоровлячися з

чужинцями. — Я бачиш, як той заяць все на сторожі. А що там наші Марсіяни?

— Мабуть відпочивають ще, та про них не журись — ними піклуються добре. Цікаво буде побалакати з ними, якщо виспляться — відповів Ігор.

— Одно мене цікавить — звернувся Артименко до Американців, — якщо оте судно, що до нас прибуло не є „Queen of Virginia“ то що з нею сталося і хто будував його на зразок тамтого? Що сталося із нашими трьома подорожніми? Чейже мусить бути якийсь звязок між „Queen of Virginia“ і прибуттям Марсіян на землю.

— Це ми саме й розважуємо — відізався один із американських інженерів. — Одно певне, що техніка Марсіян мусить стояти принайменше на рівні нашої, якщо їм вдалось збудувати судно, в якому відважились перелетіти такий простір. Хоч я давби свою голову, що до тієї будови прикладав свою руку й містер Греєм! — додав Американець.

— Так значить думаєте, що наші подорожні живуть й що „Queen of Virginia“ не стрінула ніяка катастрофа? — почав знов Артименко. — Так чомуж вони не вернули разом з Марсіянами? Тут загадка виринає за загадкою, а всьому тому винен мій приятель Харитоненко — сказав Артименко сміючись. — Колиб він був не знадив Марсіян сюди до Києва — то хто знає чи людство булоб собі коли нагадало про „Queen of Virginia“.

— Ти мабуть лихий на те — відповів Ігор. — Певно тепер спавби собі вигідно, перевертаючись на два боки а так мусиш вганяти по Києві, Степане! Що? Але пожди, поки та Марсіянка проспиться! А в неї оченятка!... І Ігор підморгнув до Степана значучо та цей процідив тільки:

— Не розглядав ще! — й почав дальшу балачку з Американцями.

— А знаєте, пане редактор, — почав один американський інженер, — ще одно трівожить мене за долю наших дослідників. А саме: якщо вони живуть

і їх не постигла ніяка катастрофа, то повинні були подати яку вістку про себе, хочби через отих Марсіян, що прибули до нас в судні, скопюванім з їхнього. Отаку маленьку вістку — «не лякайтесь за нас, ми живемо» — їй тільки.

— Вони може їй подали — сказав Артименко, та там на майдані ніхто про це не тямив, так були всі оголومшені нечаяною появою Марсіян. Ну, нехай, та як тут порозумітися з тими Марсіянами? Знаєте, панове, їх мову? — звернувся Артименко до Американців. Треба буде доволі великого труду, заки потрафимо розуміти їх а вони нас.

Вправді минулої зими десь там у Гватемалі на якомусь університеті один з професорів оголосив був курс викладів з марсіянської фізіології, але його скоро замкнули в домі для божевільних — докинув Артименко підсміхаючись. — Та пождімо! Хто знає, що скриває ще у собі міжпланетне судно, яке відпочиває собі покищо на летунському майдані. Ось тут скривається розв'язка! — кликнув, вказуючи на проф. Карачевського, який вказався на сходах в товаристві чужоземних членів Академії та експертів, готових до виїзду на летунський майдан.

Привитавшись, Артименко й Ігор прилучилися разом з Американцями до ученої комісії й за хвилину їхали вже київськими вулицями в сторону летунського майдану.

Дорогою оглядали город потапаючий в золоті весняного передполудневого сонця.

Київ святкував.

Вулиці були повні прохожих, що хвилини стрічалося громадки людей стоячих на розмові, між якими увихалися продавці газет із свіжими новинами. Ігор їй собі придбав жмут свіжих газет — якими увихалися продавці газет із свіжими новинного, здебільшого повторялося на всякі лади все те, що бачив або що було йому знане, а те що робило вражіння новости було видумкою. Старий як світ звичай газетчиків. Коли нема нічого нового, тоді пускаються в рух телеграми на власнім шнурку.

— Ось глянь, Степане, що пише твій «колеґа» — звернувся Ігор до Артименка, підсуваючи йому ще мокрі від друкарської фарби листки «Степової Зорі», у якій на три стовпці подавалися «найсвіжіші» новини із гетьманського терему, де були приміщені Марсіяни. І читав там Артименко, що вони проснувшись рано зажадали їсти, що прислуга назносила їм всякого добра та на все вони крутили носом, тільки взялися остаточно до ахтирської ковбаси (найкраща продається у д. Просюченка у власному кіоску на великому базарі по 85 шагів за хунт, перед Різдом із скидкою) і т. д. і т. д. томуж подібні новинки.

— Ну й не заікнетесь! — сміявся Ігор, — креше на три стовпці!

— І тобі не ікалосьби Ігоре — сказав Степан, колиб ти мав вимотати із себе що дня по три таких стовпці дрібного друку. Ще й не те вшкваривби ти. Не тільки годувавби Марсіян ахтирською ковбасою а поївби їх хочби миргородським квасом й казавби їм закусувати пирятинськими квашеними огірками!... Це в нашої братії щоденна річ! Пожди, ще не такого дочитаєшся, як що тільки наші Марсіяни заговорять. Бачиш, для київської преси ледви що почався сезон.

Минаючи розкинені по обох боках шоссе дачі все ще стрічали цілі процесії людей йдучих в сторону летунського майдану або вертаючих з нього. Що хвилини приходилося їм виминати всякого рода вози та повозки, наколесників та піхотинців, що займали шоссе у цілу ширину. Незабаром замаячів летунський майдан і вказалися обриси міжпланетного судна, що знімалося серед него.

Ще хвилина і ціла валка повозок, везучих учену комісію спинилася біля судна, застаючи все так, як перед годинами було тут залишено. Тільки сторожа газометчиків змінилася за цей час двічі чи тричі. Поволі вискакували із повозок члени комісії, знімаючи порохівники та скла із очей, й простуючи ноги.

Молодий старшина, командант сторожі, зголосив, що «все в порядку» й незабаром комісія приступила до свого діла. Попереду йшов проф. Карачевський з американськими інженірами та двома секретарями, які записували все те, що диктував Карачевський доповнюючи поясненнями інженірів, які будували колись „Queen of Virginia”ю. Показалося, що прибуле з Марса судно було збудоване дійсно не з аргініту а з якогось іншого металю, подібного мабуть до аргініту, коли судно видержало таку далеку дорогу. При розгляданню охоронних каптурів показалося, що горішній каптур вжитий із „Queen of Virginia”ю, бо на листовці, якою був каптур обведений достерегло око американського інженіра дрібосеньке made in U.S.A. та на пів затерте... Nebraska ave..

— Значиться „viribus unitis!” — засміявся Американець, — Земля і Марс будували цей модерний Ноевий ковчег!.. А що цікавого, так спосіб монтування, цього судна. Гляньте, ніде ні сліду спонь, а прецінь годі припустити, щоб ціла куля зроблена була з одноцільного кусня металю. Це вже мабуть лежить в області висшої штуки спювання металів — додав інженір.

Артименко йшов з Ігорем услід за ними нотуючи свої вражіння в записнику. Оглянувши судно із вні ціле товариство підійшло до входу у судно, що сутенів понад галерійкою. Тут також запримітили американські інженіри, які будували „Queen of Virginia”ю й знали кожну дрібничку у ній, деякі ріжниці в системі сталевих плит, що герметично замикали вхід у судно. Тут не було, як на „Queen of Virginia”ю пружин, що випростовуючись попихали плити, які також добре могли зломитися чи втратити свою розпружність а проста система підойм, яку стрічалося по старинних будівлях, де при помочи неї замикалися таємні ходи чи розступалися стіни.

На драбинку, що лучила зовнішні входові двері із коридором по середині судна, вступив проф. Карачевський з представником льондонського королів-

ського научного товариства й директором астрономічної обсерваторії із „Mount Wilson“ та одним із інженерів й Артименком, що не покидався їх ні кроку. Решта товариства лишилася на галерійці.

Ігор Харитоненко опершися плечами о галерійку вдивлявся в гладку поверхню металевої кулі, що мінилася якоюсь зеленкувато-сірою краскою.

— Коли це не питома краска металю, — думалося йому — так певно буде можна відчитати із тієї сірої зеленини про те, що знаходиться по дорозі між Землею і Марсом, крізь які верстви і яких газів продиралося наше судно. Та це вже робота хеміків, вони скажуть тут своє слово.

А міжтим проф. Карачевський із своїм товариством схиляючи трохи свою високу стать і пройшовши кілька щаблів дістався на коридор, що розділяв судно на дві частини. Праворуч знаходилися навіть розхилені двері, що вели до першої кабіни й туди звернув він свою ходу. Поступивши кілька кроків станув на порозі й торкнувся дверей. Тихо, без найменшого шелесту розсунулись вони у сторону, розкриваючи невеличку кабіну з малим округлим віконцем, пропускаючи доволі соняшного світла у середину. На середині стелі знаходилася мала, блакитна куля, звисаюча над округлим столом, що займав середину кабіни.

— Ага — це тут джерело того блакитного світла, яке ми бачили крізь віконце — кликнув американський інженер стоячи на порозі біля проф. Карачевського.

Праворуч ціла стіна була вкрита колісцятами, шрубамі й підйомами, що вели у долішну частину судна, у галю машин.

— Це капітанська каюта, а заразом кабіна керманіча — кликнув Американець підбігаючи до стіни. — Звідціль кермується цілою машинерією судна, тут саме і поводи цього міжпланетного верхівця — говорив він даліше, вказуючи на колесо, яке нагадувало керівницю в автомобільних возах. — А оця підойма веде до енергетичного мотора, що вправляє

в рух цілу машинерію. — Ні, що це? — кликнув здивовано. — Цього не було на „Queen of Virginia“ — додав він розглядаючи цілу систему колісцят та металевих штабок, що півколесом видніли на одному місці стіни.

— Даймо покищо спокій подрібному розгляданню машинерії, цим займуться опісля механіки, ми маємо оглянути, так сказатиб здебільшого, судно й зложити зборові академії, який збереться під вечір, звідомлення із наших оглядин.

Говорючи це, проф. Карачевський окинувши ще раз оком кабінку, вийшов на коридор прямуючи до других дверей, що находилися по другому боці коридора. І тут за дотиком руки розсунулися двері впускаючи учену комісію до середини. Ця друга кабіна була дещо більша від першої. Було в ній три віконця та затягнені на них занавіски не пропускали світла й тому панував у ній сутінок. Директор астрономічної обсерваторії підійшов до одного з них й відгорнув занавіску.

Золотистий жмут соняшного проміння розсипався по кабіні. Біля двох протилежних стін находилися в ній звисаючі із стелі лежанки, як це буває у корабельних кабінах. Кілька скриньок стояло на долівці біля стін та кілька подушок, що народам півдня заступають фотелі й крісла. Довгий стіл, закиданий всячиною находився по середині кабіни. І над ним також звисала блакитна куля на трьох металевих ланцюшках. Більш нічого не було в кабіні.

— Це мабуть спальня! — відозвався президент льондонського научного товариства.

— Здається так, а в „Queen of Virginia“ у такій же кабіні находився, щось гейби музей чи магазин подарунків для Марсіян. І чого там не було! Навіть була там касета із милом, що «само пере» виробу містера Аткізона з Бофало. Не хотів вступитися цей містер Аткізон — сказав сміючися інженір, доки не обіцяно йому, що його мило поїде на Марса. Хотів, бачите, перший зареклямувати своє

мило серед марсіянських господинь... Ну щож, зложив п'ятдесят тисяч доларів на фонд будови „Queen of Virginia“ і його мило поїхало на Марса!..

— А може й нас дожидають якісь подарунки з Марса — сказав сміючись проф. Карачевський підступаючи до стола. Серед всяких дрібниць, як дивної форми щітки й гребені, коробочки та фляконіки, находилася на середині його невеличка подовгаста касета а на її верху лежав лист. Не лист а у формі листа металева дощечка із виритими на ній знаками.

— Ось і є! — кликнув проф. Карачевський голосно й піднімаючи дощечку поніс її до світла.

— Це й як! — говорив старий професор пробігаючи очима по дощечці. — Це по англійськи!

Очі всіх із натугою вдивилися в височенну стать професора й здавалося проникали цю металеву дощечку, яку він держав біля своїх очей.

— Читайте вже раз! — не витерпівши гукнув Артименко. — Як можна так гратися з людськими нервами!

— А ви, голубчику, заспокійтеся — повагом відозвався проф. Карачевський. Буде нам, буде й вам! Ваші читачі нічого не втратять на тому, якщо пять хвилин пізніше прочитають те, що їм зволите ласкаво подати на добраніч!..

І якби нічого, старий професор почав поволи витягати хустинку до носа, почав повагом протирати своє пенсне а потім чистити свій ніс, як це він звичайно робив у своїй аудиторії перед докладом.

— Ну й бісоваж математика! — забурмотів про себе Артименко.

Та проф. Карачевський взявся вже читати.

— Слухайте панове! — почав.

«Кому попаде в руки цей листок і ця касета нехай негайно передасть їх до найближчого уряду, чи якої научної установи або хоч якої образованій, тямучій людині. Касети не відчи-

няти. В ній нема ніяких скарбів а листи до наших друзів і наші записки. Прохасмо заопікуватись нашими червоношкірими приятелями, якщо удасться їм здоровими прибути на землю. Здоровимо наших братів на нашій далекій, дорогій Землі. Пишемо це на планеті Марс, куди прибули ми рік тому судном „Queen of Virginia“ Р. М. Дудлей, Т. Р. Грегем і О. Геріксон».

Такий був зміст цього листа, що його читав в кабіні міжпланетного судна проф. Карачевський.

III

Добру хвилину царила мовчанка у кабіні, так були всі захоплені вражінням, яке вирізьбили у їх душах слова читаного проф. Карачевським листа.

— Слава Богу, що живуть — промовив перший інженір. — Це найкращий подарунок, якого й могли ми надіятися з Марса.

Всі підійшли до віконця й почали оглядати металевий лист, що його держав у руках проф. Карачевський.

— Що це за метал? — спитав директор обсерваторії доторкаючись рукою дощечки. — Не подібний до ніякого з наших металів. Легкий, як алюміній та твердий, як сталь.

— Це певне тільки для ділової кореспонденції вживається його, бо скажімо до інтимної цілком не годиться! — засміявся проф. Карачевський. — Уявіть собі, якби яка марсіянська красуня дістала такий бляшаний листочок від кожного свого поклонника й захотіла носити їх «на серденьку», як це поетично наші літератори висловлюються. Певно дзеленькаліб за кожним її кроком... — сміявся професор.

— За те такі листи мабуть тривалі — не витріє так скоро їхній зміст — запримітив мовчазний Британець.

— Та ходім панове дальше, кінчаймо нашу роботу — сказав проф. Карачевський, ховаючи листи

й забираючи із стола касету. А була вона з того самого незнаного металю, що й лист. В слідуючих кабінах не було нічого замітного. Тут і там стояли під стінами скриньки, що їх малося пізніше розглянути. В одній камері була кухня та склад їжі й напйтків в дивних гранчастих пляшках.

Одна, надпочата, стояла на полиці біля малої кухонки, що подобала цілком на електричні кухонки вживані по американських домах. Американський інженір взяв пляшку, підніс до світла, відкоркував і понюхав.

— Щось як коняк! — кликнув. Але випити не зважився.

— Ануж це яке марсіянське лікарство на поріст волосся чи може проти поту у ногах! — сказав, виправдуючи цим свою трусість. — хто його зна!..

Пішли далше.

Була ще остання кабіна ліворуч, яку треба було оглянути і до якої саме підходили. Як і у інших панував і у ній сутінок, бо й тут віконце було закрите занавіскою. Проф. Карачевський відчинив двері та опинився на порозі а з ним усі, що йшли з ним. Це що побачили в тій кабіні здержало їхні кроки й спиноло мову. Мов вкопані станули на порозі й впилися своїми очима в нутро доволі маленької кімнатки, що стояло розкрите перед ними.

В кабіні не було майже нічого.

Тільки по середині стояла велика урна, в якій виростав, як у звичайному квітковому вазоніку, розцвилый корч орхідеї з великанською, блакитною квіткою по середині. Вже звичайні, маленькі квітки орхідей мають у собі щось дивне й загадочне, а ця великанська квітка робила вражіння чогось несамовитого... У самій середині квітки, в тому місці, з якого розходяться пелюстки, що творять корону квітки, де звичайно в орхідей находиться темний жмуток пиляків, находилося око... Живе, ворухливе мов людське око, яке вдивлялось у тих, що з жахом спилилися на порозі.. Якась безмежна лють й дика

ненависть відбивалися в ньому, неопанований, стихійний гнів іскрами сипався з нього... Щось несамо-вите неслося від тієї орхідеї. Разом із сильним одурманючим запахом нісся від квітки якийсь шелест — шепіт, що подавав на шипіння гадюки у тропічних пралісах...

— Тікаймо! — кликнув хтось й усі поважні члени, поважної научної комісії пустилися навипередки коридором до виходу із судна. Останній біг Артименко. Він на ході ще раз оглянувся і його погляд стрівся із поглядом орхідеї.. Морозом пройняло його а поза спиною забігали мурашки. Швидко відвернув голову й побіг далі. А кризь відчинені двері які у поспіху проф. Карачевський забув зачинити, орхідея дивилася на втікаючу оціночну комісію...

Біля самого виходу, край драбинки станувши на першому її щаблі проф. Карачевський спинився. Повагом обернув свою голову в бік й поволі відозвався:

— Властиво мої панове, ми не маємо причини, чогоб нам спішитися!...

Та не задержався довше а з видимим поспіхом зійшов по драбинці на галерійку а там неменше спішно й по ступениці на долину.

Тут щойно відсапнув добре й звертаючись до свого льондонського товариша сказав:

— Ну й важкі оті комісії, на яке лихо видумали їх!

— Yes! — вилетіло зпоза зубів Британця, що було його одинокою відповідю, яку можна було собі всяко поясняти.

За хвилину й інші члени комісії були докладно про все поінформовані, що там в нутрі судна коїться й проф. Карачевський попрощавшись із командантом сторожі, дав знак до повороту. Стискаючи міцно касету всів із своїм англійським товаришем до першої повозки. І коли вже повозка котилася по висипаному гладенько піском майдані не зважувався він оглянутися, немовби лякався, що за ним стежить

блакитна орхідея.. Артименко втиснувшись в подушки повозки перевірював дорогою в думках свої вражіння з останніх хвилин.

— Так, це одно певне, — думалось йому — що наші сміливі подорожні живуть, не загинули. Принайменше були ще живими в тому мementі, як те судно покидало Марс. А хто це ті червоношкірі їхні приятелі? Чому саме вони приїхали і як пояснити собі їхню доволі дивну поведінку, коли станули на землі? Тут нова загадка, якої розв'язка скривається може в касеті, що її везе Карачевський.

А орхідея?

На сам спогад про неї морозом пройняло Артименка. Усею силою волі силкувався прогнати образ несамовитої орхідеї, що настирливо виринав перед очами його душі.

Бр!..

Яка сила заклята в її пелюстках, який пронизуючий погляд її зловіщого ока!.. Це саме й той марсіянський дарунок, про який згадував Американець. І хотілося їм, тим Марсіянам, возитись із такою чічкою тільки світи!.. А дальше майнув в його думках образ, як преславна комісія і він сам за нею, хоробро утікали..

— Я й не знав, що в старого Карася така сила в ногах — звернувся Артименко до Ігоря, що сидів мовчки біля його.

— Шкода що ти не бачив! На найблищих перегонах взявби першу нагороду якщоб зголосив свою участь! Ну, а що ти на це все, Ігоре?

— Я? Якби тобі сказати. Жду на те, яку розв'язку зготує нам ота загадочна касета й не випереджую подій. Для мене одно останеться докнаним позитивним фактом а саме те, що таки вдався передет з нашої землі на другу планету і з неї на землю, що для людства має більше значіння ніж те, що Марсіяни мають червону шкіру а марсіянські орхідеї підморгують одним оком..

З тим моментом розкривається для людства новий шлях й може саме тією подорожю зроблено

один крок вперед в напрямі розв'язки тайни буття. Що допоможуть тут й найбільш витончені філософські системи й спекулятивні міркування, коли при кожному розгоні вдаряє людина головою об твердий мур того безмежного простору, що її окружає з усіх боків й завертає її назад у те рідне кубелечко, в якому вона коротає свої дні. Простір! — чуєш цей простір, що його давні вчені скасували, стає для людини цими вязничними мурами, з поза яких може вона тільки свій зір тужливий у світи далекі посилати! А то тупцює вона на одному місці доходячи по довгих, важких трудах до того завтра, в якому, придивившись ближше, розпізнає своє призабуте вже вчора... Візьми хочби тільки те, що ціле наше знання з його великанським розвитком в усіх областях дуже маленько посунулось вперед з того часу, коли будувалися єгипетські піраміди чи святиня сонця в Тляккала в Юкатані. Ріжниця у тому, що багато з того знання забувалося по дорозі віків і треба було що якийсь час знова робити нові відкриття й винаходити а багато забувалося на віки, вилетіло з людської пам'яті. Чи думаєш, що без знання π змоглиб були єгипетські жреці обчислити місячні й сонячні затьми-та поділити рік на місяці й дні? А проте тільки віків треба було ждати на появу цього вченого Бельгійця, що ущасливив нашу студіюючу молодь цією богатоциферною бестією!... Так, так! Колиб тебе, Степане, замкнути на деякий час у святошинській самотині, так ти у своїх роздумуваннях не до таких ще вислідів прийшовби.

Повозки котилися вже київськими вулицями прямуючи в сторону Академії Наук, де мабуть дожидалися повороту комісії. На одному закруті вулиці, коли авто стало поволіше котитися, Ігор кликнув на рознощика газет й купив найновіше видання «Слова».

Скоро пробігав зором по, на всі лади перемелюваних, звісних йому новинках, аж спинився на бюлетені, виданім про стан здоровля Марсіяна.

— Читай Степане, — сказав до Артименка підсуючи йому газету. Цей мовчки почав читати.

— Година 14 хвилин 15. Гетьманський терем. Приміщені у гостинних кімнатах гетьманського терему марсіянські гості почуваються добре. Скріплююча сироватка й восьмигодинний сон вплинули корисно на їхні організми. Живчик нормальний, віддих ще дещо прискорений. Легені працюють нормально. Пробудившись заговорила марсіянська дівчина якоюсь співучою мовою, що нагадує старогрецьку чи баскійську, після оцінки звісного фільольога проф. Богатченка, що як представник Академії Наук був привиний в тому моменті. Марсіянам подано булjon та коньяк, що теж причиниться до скріплення їх сил. Є надія, що при збереженню повного спокою зможуть вони за кілька днів прийти на стільки до сил, що буде можна почати із ними спроби порозумітися. До цьогож часу всякі відвідини непокликаних осіб то що, суворо забороняються.

Підписано: Др. Іляшенко, прибічний лікар Його Світлости Пана Гетьмана в. р.

Др. Вашкевич ординуючий лікар Київської Станиці Червоного Хреста в. р.

— Ну й тут все гаразд — сказав Ігор. Вони під доброю опікою й не сумніваюся, що за кілька днів др. Іляшенко поставить їх твердо на ноги.

— Цікаво, звідки наші вчені візьмуть того фільольога — почав Артименко, щоб порозумівся з цими Марсіянами. Ну, й чиста морока! Тепер прийде мода на фільольогію. А то досі обертав я на всі боки математику й астрономію а тепер треба перевчитись й пуститись на фільольогію. Морока кажу тобі та й годі! Ось ще сьогодні, як верну з засідання Академії то треба забратися зараз до студій над старими й новими мовами. Хоч правду сказатиб мені требаби радіти, що знов новий коник трапився, на якому можна буде якийсь час потупцювати.

А то надоїла вже, їй Богу, та астрономія і Карасеві мудрощі. Я кажу тобі, Ігоре, Пан Біг ласкав на газетчиків!

— Та я ось скочу на кілька хвилин в редакцію — говорив дальше Артименко, коли повозка підїздила до Володимирської — щоб викинути з мого записника й голови все те, що призначене на сьогоднішню вечірню страву для моїх читачів й думаю, що вспею ще на засідання Академії в час повернути.

На його знак повозка спинилася й Артименко попрощавшись з приятелем побіг у редакцію «Київських Вістей».

А Ігор поїхав дальше й за кілька хвилин висїдав перед палатою Академії Наук, перед якою зібралася численна публіка дожидаючи повороту научної комісії, що мала скласти звідомлення із оглядин міжпланетного судна.

IV

Була точно вісімнадцята година, коли в великій залі засідань Київської Академії Наук, виповненій по береги ученими та запрошеною публікою, появився за президіальним столом проф. Карачевський, щоб відкрити святочне засідання. Праворуч й ліворуч його засіли чужоземні члени Академії, що творили почесну президію засідання, а при окремому столику на право незмінний секретар Академії, молодий палеонтолог Леонтович із своїми писарями та писарками.

Саля була переповнена.

Обі бічні галерії виповнили переважно чужоземні гості та представники преси, гетьманська льожа аж мінілася одностроями з найближшого округення пана гетьмана.

Поволи затихав гамір, а очі всіх спрямовувались на президіальний стіл, на якому біля карафки з водою лежала невеличка касета, яку забрав проф. Карачевський із судна.

Чужинці з цікавістю розглядали салю з її чудовими стінними мальовилами та картинами, порозвішуваними по бічних стінах попід галерією. Придивлялися численним портретам учених та діячів української землі, що добрими поглядами дивилися із своїх портретів на салю, то довше спинялися на великанській картині Кондратенка на фоні президентського стола, що представляла собою той момент із походу кн. Ігоря на Половців, коли князь, спинивши свого коня, звертається до своєї дружини зі зазивом боронити рідню країну перед східними кочовиками.

Проф. Карачевський спровола піднявся зі свого крісла, витер хустинкою пенсне, заложив з повагою на ніс і почав свою промову.

Нагадав усі змагання сміливих дослідників на протязі цілого розвитку людства видістатись поза той зачарований круг, який зачеркнула для людини земля, всі оті спроби дістатися на інший світ, що лежить поза нашою землею, всі ті поривання людського духа, що досі кінчилися більш чи менш болючими невдачами. Мов орел замкнений в залізу клітку, зривається дух людський до лету в простори і тисяч разів падучи не зневірюється в своєму пориванні, не втрачає надії на прийдешню перемогу. І покланявся тіням всіх тих, що впали на тому шляху далекому, мостячи дорогу прийдешнім поколінням, що відійшли з тим гірким почуванням, що може й сповниться їхня мрія, може ділом стануть їх задуми, та їх вже не буде...

Падали слова проф. Карачевського у салю і доторкалися душ його слухачів.

А сьогодні гордощами сповнена його душа, а з нею й людство ціле, бо те, що мрією віків цілих було — стало ділом. Те, що в снах тільки ввижалося, те, що предметом насміху було в очах профана, сьогодні стало довершеним фактом.

Перед кільканадцяти годинами ледвищо, витали ми появу перших гостей із сусідньої планети, на наших очах довершилася ця епохальна подія.

І зясував проф. Карачевський ще раз цілу історію подорожі „Queen of Virginia“ її здогадний поворот і прибуття марсіянського судна з двома представниками братньої планети, що привезли привіт від пасажирів „Queen of Virginia“. Тут прочитав того листа, якого знайдено на касеті у кабіні марсіянського судна серед мертвецької тишини, яка царувала у салі.

Тільки молоденька фру Геріксон, яка сиділа біля міс Дудлей у першому ряді фотелів, зарожевілася підчас читання цього листа й не могла повздержатись від оклику: «Ох, мій Боже, яка я щаслива», коли проф. Карачевський прочитував підписи, поміщені на кінці листа.

— А тепер, мої панство — говорив далше проф. Карачевський, — приступимо до розв'язки останньої тайни, яку скриває та касета, що її привезли приятелі наших подорожніх. Відчинити її маємо право, бо згідно з бажанням посилаючих мала бути вона передана найближшій научній установі, яка трапиться, а такою є наша Академія.

І проф. Карачевський взяв до рук лежачу на столі касету й звертаючись в сторону стола секретарів сказав:

— Попробуйте відчинити її.

Один із писарів взявши металевий ніж до розтинання паперу не дуже сильним натиском відхилив віко касети, яке відскочило по хвилині у гору, й подав відчинену касету професорові.

Підчас того ціла саля, не виключаючи найвищих достойників, стежила з якоюсь непогамованою цікавістю за всім тим, що діялося за президіяльним столом.

Проф. Карачевський підніс касету над столом і висипав на нього те, що було в ній. А саме: три закриті листи й пакетик подабаючий на записник. Всі оті листи й записник були з якогось незнамого металю й на кожному з них була адреса. Листи були адресовані до дружини проф. Дудлея й подо-

рожняка Геріксона та до старенької матері інженіра Грегема. Проф. Карачевський передав їх адресаткам, які з виявами невисказаної радості взялися за читання вісток від своїх рідніх.

Та увага салі не відривалася від президіяльного стола, за яким проф. Карачевський узявся до розглядання записника, на якому була така адреса:

До Королівського Научного Товариства
в Лондоні
або

До тієї научної установи на землі, якій ота записка найскорше попаде.

Це було на металевій коверті, яку проф. Карачевський дряпачими руками взявся розтинати.

І тут зробив цікаве спостереження, а саме, хоч коверта була з металю, то він був такий гнучкий, як папір і легко було його розтинати, хоч здавався твердшим від сталі. З коверти висипався жмуток листків, також з того незнаного металю, записаних дрібним письмом по обох сторінках. Приглянувшись ближше, достеріг проф. Карачевський знайомий йому почерк оксфордського професора Дудлея. Писано було по англійськи.

Наливши собі із карафки склянку води й ще раз витерши своє пенсне, професор Карачевський зібрав оті листки й почав їх у голос читати.

V

До тих, що їм попадуть у руки ці записки.

Оце звідомлення пишу я, Р. М. Дудлей, проф. оксфордського університету, що разом із інженіром Т. Р. Грегемом та подорожником Оляфом Геріксеном вибрався минулого року міжпланетним судном „Queen of Virginia“ з Гейфіку USA в подорож до планети Марса, тут на Марсі в рік по нашому тут причаленні. Передаю їх нашим приятелям Кронеєві та Зої, що зважились пуститися в непевну дорогу до Землі на судні побудованім на зразок „Queen of Virginia“ та про це дальше, щоби доручити їх вам, наші.

любі брати на Землі. Та чи поведеться їм? Чи сплять людські очі над цими рядками? Ще одно, щоб не було непорозуміння. Ці наші, червоношкірі приятелі, це не є ніякі Марсіяни, це також люди, як і ми, тільки, що скоріше від нас прибули на Марса. Це потомки Атлянтів, які перед віками, рятуючись перед стихійною катастрофою, що навістила їхню країну, прибули сюди й з того часу коротають тут свій вік. Цей старик це найвисший жрець і цар Атлянтів, а дівчина його — донечка. А справжні Марсіяни, автохтони, це ота сичача, блакитня орхідея, яку везуть вам...

Проф. Карачевський спинився. Чи тому, що читав одним віддихом й треба було спинитись, чи згадка про блакитню орхідею навівала йому свіжі ще спомини. Мимоволі підняв очі знад листків і глянув на салю. Мимоволі спинився його погляд на лівих рядах фотелів, де сиділи представники преси й стрінувся з поглядом Артименка, що сидів у першому фотелі з краю. Мабуть якась іронічно-глумлива усмішка мусіла замиготіти в очах Артименка, бо Карачевський скоро відвернув голову й почав дальше читати.

— Та про це більше у другій записці, а тут подаю коротке звітлення про нашу подорож і нашу долю.

Наш відлет і наша подорож відбулися так, як ми предвиджували, без ніяких важніших пригод. Машини працювали знаменито, судно плало поволі так, що цілком не відчували ми ніяких потрясень, що моглиб відбитися шкідливо на наших організмах. Ми були вповні панами нашого судна й містер Греєм по своїй волі міняв скорість „Queen of Virginia” Вже за стратосферою перебули ми щасливо полюсу газів, мабуть трійливих для людини, як на це вказувалиб помічення пороблені приладами, що находилися на вні нашого судна. Посуваючись дальше, зробили ми цікаве помічення, а саме, що цей міжпланетний простір, який уважають наші вчені порожнім, є виповнений чимсь, якимсь елементом, який

нам годі було ближше з'ясувати, а який на мою особисту думку є саме тим основним первнем, тією пра-матерією в своєму найпростішому виді, з якої збудований цілий космос. Виповняє вона, думаю, цілий всесвіт і тільки там, в тих точках, де знаходяться небесні тіла, виступає вона в більшій кількості в рідному виді. Під впливом яких сил чи обставин це сталося, невідомо. І ще одно помічення. Сповнилися неспівмілі здогади деяких вчених, що т. зв. одвічні закони природи, як ось закон тяготи, не є такими ненарушними, за які їх у нас від віків уважають. Тут у міжпланетному просторі, а ще більше на Марсі, показалося, що деякі явища, всупереч всяким найточнішим обчисленням показують таку явну суперечність із отими одвічними, ненарушними законами, що випадає це назвати хіба отвертою ребелією. Підчас цілої дороги вели ми точні записки із наших помічень і обширний дневник подорожі, яких не передаємо, не маючи певности, що вони дістануться щасливо на землю. Дивно, і можу сказати, невимовно сумне й прикре вражіння огортало нас, коли за нами меншала земля, а ми в отій маленькій кулі самітно вертали наш далекий шлях.. Такими самітними, такими безнадійно самітними здавалися ми собі, покинутими й забутими від всіх.. За нами наша матінка земля, а перед нами незнане.. І в тих хвилинах почували ми себе такими невідродними синами тієї пилинки, що там далеко за нами зіркою малою миготіла, так банно, так банно ставало нам за нею...

І були хвилі, що тільки одно, одиноке бажання огортало наші душі — вертати...

Вернутися до тієї земляньки, що виростила нас, припасти до неї і цілувати так безтямно, як мала дитина пригортається до нененого лона...

Вертати — вертати...

Та наше судно плило дальше й ми наближалися до Марса.

Причалили ми з маленьким опізненням в якійсь гористій околиці Марсового суходолу в підвечірню

годину згідно з марсіянським численням часу. Вже із далека наближаючись бачили ми всюди, куди тільки око засягне, гористий краєвид, країну гострих скель з темніючими в долинах, як здавалося, невеликими лісами.

Та тут саме скоїлося нещастя. А причиною його був саме той ненарушимий закон тяготіння, одвічний й у цілому всесвіті приміняємий, по словам небіщика Ньютона. А саме, держачись основних правил цього закона, містер Грегем примінив до нього скорість „Queen of Virginia“, з якою мала вона опуститись на Марсову поверхню. Та тут й сталося лихо. Не припускали ми, що тут закон притягання мов на перекір Нютонові інакший й „Queen of Virginia“ полетіла стрілою на гострі скелі. Одна хвилинка й ціла долішня частина судна, де містилася найдорогоцінніша його частина, галя машин, лежала розторочена на крем'яному гребені гори, а ми, гейби чудом врятовані, з неушкодженим верхняком судна осіли на скелі. Після програми, експлуодували сигнальні ракети, що находилися на горішньому каптурі на вершку судна і якщо ви ті вибухи запримітили, то могли мати вражіння, що все відбулося в порядку. Може й дивувалися чого це ми не даємо ніякої вістки про себе такий час. А ми сиділи, як ті птахи, що їх викинено з гнізда, а вони ще літати не вміють, сиділи у глухій розпуді, прибиті тією нежданною катастрофою...

Тут всьому край.

На ніщо не здалася наша посвята, коли ціла Марсова поверхня така, як ця, що так гостинно привитала нас, а в нас немає можності повороту.

Прийшла ніч і вкрила своєю теміню нашу домівку і все довкола неї. Коли ще й була в нас яка іскорка надії на що, не скажу, так і та просякала в цю темінь одчайну, глупу, безконечну...

Тієї першої ночі на Марсі не забудемо ніколи!

Мертвецька тишина царювала довкола нас, ніщо не зраджувало ні манісенького прояву якогось життя.

Подорожник Геріксон розказував, що йому вже не раз доводилося проводити довгі місяці серед підбігунової пустелі — та всеж таки там було «недалеко» від своїх. А тут...

Якесь отупіння, повне цілковитої резигнації із усіх наших намагань та намірів огорнуло наші душі — й в ньому просиділи ми напів куняючи цілу ніч, дожидаючи ранку.

Коли заснули ми не знаю, досить, що як Грегем перший розкрив очі й став нас будити сонце було вже геть високо над обрієм.

А довкола як вчора тільки скелі і скелі, й лише гень у даліні по долинках сіріли темні смужки. Мабуть ліс чи що. Треба було вийти із нашого судна, якого горішня частина чудом якимось держалася купи й розглянутись де ми. Поснідавши, вдягли ми наші скафандри й забравши усе, що треба, на дорогу, почали виходити. Повільно відчинив Геріксон двері, що виходили на вні судна і вийшов перший. Відійшов кілька кроків піднімаючи при тому високо ноги — все ще в нас вагоніла думка про тяготіння, меншу масу Марса, взаїмне відношення тіл на ньому і т. і. незрушимої науці правди — підносячи то одну то другу руку в гору й пристанув. На Марсі ходилося як і на землі, без ніякої очевидної зміни. Другий вийшов з судна Грегем і тут з ним скоїлася пригода. Хотів він плигнути з судна та розмахавшись зачепив шоломом свого скафандра о вистаючу біля дверей крату так, що шолом отворився й злетів на долину, а він з відкритою головою скочив на скелю.

Ми оба з Геріксоном задеревіли.

— Тут йому смерть — думалося! Ізза ріжниць у складі й тисненню воздуха його легені не вдержать й тріснуть. Та минула хвилина, одна, друга, а Грегем сам збентежений стояв й обзирався то на нас то на себе. Так і видко було, що він дожидався «чогось», а те «щось» не приходило.

Нараз зайшовся голосним сміхом, що аж луна пішла по скелях й замахав до нас руками, щоб ми скинули шоломи.

Не сталося нічого. Ще раз пересвідчилися ми, що з нашими незрушними законами не все в порядку, але на цей раз вийшло воно у нашу користь.

— Скидайте скафандри — кликнув він, як ми відкинули шоломи й вдихували холодний, гірський воздух.

Я вийшов з судна останній.

Малося вражіння, що ми десь у верховині в скалистих горах, або над Юконом в Канадійській Швайцарії.

Ми скинули неvigідні скафандри, ще раз причепурилися й пустилися в наших спортових одягах у дорогу.

Спрямувалися на схід до найближшої долини, що сутеніла в даліні. З повними наплечниками й комплетним спортсменським лаштунком можна було нас остаточно взяти за трьох завзятих альпіністів, що вибрались на прогульку, щоб осягнути якийсь змаговий рекорд.

Йшли ми так з годину, все направляючись за сонцем на схід, де скелі знижувались й входили у долину, бо поза нами знімалися верхи все висше й висше, переходючи у високий гірський хребет. День був ясний та холодний, як звичайно буває в горах. Перед нами сутеніла долина, вкрита, як нам здавалося, лісом, бо темна її краска гостро відбивалася від білих скель, що замикали її з двох сторін.

Недоходячи до неї, Грегем, що йшов попереду, пристанув. Виняв біноклі й почав вдивлятися у цю сіру смужку, що видніла перед нами. Довгу хвилину вдивлявся мовчки, а потім, подаючи Геріксонові біноклі, сказав:

— Гляньте, Оляфе, це цікавий ліс. Цілий блакитний!

— Дійсно, якась блакить вкриває цілу долину — відповів Геріксон. — То щож, ходімо дальше, вже

недалеко. Зараз побачимо своїми очами, що це воно таке.

І ми пішли даліше. Минуло знов з якої півгодини, як ми спинилися на краю долини при вході у неї. Балакаючи по дорозі, ми й не стямилися, що вже так близько неї підійшли.

Та даліше ступати ми не зважились. Ціла долина вкрита була гейби лісом високими корчами роздвиганих блакитних орхідей. Якись непропорційно великанські були ті квітки, з широкими, крилатими пелюстками, а там, де вони сходяться у чашочку, а де звичайно у квітки видко жмуток пиляків, видко було око.... Живе, велике людське око, що дивилося таким пронизуючим, несамовитим поглядом....

Я не боягуз і мої приятелі дали доволі доказів, що сміливо йдуть на стрічу небезпекам. Та у тій хвилині якийсь несамовитий жах огорнув нас, серця забилися у тривозі, як ніколи ще в житті.

Трегем й не думаючи мабуть, засунув руку у кишеню й витягнув револьвер.

Мені, що находився за ним, на мент стало смішно.

— З квітками буде стрілятися! — майнуло в моїх думках, та моє серце стискав жах, а останки мого волосся їжилися на голові.

Зпоза мене висунувся Геріксон й кликнувши:

— Пождіть, я подивлюся, що воно таке — побіг в сторону, де росла найблизша орхідея.

Немов на даний знак, тисячі очей впилилися у Геріксона гейби бажали спинити нахабно влізливця. Якась скажена лють пробивалася у тих погледах й дика ненависть, як це буває у подразненої пантери, коли кидається на добичу... І в тому ж моменті із цілої долини роздався якийсь шум й шепіт, щось мов сичіння тисячів гадюк, коли наступити на їхнє гніздо.

Орхідеї відзивалися...

Не знаю, як це сталося та ми побачили, як Геріксон завернув і почав утікати. Дужими кроками

гнав у сторону входу у долину з револьвером в руці, піднесений у гору. На мент один пристанув, обернувся і почав стріляти, ціляючи навмання в гущавину, де росло найбільше орхідей.

Як довго це тривало й кілька разів він вистрілив — не знаю. Тямлю тільки, що відгомін вистрілів гомонів ще довго у горах, а в моїх ухах дзвеніли Геріксонові слова:

— Скорше звідси!..

Я втікав, а зі мною Грегем, маючи перед собою тільки мигаючий сілюет Геріксона, а за нами сичіння орхідей!..

Тут проф. Карачевський спинився у своєму читанні і вдоволенням зором глянув в сторону, де сидів Артименко. Так і читалося в тому погляді слова:

— Бачиш, не такі смільчаки, а втікали, що аж курилося за ними!

І кивнувши головою поправив пенсне й читав даліше.

VI

«Бігли ми отак не оглядаючись якийсь час аж Грегем спотикнувся й упав. Геріксон спинився й обертаючись кликнув:

— Біжать, чи ні?

Ми трівожно оглянулись. Та за нами не було нікого — тільки в віддалі сіріла та заклята долина, а понад нами світило сонце, розкидаючи своє проміння по голих скелях.

— А я думав, що стануть гонити за нами ці прокляті орхідеї — почав Геріксон обтираючи піт з чола. — Ех, тай гостинний-же той Марс! Ми приходимо як гості, а ці проклятуці квітки визвірившись на нас, як на нахаб! Тьфу, тай годі!

І Геріксон плюнув з досади та став поратись біля свого наплечника, виймаючи з нього кекси та пляшку з коняком. Ми пішли за його приміром й покріплюючися відбули нараду, що нам робити.

Рішили ми йти даліше на схід, обминаючи всі долини, в яких могли бути подібні несподіванки, як ось висше розказане, аж поки не дійдемо до рівнини, яка виділа у долині. Йшли ми отак година за годиною, маючи все довкола скелі а гень далеко на краєчку обрїя рівнину, що простягалася в незнану даль.

Сутеніло й сонце схилялося за верхи гір, як ми станули на краю рівнини. Вкрита вона була густою травою червоної краски, м'якою як шовк, що виростала по коліна.

Тут рішили ми спинитися й провести ніч у нашому складаному шатрі, яке несли з собою. При останніх промінчиках сонця розклали ми його а Грегем почепив на ньому зоряний прапор Злучених Держав, що залопотів від подиху легкого вітру, який віяв від сторони гір. Повечерявши, довгий час роздивлялися ми в околиці то вдивлялися в мірїяді зірок, що гляділи на нас з неба.

Там десь між ними і наша землянька-мати... Там далеко, в тому безконечному просторі, наші рідні, друзі, знайомі...

Там люди...

А ми тут серед цього безконечного марсіянського степу покинені на поталу долі, здавалися такими безпомічними, кволими, такими безнадійно самітними!... І мені нагадалися слова безсмертного Шіллера:

„Mensch, versuche die Götter nicht!“

Де ділась та наша самопевність, та наша шалена віра в здійснення нездійсного, горде почування себе паном усього, що на землі і понад нею...

Квітки, химерної квітки злякалися!...

І моє я, це горде я, що в кожній людини скривається у її найтайнішому закутку бунтувалося проти тієї образи, нанесеної йому цим здавалосяб, дрібним фактом, що хранитель цього я мусів втікати перед химерною примарою блакитної орхідеї...

Голос проф. Карачевського дрожав, коли він читав ці слова Дудлєєвого звідомлення. З запертим

віддихом слухала саля цього оповідання й тільки на віях молоденької фру Гельми видно було сльози.

«З такими думками пішли ми на спочинок у наше шатро, зашморгуючи тісно вхід до нього. Думалося виставити варту й чергуватися у вартуванні та остаточно погодились ми із думкою Грегема, що так чи так, колиб хто виступив проти нас, проти більшої від нас сили не вдіємо нічого, а шкода ночі, бо завтра жде нас знов далека дорога. Ми пішли спати, міцно загорнувшись у спальні мішки тому, що ставало холодно.

Світало вже, як я збудився із вражінням холоду, який щипав в незакрите лице. Не рухаючись я глянув проти себе.

Вхід у шатро був розкритий й крізь него несло холодом. Рання заграва продиралась поміж сутінок. Першою думкою в мене було, що котрийсь з моїх приятелів встав раніше й не закрив шатра, виходючи. Та ні! Грегем й Геріксон спали міцно біля мене, загорнувшись добре у спальні мішки.

Нараз якась тінь закрила вхід у шатро. З мого місця добачив я якусь постать на весь її ріст, що станула перед шатром, а біля неї другу.

Не ворухаючись, став я роздивляти ці постаті, на скільки це було можливе серед раннього сутінка й мого лежачого положення і запримітив, що своїми смаглявими лицьми й одягом скидались вони на Індіан із індіанського резервату в Арізоні, яких я, будучи там нещодавно, бачив. Вищий із них мав через плече закинене ранчо й широкого бриля на голові, другий загорнений в якусь драну опанчу підперезану ремінним чересом. Оба підзорливо зазирали у шатро то згинаючись, щоб краще заглянути, то відступаючи на бік, щоб окинути зором ціле шатро.

Я торкнув Грегема і той збудився.

— Тс! Гості! — пошепки сказав я до нього.

Грегем підвів дещо голову почав і собі придивлятися. За хвилину й Геріксон пробудився із словами:

— Ух! Як холодно! Яка мара розкрила шатро? Та вмиль побачив, що на дворі є хтось і замовк. Наші гості почувши мабуть рух у шатрі відступили, здається від нього, бо вхід став знов ясніший й у ньому не видно було нікого.

— Це гаразд, — сказав Грегем, — коли вони нас бояться, значить ми можемо, їх не лякатися. Вставаймо!

І з тими словами виліз із свого спального мішка й почав одягатися. Ми теж пішли за його приміром й незабаром були готові із нашою туалетю. Перший вийшов із шатра Грегем — ми за ним.

Кілька кроків від шатра стояло двоє, щось якби, як на перший погляд здавалося, чабанів, а біля них паслося у траві два гейби буйволи чи подібні до них сотворіння. Із своїми смагляво-червоними лицями наші незнайомі дійсно скидалися на Індіан і я заплющивши очі мав вражіння, що все досі був сон а я дійсно у індіанській прерії у Арізоні..

Видко було, що вони нас лякалися, бо з острахом споглядали на нас поступаючись боязко назад за своїх буйволів.

Грегем зробив, яке міг найпривітніше лице й замахав рукою на знак, щоби не лякалися. При тім забалакав найчистішою говіркою американських ковбоїв, та це мало помогло.

Наші незнайомі видимо трусилися зі страху й не проявляли охоти підступити ближше. Тоді Геріксон, який цілий час видимо думав про щось, почав шукати по кишенях і по хвилині витягнув малу люльочку, наложив в неї тютюну й закурив пускаючи проти себе пусті димові колісця. Пакнувши кілька разів витягнув люльку з рота й простягнув її до незнайомих. Мабуть нагадав собі читані в молодечих літах індіанські історії й «люльку мира»... й хотів спробувати і цього експерименту. Та і це не помогло.

Вкінці всі ми почали давати руками знаки, що ми прийшли з гір, що мабуть ще більшим острахом

проїняло наших чабанів, бо заговорили живо між собою, якоюсь звучною мовою. Повторялося в ній часто слово фа, яке вимовляючи з острахом споглядали на верховину, з якої саме ми прийшли.

Минуло доволі часу заки ми заспокоїли їх мовою то знаками, даючи їм до зрозуміння, що ми хочемо дальше на схід, щоб вони провели нас до якої оселі.

Недовірливо оглядали нас ці наші чабани все ще не осмілюючись підступити ближше. Щойно як Грегем витягнув пляшку з коняком, налив нам і ми випили а відтак наливши чарки простягнув до них, один з них, цей висшій, відважився підступити ближше цікаво приглядаючись чарці.

— Пий, бра! — крикнув Грегем сміючись — Це французький коняк першої марки, ледви чи тут дістанеш такого!

Видко було, що таки покуса взяла верх над його ваганням, бо простягнув руку, взяв чарку з руки Грегема і випив.

Видко, що смакувало йому, бо випивши засміявся показуючи білі зуби на весь рот й щось весело забалакав до свого товариша, мабуть прихвалював йому напитек. Цей також пішов за його приміром.

— Ого! — кликнув Грегем — ось де ключ, що трапляє до найбільш замкненого в собі серця! Ніколи не розчаровує!

І дійсно. Незабаром були ми із нашими чабанами в найкращій згоді і вирозуміли із їх знаків та вигуків, що вони пасуть недалеко буйволи, що онтам трохи вбік є хутір чи оселя й що вони проведуть нас туди. За якийсь час згорнувши шатро й зібравши усі наші речі поклали їх на буйволів й пустилися із чабанами в дорогу.

Дорогою старався Геріксон пояснити їм знаками, звідкіля ми тут узялися, вказуючи рукою то на небо то знова намагаючись зобразити їм вигляд нашого судна, та мабуть всі оті пояснення були да-

ремні. Бо наші чабани на все те кивали головами, підсміхалися та не виявляли зрозуміння чи якогонебудь зацікавлення.

Між тим зійшло сонце й зробився день. Всюди, де лиш кинути було оком, видно було прерію вкриту цією червоною травою, яку ми з вечера оглядали. Йшли ми отак якийсь час аж побачили у степу загороду а в ній стадо таких буйволів, з якими були чабани, і колибу біля неї. Отже тут пасли вони свої буйволи.

Тут і лишився молодший а старший взявся нас проводити далше. Він вибрав чотири буйволи, на яких ми посідавши й примістивши наші наплечники пустилися далше. Видко було, що оді буйволи дуже лагідні сотворіння, бо на кивок чабана приходили, надставляли слухняно свої хребти й ступали повагом йдучи за його приказом. Довгий час їхали ми так, аж на обрію почала зарисовуватись горболина. Краєвид мінявся. З далека видніла громадка хуторів, розкинутих серед степу. До одного із них почали ми підїздити. Щойно тут попали ми на битий шлях, бо досі їхали прерією серед густої трави.

Доволі кумедно мусіли ми виглядати, як вершники на буйволах, бо із хуторів вибігали, зацікавлені нашою появою, мешканці й здивовано дивилися на шлях, котрим ми їхали. По обох боках шляху розкинені були невеличкі дімки, як видно було муровані, з плоскими дахами, вкритими якоюсь блисковою, зеленуватою масою. Коло домів були інші подібні будинки з якимись дивними рослинами, не то деревами не то височенними корчами. На деяких з них видно було щось вроді овочів, круглих, як дині то подовгастих, як огірки...

Підїхали ми до одного хутора, де наш чабан зліз з буйвола й побіг вперед, мабуть щоб дати знати господарям про наш приїзд. І дійсно з громадки, що стояла перед домом, вийшов проти нас мущина середнього росту, також червоною краскою лиця та одягнений огрядніше й схрестивши руки на грудях

почав кланятися й запрохувати рухами голови до себе. Звивування пробивалося в його поглядові, яким окидав нас й деяке збентеження, хоч старався його укрити. Видко було, що пояснення чабана не сказали йому нічого й він силкувався вгадати хто ми. Сказав щось до нас милозвучною, співучою мовою, яка однак не нагадувала нам ніякої званої нам мови. Ми позсідали з буйволів, взяли свої наплечники й пішли за господарем.

Громадка дітей й дві жіночі постаті привитали нас біля входу у дім, боязко відступаючи назад перед нами. Всі ми знаками, які нам приходили на думку, старалися пояснити нашим господарям, що не потребують нічого лякатися та хотіли вияснити звідки ми узялися. Та це не дуже нам вдалося, бо наш господар крутив недовірливо головою, хоч годився на все, мовляв «нехай вам буде, хто вас там знає, що ви за людці»...

Ми ввійшли в хату.

Проходючи крізь двері Грегем спинився оглядаючи незвичайну конструкцію завісів в дверях. Віджив в ньому інженір-механік.

Ми ввійшли у велику кімнату з гарною обстановкою — на перший погляд у східному стилі. Скрізь були софки й подушки до сидження обтягнені якоюсь гарною матерією. Стіни викладані блискучими тафлями у цвітисті взори, по середині звисаюча із стелі багато різьблена лампада. Крізь широкі вікна вливалось золоте сонце розсипаючись ясними смужками по обстановці хати. Наш господар кивком руки попросив нас спочити. Крізь відчинені двері видко було зазираючі цікаво дитячі голівки, то майнув погляд карих очей молоді дівчини, що також не могла, здається, повздержати своєї цікавості.

Нам було ніяково.

Годі було порозумітись із нашим господарем, хоч як старались ми різними мовами та жестами це вчинити. Вкінці Геріксон попав на думку взятись за ще один спосіб порозуміння. Як казав, завжди

Йому удавалося в той спосіб порозумітися з Ескімо-сами підчас його арктичних подорожей.

Він виняв з свого наплечника свій записник й кивнувши на господаря почав йому рисувати. Нарисував небо із зірками, з яких одна мала бути землею, наше судно і показав кілька разів олівцем дорогу до другої зірки, що мала бути Марсом. Нарисував скелі і наше розбите судно, нашу дорогу по скелях і стрічу з орхідеями.

Видко це стало зрозумілішим нашому господареві, бо по виді його лиця видно було, що він дещо з того второпав. Став ближше нам приглядатися з усіх боків, що, правду кажучи, нам було ніяково, бо деж таки оглядав, як коня на ярмарку — заговорив щось до нас і почав кілька разів показувати рукою то на небо то знов на землю немовби бажаючи впевнитися, чи ми дійсно з таких далеких сторін тут зявилися. Колиж видалося йому, що не має причини нам не довірювати, його лице якимось дивно прояснилося, він знов схрестив руки й поклонився нам в пояс промовляючи щось до нас. Я затямив одно слово «гея», що повторялося часто у його промові. Поклонившись ще раз, вийшов у сусідню кімнату, звідки по хвилині приніс малий столик з темної маси й поставив перед нами. За ним вийшла ця чорноока дівчина, що заглядала крізь двері, несучи піднос а на ньому кілька чашок та тарілок із якогось, незнаного нам, металю. В чашках була якась густава рідина а на тарілках щось наче паштет. Лице в дівчини ніжної червоної краски виглядало як оксамит. Господар присівся біля нас запрошуючи до їди. Ми не давали проситися й взяли за чашки. Ця рідина нагадувала смаком квасне молоко та була незвичайно смачна й як ми опісля переконалися дуже скріпляюча. І це друге «щось» нам смакувало.

Подякувавши нашому господареві за гостину ми старалися дати йому знаками знати, що хочемо дістатися до якої більшої оселі чи міста, де більше мешканців. Здається, що він порозумів нас бо кив-

нув головою й підійшов до столика біля правої стіни, на якому стояла скринька із безлічу колісцяток та шрубок. Покрутив щось у ній й почав говорити до отвору у тій скриньці.

— Та деж телефон! — кликнув Грегем — бачите, їй Богу телефон! От попали й на культурних Марсіян. А наш господар говорив, що раз то більше схиляючись до скриньки, підносив то знижував голос і з тону його мови можна було пізнати, що змагається із кимсь бажаючи його в чомусь пересвідчити. Так і видно було на його лиці, що старається розвіяти недовіря свого розмовника підбираючи слова на доказ своїх впевнювань. По хвилині кивнув головою й повернувся до нас даючи нам до пізнання, що наше бажання удатися до якогось города, буде сповнене.

VII

«Між тим із сусідньої кімнати та ізза дверей, якими ми вийшли, доходив до нас притишений гамір, виклики здивування, гамована розмова. Це мабуть сусіди посходилися подивитися на незвичайних гостей, та не зважувались вийти у кімнату. Однак по хвилині в кімнату всунулося якось так несміливо трьох старших дядьків, видно сусідів нашого господаря, який попрохав їх сідати недалеко нас й щось до них забалакав.

З деяким ваганням присіли вони на краєчках подушок і мовчки почали нас розглядати. Грегем витягнув свій портсигар виповнений гаваннами і простягнув його до господаря і його сусідів. Мабуть знавний був їм тютюн, бо взявши цигара всміхнулися й почали цікаво розглядати.

— Курить — сказав Грегем сміючись, й сам закуривши подав вогню нашим новим знайомим. — Це правдиві гаванські, імпортовані!...

Вони закурили й втягаючи дим із вдовolenням любувалися ним. Курили, дивилися на нас і говорили щось між собою.

Так просиділи ми може з годину, як на дворі почувся шум. Наші господарі підвелися із своїх місць, заговорили щось до нас і вийшли з кімнати. За дверми і в сусідній кімнаті зробився рух. Чути було бігання, голосну розмову, хтось заспокоював малу дитину, що розплакалась. Кілька разів відчиняв хтось входові двері і заглядав у кімнату. В однім таким моменті Грегем глянув крізь відхилені двері й підвівся із свого місця.

— Там на дворі літак! Йй Богу літак. Це мабуть на зазив нашого господаря.

Та в тій хвилині відчинилися входові двері й в кімнату, попереджувані нашим господарем, вийшли дві постаті. Два високі старики в довгих, темних одягах стягнених у поясі, з довгими білими бородами й блискучими колпаками на головах здавались старовинними халдейськими маґами, яких малюнки стрічаються у вавилонських руїнах. Наш господар з пошаною усунувся на бік пропускаючи їх.

Ми підвелися.

Старики підійшовши до нас стали вдивлятися у наші лиця й розглядати наші постаті. Якесь безмежне здивування, що переходило в жах, пробивалося у їхніх поглядах. Мовчки стояли вони так хвилину й вкінці один відозвався до нас. Питав щось мабуть, як це можна було пізнати із його мельодійної мови. Довгу хвилину говорив підносячи притому руки у гору й вказуючи ними на небо.

Ми притакували то давали руками знак, що не розуміємо його мови. Та тут Геріксон висунувся наперед і простягнув старикові свій рисунок пояснюючи його. Довго вдивлялися вони у Геріксонове рисування, водили пальцем по лінії між Землею і Марсом, знов вказували руками на небо і кивали головами.

І по хвилині звернувся другий старик до нас із промовою. Довго говорив він. Його голос дрожав ломився хвилями то знов переходив у нижній, зворушливий тон, що якое дивно звенів у наших ухах. Вчувалося в його словах якусь без-

межню тугу за чимсь давно страченим, призабутим, якийсь немов жаль тремтів у його мові. І знов затямив я це слово «гея», що також часто згадувалося у його мові.

Дивно приходилося нам слухати цю мову, незрозумілу нам своїм змістом, яка однакож так говорила до наших сердець і наших почувань. І коли скінчив той старик свою промову то щось заясніло на його віях, якийсь дивний блиск миготів в його очах.

І поклонилися нам оба оті старики й простягнули свої руки до нас, немовби хотіли нас обняти, пригорнути до себе.

Я мимохіть поступився кроком і простягаючи свої руки стиснув ними руки старика.

Щось схопило мене за серце.

Я усвідомив собі, що було це привітання Землі із Марсом, привітання двох світів...

Наші очі стрінулися.

І читав я в його поглядіві, щось таке близьке, таке рідне мені а zarazом достерігав у ньому якусь тугу чи жаль за чимсь незнаним, недосяжним...

Хвилину так стояли ми проти себе. А між тим в обох дверях й біля порога тиснулося все, що було з домашніх й сусідів, з якоюсь боговійною пошаною приглядаючись до обох стариків. Видко було, що користувались вони незвичайною пошаною у всіх, бо коли дали вони нам знак, щоб йти за ними, цікава юрба зникла із дверей даючи нам свобідний прохід.

Ми забравши наші наплечники, кивнули нашим господарям на прощання і вийшли за стариками із кімнати. Дійсно перед домом стояв літак, чи щось в роді літака. Доволі широка повозка із двома бічними крилами на чотирох малих колісцятах, з піднятим угору «носом», як казав Грегем, в якому мабуть находилася машинерія.

Рухом руки запрохали нас старики зайняти місце в літаку й усівши біля нас кивнули головою на

прощання нашим господарям. Всі присутні схрестили руки на грудях й поклонилися до землі.

Один рух колісцятка на переді повозки й літак легким, хвилястим рухом піднявся й за хвилину плив у воздуху. Не чути було потрясення ні ніякого коливання, легкий шум давав тільки знак, що ми летимо. Грегом розглядав дорогою нутро літака, стараючися збагнути тайну машинерії, що його як інженіра особливо цікавило. Та мабуть не багату второпав з цього, бо від часу до часу хитав головою й посвистував. А це був знак, що щось викликає в ньому здивування. Летіли ми мовчки, бо й годі було розмовляти із стариками не знаючи їх мови.

Перелітали ми спершу степом, подібним до цього, що ми вже бачили, чим далше краєвид став мінятися. Степ почав переходити в горбовину тут й там вкрити деревами. Стрічались по дорозі хутори чи більші оселі, села чи міста, перелітали ми над якоюсь великою рікою то знов летіли край більшого озера, на якому колихалися човна. Раз майнув по-під нами ряд високих одноманітних будівель, фабрика чи що. Тут й там паслися стада буйволів й іншої худоби, яку важко було доглянути з висоти.

Незабаром замаяли проти нас над обрієм обриси якогось города. Так і видко було довгу смужку будівель, що виринала у долині. Один із стариків, цей що сидів біля Геріксона, заговорив щось, вказуючи рукою на місто. Певно говорив щось про нього.

І знов промайнула перед нами якась ріка то управлені поля. Наближаючись до города, бачили ми щораз більше тут й там розкинутих дімків серед невеличких городів, щось немов літні дачі мешканців міста. Наш літак зачеркаючи легкі півколеса летів понад городом спрямовуючись до його середини. Був це якийсь великий город — на скільки можна було здогадуватись по кількості й величині його будівель. Тут й там видко було палати побудовані сказатиб в орієнтальному стилу з плоскими кришами, де-не-де стрічались високі будівлі в формі піраміди, що терасами підіймалися вгору, то знов

масивні будівлі зі струнками пільонами довкола. На вулицях видно було повно людей та придивляючись ближше не можна було запримітити цього рухливого життя та гамірливості так питомих для вулиці великих городів, особливо на сході. Якась мовчазна повільність, що більше мертвецький спокій — скажавби я — так і осотував цих людей, цю вулицю, цей дивний город.

— Та це може мені тільки так здається — думав я, споглядаючи з літака, що плыв низенько над кришами домів, — а там хто знає, може воно й не так.

Зробивши ще кілька поворотів, наблизився наш літак до широкого майдану, на якому видніла праворуч висока піраміда, збудована з якогось блискучого, рожевого каменя, а біля неї великанська будівля-палата, з чудово різьбленим фронтоном. Літак легенько опустився на майдан і спинився перед широкими, гранітними сходами, що вели у палату.

Мені нагадалися сходи, що ведуть до «білого дому» у Вашингтоні. Тихо, без гомону, мов у якому автоматі, відчинилися одні з бічних дверей палати і в них вказалося кількоро людей.

Мабуть прислуга.

Повагом, схрещуючи руки на грудях, кланялися вони у пояс й підійшли до літака.

Ми висіли.

Прислуга занялася нашими клунками та наплечниками, а один із стариків, цей, що провадив літак, вказав нам рукою на сходи і ми пустилися йти у палату.

Ще раз оглянувся я, підходячи до дверей, огортаючи зором цілий майдан. Виложений був він якоюсь масою, подібною до асфальту, як це водиться у великих містах, та щось немов пусткою несло від нього. Не було цієї товпи, що з поспіхом швендяється вулицями, як це видно по великих городах — тільки де-не-де промайнув сілюет якого прохожого. Наш літак, яким ми приїхали, покотився кудись як авто — певно прислуга підвозила його у повітку.

Ми ввійшли у палату.

Входячи, спинився Грегом на порозі, оглядаючи своїм звичаєм одвірки та ретязі в дверях й хитнувши головою на знак вдовolenня, пішов даліше. Перед нами був широкий гол, а за ним довгий коридор — з долівкою, встеленою грубим, м'яким хідником. Світло вливалось у него згори, й піднявши мимохіть очі, достерегли ми округлі віконця, розкинені симетрично по розмальованій у лагідну синяву стелі. На право й ліво видко було ряд дверей, що вели мабуть до внутрішніх кімнат палати. Мило було тут й привітно, хоч царювала тут тишина, немов у монастирі.

Підійшовши до одних дверей, наш провідник доторкнувся їх й вони відчинилися тихо, знов як у автоматі за дотиком відповідного гузика. Привітним рухом руки запросив він нас вийти, пропускаючи нас вперед.

Ми ввійшли у доволі велику кімнату з чотирма широкими вікнами, крізь які вливалось соняшне проміння, огортаючи цілу кімнату. Попід стіни, що здавалися виложені блискучими камінчиками на взір старовинних мозаїк, стояли отомани, вкриті пушистими накидками та подушки до сидження. На середині находився довгий, за те доволі низький стіл на фантастично різьблених ногах та широкий пушистий килим на долівці, що своїми мотивами нагадував ці килими, що їх сьогодні ще ткають у Кашмірі.

Увійшовши в кімнату, наші старики вклонились привітально й запрохали нас спочити. За хвилину з'явилися наші клунки, які принесло двох із прислуги. За ними з'явився третій, мабуть старший над прислугою, щось в роді дворецького чи мажордома й станув схрестивши руки на грудях біля порога, немов дожидаючи наших приказів. Один із стариків підійшов до него, щось заговорив своєю співучою мовою, мабуть давав якісь поручення що до нас і кивнувши на свого товариша, вийшов з ним, кла-

няючись нам з усміхом на прощання. Ми залишились сами із отим дворецьким у кімнаті.

— Ну, як досі то покищо добре, — сказав Грегем протягаючись. — Ці Марсіяни то цілком культурні сотворіння! А двері у них відчиняються, як у казці. Зараз опатентувавби їхні ретязі й завіски. Та кортить покурити, не знати тільки чи можна, — додав звертаючись до Геріксона.

— А ось й поспітайте в дворецького, — сказав той посміхаючись — він знатиме.

Грегем, не думаючи довго, виймив портсигар й взявши собі цигаро, простягнув папіросницю до дворецького, що стояв мовчки біля дверей.

— А курити в вас можна? — сказав він, простягаючи цигара дворецькому. — Беріть, це правдиві гаванна.

Цей зробив вид, що не розуміє про що йде річ й всміхаючись тільки хитав головою.

— Ну, беріть, не соромтеся — говорив дальше Грегем, втискаючи йому в руку цигаро. — Викурите по обіді — додав запалюючи собі цигаро.

Цей взяв цигаро у руку, оглянув його й киваючи головою з вдовolenня, сховав його у пазуху свого жупана. Відтак заговорив щось до нас й показуючи руками на нас та на своє лице, пішов в лівий куток кімнати, де були двері у стіні.

— Що це він хоче? — спитав в мене Геріксон.

— Не знаю — сказав я — ходімо за ним, побачимо.

Міжтим дворецький відчинив двері й рухом руки запросив нас, щоб ми пішли за ним. За дверми була мала кімнатка, а в ній невеликий басейн з водою. Біля нього стояв столик з всілякими флякониками та коробками й висіла біла скатерть на вішалці.

— Ага, деж купальня — кликнув Грегем — а він запрохує нас, щоб ми помились. — Добре, приятелю, розуміємо, розуміємо! — сказав він до дворецького. — Це просто розкіш викупатись по нашій одисей! Ну, за те, братіку, дамо тобі й конячку по-

кушати — додав він до дворецького. — Пожди тільки, як помиємо ці ваші марсіянські порохи!

Дворецький заговорив щось, показав рукою як спускати воду й кланяючись вийшов.

Ми не гаючись роздягнулись й почали купатись. Геріксон став нишпорити по столику й знайшов у одній коробці щось немовби пластинне мило, що незвичайно відсвіжило наші знеможені тіла.

Скупавшись й витершись, повбиралися ми й перейшли у нашу кімнату.

— Колиб я знав був, що нас тут дожидає, то бувби без сумніву забрав візитний одяг зі собою, — сказав жартуючи Грегем. — Деж бо у брічесах*) йти з візитом до господаря цієї палати — додав він. — Бож чейже хтось мусить бути тут господарем!

— Нічого, мусить вибачити нам, ми-ж подорожні. Добре, що й так все ще держиться ціле на нас! — сказав сміючись Геріксон.

По купелі почували ми себе знаменито. Ми розглядалися по кімнаті, придивляючись до чудової мозаїки на стінах, коли відчинилися двері й в них вказався наш провідник старик. Побачивши нас одягнених вже й відсвіжених, всміхнувся й попрощав нас йти за собою. І знов повів нас коридором. Йшли ми так, поки не спинились проти великих, розкішно різьблених, дверей праворуч коридора, що знов тихо розсунулись за дотиком нашого проводиря. Ми ввійшли у велику салю, якої стеля, вкрита різьбами, спиралася на струнких кольоннах, що двома рядами підпирали її. Широкі вікна вкриті були масивними занавісами, що пропускали небогато світла — тому у салі панував сутінок. Проти нас на ступениці находився розкішний престіл, як це було колись у тронних саях східних імператорів, а проти нього півколом дванадцять сидальних подушок, розставлених на килимі, що вкривав долівку. Із стелі звисав над серединою салі величезний павук-жирандоль,

*) breeches — спортові короткі штани.

що мерехтів у сутінку тисячами маленьких перел чи кульок з якогось блискучого металю.

На тому троні-престолі сидів кремезний старик зі сивою бородою в блискучому жупані, спираючись головою на праву руку, а довкола нього на подушках одинадцять стариків у довгих темних одягах, таких, як в нашого проводиря. Дванадцята подушка була незанята — мабуть місце нашого старика. Була це, як ми опісля довідались, верховна рада старших, що кермувала долею цієї країни.

Все це огорнули ми одним поглядом, вступивши у салю. Якесь дивне почування огорнуло наші душі. Оце віч-у-віч стоїмо ми, представники тієї далекої землі, що її у днину голим оком не доглянеш, з представниками цього завороженого, іншого світа — так далекого — так далекого від нашої землі...

Це не якийсь кошмарний сон, а дійсність, хоч все те здавалося таким неймовірним, таким фантастичним!...

Ми пройшли кілька кроків і спинилися на середині салі. Наш провідник підійшов до старика, сидячого на троні, й поклонившись йому, почав щось говорити. Говорючи, спинявся, вказуючи на нас рукою, то знов говорив дальше, а його дзвінки, співучі слова падали у тишину салі й губилися по кутках. Я вслухувався у ту мову й хоч говорив я кількома мовами, а чув їх багато, вештаючись в своєму житті по світу, так неподібна була вона до ніякої, знаної мені. Це найбільше нагадували мені її звуки старогрецькі рапсоди Іліади, які колись перед літами виучував я в каледжі, та староеврейські псалми, які колись чув я в жидівській святині в Тель Авів, коли то підчас моєї пошлюбної подорожі оглядав я Палестину.

Та було в тій мові щось, що мимо незрозумілих слів, чужих для вуха й дивних, говорило до душі такою простою, зрозумілою мовою, яка доторкалася тих незримих струн, що скриваються в глибині людської душі, тією мовою, що однакова для всіх рас і народів у кожному підсонні, у кожному закутку

світа. А озивається ота мова тоді, коли душу людини сповняє великий біль або велика радість.

Або одно й друге разом.

І саме ота нотка болю то смутку безмежного, то знова якоїсь безжурної радості дзвеніла часом у мові того старика й доторкалася до струн наших душ...

А цей старик, сидячий на троні, підвів голову й слухав.

Я силкувався схопити моїм поглядом цілу оту картину, яка простелялася переді мною й перетопити її в моїй душі із вражіннями, які одно за одним доходили до неї.

— Так, думалось мені — так мусіла виглядати в старинній Греції «герузія», ця рада старших, що рішала про долю цієї країни або жидівський «синедріон»...

Цей старик на троні, це певно їхній цар, а тих дванадцять — це їхня верховна рада.

Так...

То знов майнула в моїх думках інша картина, яку колись бачив я у якомусь музеї.

Такаж велика саля і розкішний трон, на якому сидить Филип Арагонський, окружений двораками. А проти нього Христофор Колумб звідомляє про свою подорож й відкриття незваної країни, вказуючи рукою на трьох Індіян, що трясуться із остраху перед незваною їм долею.

Може колись і намалює якийсь марсіянський маляр подібну картину, де ми, цебто я, Грегем і Геріксон станемо осередком зацікавлення марсіянської публики, що оглядатиме цю картину...

І я відтворював собі в душі таку картину з високим Грегемом на переді в його куценьких, кратчастих штанцях...

Кінчаючи свою мову, наш провідник повернувся до нас і попрохав кивком руки, щоб ми підійшли ближше. В тій хвилині підвівся з трону старик, а за ним всі встали і схрещуючи на грудях руки, вклонилися нам, а цей, що сидів досі на троні, почав говорити.

Тремтів його голос, ломилися слова, видко було, як хвилювання огорнуло його й не давало говорити. Хвилинами піднімав руки у гору й вказував на небо, то знова притискав їх до грудей, мовби хотів заспокоїти своє схвильоване серце. Як статуя давних різьбарів, якої час не ткнувся, рисувалася його стать у сутінку цієї салі, якась велич й невгнута воля красувалися на його лиці. А коли повертав свою голову до нас і я спинився на хвилину моїм поглядом на ній, то видалась вона мені такою клясично гарною, що хіба тільки рука Праксітеля чи Родена моглаб поважитись скопіювати її.

Кінчаючи свою мову, зійшов по ступенях до нас і розкривши рамена пригорнув мене, тому, що я стояв на переді, до себе.

Щось зворушливого, незбагненого було у тій сцені.

Я нагадав, що треба щось відповісти. На скоро почав в думках складати привітальну мову, ану, думалось, може вдасться мені склеїти щось із тієї клясичної греки, яку колись зубрив, це може буде для них зрозуміліше. Та поза фразу «хайрете о деспотай»*) не повезло. Тоді почав я говорити по англійськи, сказав хто ми й звідкіля й передав їм, як представникам Марса, привіт від нашої далекої Землі.

Вони слідкували за рухами моїх уст, слухали моїх слів, силкуючись відтворити собі їх значіння, та я почував, що не розуміють. Особливо один із стариків, висший за всіх і худіший пильно стежив за звуками моєї мови. Мабуть більш за всіх цікавився нею.

Коли я скінчив старики окружили нас і тепер почалась розмова на знаки рук й міміку лица, яка мабуть всюди однакова. Придивляючись до них, побачили ми, що всі вони червоної краски лица, але іншого відтінку, як у південно-американських Індіян.

*) вітайте панове!

У всіх них були клясичні черти лиця, з яких неслася повага гордої, давньої раси.

По хвилині такої розмови наш знайомий провідник повів нас усіх до сусідньої кімнати, де находився стіл, закиданий якимись картами й малюнками, а стіни вкриті були таблицями з усякими фігурами та рисунками. Ми запримітили, що всі дванадцять стариків відносяться з надзвичайною пошаною до цього, що сидів на троні, що пробивалося у кожному їхньому слові й погляді. Це й не дивниця, бо, як ми опісля довідалися, це був цар і найвисший жрець тієї марсіянської країни Кронеї, як ми і будемо його даліше називати.

VIII

Ми посідали на подушках довкола стола, маючи царя Кронея по середині, а один із стариків, цей високий, худий, Картіяс звали його, як це опісля ми довідалися, взяв із стола звинену в трубку карту чи малюнок і розвиваючи її, повисив проти нас на стіні. Я глянув — й збентежено подивився по присутніх. Це-ж була карта неба, краще сказати, нашої сонячної системи з позначеними дорогами планет, яку стрічається по всіх астрономічних обсерваторіях з сонцем по середині. Та цих планет було шіснадцять. В мені задрожала жилка «спеца» і я підвівшись з мого місця, підійшов до карти. Старий Картіяс всміхнувся, немов порозумів, що зпоміж нас трьох, я найкраще визнаюся на його, як видавалося, «спеціальності» й повів рукою по карті, вказуючи на Марса, а відтак на долівку. Я зрозумів: хотів нам сказати, що ми на Марсі. І я хитнув потакуючо головою.

А відтак знов повів рукою по карті та рука його поминула Землю і спинилася на планеті Венус. Відтак тієюж рукою вказав на нас і хитнув питаючо головою.

Я збентежився. В той мент майнуло мені в думках: вони вважають нас мешканцями планети Венус, які прибули до них в гостину...

Схвильовано заперечив я рухом рук й голови й вказуючи на карту, показав Землю, а відтак кілька разів нас, даючи до зрозуміння, що ми з відтіля походимо.

Щось, мов недовірчивість, промигнуло по лиці Картіаса і він щєраз вказав на Венус.

— Ні, ні! — кликнув я — хоч знав, що не розумітиме мене. — Наша батьківщина — це Земля і звідтіля ми тут з'явилися. — І я повів рукою по карті, зачеркуючи дорогу зі землі до Марса.

Це мабуть збентежило старика, бо він щось схвильовано заговорив до зібраних. Вже по перших його словах цар Кроней схопився з місця й підступивши до нас, став вдивлятися в нас.

Щось такого дивного, незрозумілого нам було в його погляді, якась туга й здержуваний біль рисувались в кутиках його уст, що я не здивувався, коли він обняв мене своїми раменами, а на його віях затремтіла сльоза.. Якийсь оклик, в якому дрожав здержуваний біль, вирвався з його грудей й він усів біля стола, схиляючи свою голову на руки.

Тут приступив до нас Геріксон й витягнувши з кишені свій рисунок, почав пояснити його, а саме цю дорогу, яку ми перебули у всесвіті. Бачучи це, Картіас пошукав чогось на столі і по хвилині добув тоненьку металеву таблицю й повісивши її на стіні, дав Геріксоні писальце, запрошуючи його рисувати.

Цей рисовав, як вмів, нашу Землю, нашу „Queen of Virginia“, її дорогу до Марса й причалення. Всі присутні з напругою стежили за рухами його руки, покиваючи головами на знак, що розуміють. Від часу до часу перекидалися старики словами, немов сперечаючись про щось, то знов похитували головами.

А відтак прийшов на підмогу й Грегем — нарисовавши наше міжпланетне судно — з усіх боків та його переріз й також стрінувся із зрозумінням присутніх. Нарисовав місце в горах, де ми причалили й де наше судно розбилося й дорогу в долину, де

ми стрінули блакитні орхідеї, а відтак нашу дорогу аж сюди. Все це старався він прикрасити своїми дотепами, жалючі тільки, що йдуть вони на марно, бо їх ніхто з його слухачів не розуміє.

По тому докладі почали старики між собою розмову, а йшла вона мабуть на тему цього, що бачили й чого догадувались з наших рисунків. По хвилині тієї розмови цар Кроней встав й підходячи до карти зоряного неба, вказав рукою на себе й свою раду, а відтак на Землю. В першій хвилині не знали ми, що він бажав цим сказати, бо ми-ж знали, що на ходимось на Марсі. Та він кілька разів вперто вказував на Землю і то на себе, то на своїх стариків.

— Що він хоче цим сказати? — спитав в мене Геріксон.

— Не знаю, бож хіба не те... — почав я та вмить спинився. Якась думка дивовижна, жахлива-неймовірна на перший погляд майнула в моїх думках.

— Невже-ж? А як що це правда? А як що і вони походять з Землі, як і ми?!... Вони такі-ж люди, як і ми, хіба тільки те, що червоні.

Я почув, як в мене ізза хвилювання загорілося лице і я почав дивитись то на карту то на стариків, зібраних у цій кімнаті.

— Невже-ж це правда?!...

Читаючи мабуть в моєму лиці недовірчивість Картіяс кивнув на мене й пішов у лівий куток кімнати, що був заслоний занавісою.

Я підійшов за ним.

Одним рухом руки відкинув він занавісу а ізза неї вказався великий... гльоб. Такий звичайний собі земний гльоб похилений до екліптики, яких сотки бачимо по школах, де навчають географії. Я підійшов ближше, радіючи, що зможу точніше, вяснити нашим господарям звідкіля ми прибули та глянувши на земну кулю збентежився.

На гльобі не було так знаних нам обрисів пяти частин світа а інші суші та моря, що ледви нагадували знані нам суходоли. Приглянувшись близ-

ше запримітив я, що гльоб цей нагадував своїми суходолами й морями ті карти поверхні нашої землі, які геологіи начеркують для початку третичної доби на нашій землі. І так довкола північного бігуна, де нині вкриті кригою хвилі ледового океану, розгортався широкий суходіл сягаючий своїми південними берегами по скандинавську верховину та американські гори.

— Це той здогадний гіпербореальний континент, якого існування доказують геологічні розсліди Гренляндії та Шпіцбергів — нагадалося мені. А дальше море, безмежний океан аж знов на південній півкулі величезна суша займаюча собою цілий простір від Гімалаяів і Мадагаскар на захід.

— Це-ж мабуть Лемурія — говорив я собі, якої останки сундайські острови, Австралія та Мадагаскар із своєю оригінальною фавною та фльорою, так неподібними ні до африканських ні до азійських.

І знов на захід океан аж там, де сьогодні котять буруни хвилями Атлантику, новий суходіл, що простелився вздовж сьгоднішнього Атлантийського Океану аж по островчики Трістан да Кунья в його південній частині.

— Це-ж Атлантида! — кликнув я збентежено.

— Атлян, Атлян! — відозвався біля мене Картіяс потакуючи головою а його лице набрало якоїсь сумовитої закраски.

І мовчки простягнув він руку до гльобу й вказуючи на Атлантиду, вказав відтак на себе й на своїх товаришів, даючи тим знак, що він і всі вони походять з Атлантиди...

Це було щось так неймовірного, що я мимохіть глянув недовірливо на него й ще раз на обриси Атлантиди, що видніли на гльобі. Та в його очах було стільки правди, скривалася в них якась така безмежня туга за чимсь давно вже втраченим, що я мусів повірити.

Я мовчки повернувся в сторону стола й підійшовши до царя Кроней мовчки спинився перед ним й його стариками.

В той мент виринуло в моїх думках все те, що знав колись про Атлантиду. Всі докази її існування, жахлива картина її катастрофи, все те, що для людства полишилося по її мешканцях, промайнуло у моїх думках.

Тепер я знав, куди ми попали і кого маємо перед собою.

Були це потомки Атлянтів, яких доля перед віками вигнала з їх рідної землі і які оце тут на тій чужій планеті коротають свій вік.

І зрозумів я в тій хвилині цей скриваний їх біль та невгамовану тугу за втраченою батьківщиною, що малювалися в їхніх лицях та поглядах, цей невгамований біль, яким душа болить та не находить ліку на його.

Здається такою мусіли бути туга й біль перших людей, коли то янгол проганяв їх за ворота раю... І мимохіть тиснулись мені на уста слова із Мільтонової поеми про втрачений рай...

Я звернувся до моїх приятелів і розказав їм про те все, а вони притакнули мені спираючись на своїх спостереженнях. Всі ми підійшли ще раз до гльобу й знаками дали пізнати нашим господарям, що знаємо тайну їх походження й про те, що ми чували про драму, яка колись, перед віками знайшла свій кінець у хвилях океану.

Сумовито хитнув Кроней головою, сумовито гляділи на нас очі стариків.

І зрозуміли ми в цій хвилині, що є щось для людського роду спільного, що огортає всі раси й племена, всі епохи минулі й будучі звязує з собою, що віки цілі триває вже й тривати-ме поки битимуться людські серця в грудях — а цим є любов до батьківщини!... Це та безсмертна іскорка, що її вложив Творець у людську душу і того червоношкірого Моґікана, що умирав з останнім поглядом на свій степ широкий і того ледви чоловікоподібного Папуа із нетрів Тасманії і того блакитньокровного льорда з

імлистою Девоншайру, що його сплін гонить по цілому світі...

Любов до батьківщини, любов до свого, до рідного...

І такими близькими, такими рідними видались нам ці нащадки Атлянтів, такими зрозумілими стали для нас і їхня сумовитість і цей спокій їхнього міста...

Стояли ми так мовчки й дивились одні на одних. Та цар Кроней перервав цю мовчанку.

Махнув рукою, немовби говорив: ну що там, минулося, — не вернеться» — і почав говорити щось до цього старика, що виїздив по нас і був першим нашим поводитором. Той кивнув потакууючо головою і вийшов. Вернувши по хвилині запрохав нас всіх йти за собою. Ми перейшли в сусідню кімнату, де стояв заставлений стіл, як видно було із страв, до вечірньої перекуски. Нас запрохали покріпитися і ми радо забралися до тієї вечері, бо добре були втомлені цілоднівними переживаннями та й зголодніли добре. По вечері підійшов Грегом до Картіаса й почав давати йому знаки, що треба зайнятися нашим розбитим судном і спровадити його сюди. При помочі рисування та знаків вдалося йому вкінці, що цей зрозумів про що йде й знаками сказав, що завтра займеться тим.

А на дворі вечеріло.

Сонце схилялося за обрій, а від піраміди простелялася довга тінь, що падала на майдан і палату. Піраміда ця, як ми опісля дізналися, була святинєю сонця, якого культ визнавали Атлянти, а найвищим жрецем у ній був саме цар Кроней.

Видко було, що на наших ликах пробивалася втома, бо до нас підійшов наш ранішній провідник, один з цих стариків, що везли нас літаком, Фідей звався він, й дав нам знак, що поведе нас на спочинок. Ми розпрощалися з царем Кронеем та його дорадниками і пішли знов коридором за Фідеєм.

Цей запровадив нас знов до тієї кімнати, де полишилися наші клунки, а там застали ми вже

нашого знайомого дворецького з кількома слугами, які готовили для нас три лежанки із пушистих килимів та подушок. Привівши нас сюди, Фідей сказав щось до нас, мабуть бажав нам доброї ночі й склони́вшись нам, вийшов.

Кімната була освітлена якимсь лагідним світлом, що походило із невеличких куль, розміщених на стелі по середині кімнати, а яких ми передше й не запримітили. Приготовивши лежанки прислуга мовчки вийшла, полишився тільки дворецький, що, всміхаючись, станув мовчки біля порога, мов докидався наших приказів.

— А ось тобі приятелю моя обіцянка, — заговорив до нього Грегем, що витягнув зі свого наплечника пляшку з коняком. — Є ще доволі, чабани всього не випили.

І налив йому чарку золотистого напитку, даючи йому знак, щоби випив. Та дворецький всміхався тільки, роблючи вид, що не розуміє, про що йде. Тоді Грегем випив цю чарку, показуючи йому, що з нею робиться, а йому налив другу.

— Пий, це добре робить, особливо під вечір.

Цей, вагаючись дещо, взяв чарку і випив. Видко смакувало йому, бо його очі загорілися і він почав розкланюватись й лепетів щось, мабуть слова подяки.

— А бачиш, що добре — сказав Грегем. — Ну гаразд, ми вже твоїх послуг не потребуємо, а завтра сами вже трафимо до купальні. Можеш йти спати. — І дав йому знак, що може відійти. Цей, розкланюючись й говорючи щось, вийшов з кімнати.

Ми лишились сами.

Роздягнувшись й поклавшись на наші лежанки, довго ще ми говорили про все те, що довелось нам тут сьогодні пережити, обмінюючись своїми вражіннями й запримиченнями. Та незабаром сон огорнув нас і ми вснули скоро під гостинною кришею палати царя Атлянтів.

Мабуть високо стояло вже сонце над обрієм, як ми на другий день пробудилися. Заки ми встигли помитися в купальні, застали вже в нашій кімнаті дворецького, що приніс нам снідання. Незабаром потім з'явився Картіяс з ще одним стариком та повідомив знаками Грегема, що вже пороблені приготування, щоб спровадити наше розбите судно із скель у город. Грегем зібрався до дороги й вийшов з Картіясом і незабаром побачили ми через вікно як він сідав з двома стариками у літак, щоб удатися на місце нашого причалення. За ними полетів другий вантажний літак з робітниками, що мали підняти наше судно із скель й приставити до города.

А між тим до нас прийшов Фідей з одним з членів ради, Кальтек звався він, приносячи з собою жмут листків та щось в роді книжки й всміхаючись приязно до нас розложив те все на столі, даючи нам знаки, щоб ми те оглянули. Ті листки й книжка були з якогось незнаного нам, гнучкого металю, записані дивними знаками, що скидалися на староегипетське демотичне письмо. Книжка була прикрашена примітивними образками, взятими з буденного життя й скидалася на... буквар, з якого навчають дітей письма. І дійсно був це буквар, а наші старики прийшли до нас з метою навчити нас атлянтської мови.

Коротко згадаю тут, що ці відвідини повторювалися відтак що дня й що ми, значить я й Геріксон показалися доволі путящими учнями — бо Грегем рідко мав час брати участь в наших лекціях, так що незабаром вже багато розуміли ми атлянтської мови. Тогож дня ще під вечір повернувся Грегем з Картіясом, привозячи у вантажному літаку наше розбите судно, яке, забравши з нього усі наші речі, відвезено до атлянтської фабрики, що будувала літаки, а яка була розміщена десь на краю города.

Передали ми все те, що привезли зі собою, нашим атлантиським приятелям, даючи їм цікавий для них матеріал для студій над відносинами на Землі, самиж взялися, як згадав я вище, до вивчення атлантиської мови й робили щодня прогульки по городі й околиці.

Одна думка тривожила нас: що буде з нами, яка жде нас доля, коли не буде в нас змоги вернути на Землю. Наше судно було розбите й хоч був між нами Грегем, що знав його конструкцію, всеж таки не було надії чи вдасться йому відбудувати судно так, щоб можна було відбути на ньому поворотну дорогу на Землю. Та Грегем рішився, щоб там не було, забратись до відбудови судна. Відбував довгі розмови — розуміється знаками, з Картіясом та ще одним стариком, що особливо цікавився будовою нашого судна й був, здається, «спецом» в тій ділянці, цілими днями пропадав, оглядаючи всілякі фабрики, що були в країні й вкінці таки одного дня, вернувши зі своєї прогульки, заявив нам з помітним схвилюванням:

— Будуємо судно! Я розглянув усе, розважив усі можливості, переглянув весь матеріал й рішив, що й тут буде можна збудувати, хоч може й не так прецізно, як на Землі, судно, яке, після моїх обчислень, може зважитись на подорож на Землю. Хоч нема тут аргініту, так за те є подібні сирівці, з яких добуду матеріал на наше судно. Техніка Атлантив стоїть доволі високо і я можу зважитись при помочі тих середників, що є до моєї розпорядимости, забратись до будови судна.

Все те незвичайно нас врадувало й підбадьорило, додаючи охоти тим пильніше досліджувати Марса та його теперішних мешканців, коли ставала надія, що та наша праця не піде на марно, а знайде свою дорогу до наших братів на Землі.

Не подаю тут, в отому короткому звідомленні з нашої подорожі вислідів наших помічень й дослідів над Марсом й життям на ньому, не маючи пев-

ности чи оце моє звідомлення оглядатимуть коли людські очі там на Землі. Все те, списане у другій нашій спільній праці, всі наші помічення й опис відносин на Марсі, заберемо з собою, коли буде встановлена можливість нашого повороту на Землю. Тепер подаю тільки короткий нарис нашого поневільного пробування серед Атлянтів, маючи слабку надію чи взагалі дійде він на Землю.

Так отже Грегем забрався до роботи й перенісся навіть на фабрику, в якій мало будуватися судно. Ми були за той час ще двічі в царя Кронея, де й пізнали його доню-одиначку Зою. Його прихильності до нас завдячуємо цю поміч, з якою прийшли нам Атлянти при будові судна.

І так минали дні за днями, які проходили нам на вивченні атлянтської мови та пильному досліджуванню всього, що нас окружало на Марсі. Ми пізнали докладно город, що звався Церне, на пам'ятку колишньої столиці Атлянтів, що поринула в хвилях океану, пізнали фавну й фльору Марса, поробили чимало помічень з обсягу кліматології та фізичної будови Марса, словом старались використати як найкраще час на пізнання планети. Нераз запускалися ми й в ту долину блакитних орхідей, цих автохтонів Марса, нераз спиналися ми по скелястих верховинах, приносячи все щось цікавого з кожної нашої прогульки.

Коли вже настільки опанували ми мову наших приятелів, що могли хоч з трудом порозумітись з ними й відчитувати їхні книги та записки, проводили ми багато часу на розмовах з ними й почали студіювати їхню історію, особливо цікавлячись колишнім життям їхніх предків на нашій Землі та катастрофою, що зробила кінець їхній батьківщині й вигнала їх із Землі. Цікавились ми також їхнім теперішнім життям на Марсі та країною, яку вони тут заселявали.

А займали вони доволі невеликий шмат марсіянського суходолу по обох боках рівника, — оди-

нюкий простір, що надавався до поселення для людини. Всі прочі частини материка виповняли дикі неприступні, крем'яні скелі, де-не-де поперетинані долинами, з яких деякі вкриті були блакитними орхідеями, самотніми майже представниками автохтонних живучих естів на марсіянській поверхні. На одну з таких долин наткнулися ми в нашій першій мандрівці по причаленню на Марса. Решту цілої марсової поверхні займав океан, вкритий більшу частину року кригою.

Доволі сумна й бідна була в порівнанні з їх колишньою батьківщиною ця країна, в якій доводилося їм проживати на поневільному вигнанні. Тільки невсипущій праці й трудові цілих поколінь завдячували вони теперішні можливі умовини їхнього життя й деякий добробут. Покоління цілі будували їх столичний город, покоління цілі порпалися у почві цієї непривітної країни, заки встигли перетворити її на плідючу землю-кормительку, що давала їм і їхнім нащадкам прожиток. І мені мимохіть нагадуються біблійні слова:

«В поті чола свого будете трудитися»... Так, так! Богато гіркого поту вилось у ту марсіянську почву, заки повстали ці хуторі та оселі, заки повстав цей город, слабенька відбитка колишньої їх столиці «Города Золотих Воріт» там на Землі!...

Замкнувши в собі біль за втраченою батьківщиною, про яку спогади передавались з покоління в покоління й стали найбільшими їхніми святощами, верстали свій важкий шлях, розкриваючи свій біль хіба тільки там, у святині, перед престолом сонця, того сонця, що десь там на Землі як і тут на Марсі давало всьому міць і силу до життя.

А правив їхньою країною цар, нащадок атлантських царів там на Землі і дванадцять стариків, що творили верховну раду, яка завідувала усіми справами країни. Інтересно, що ціле знання та всі технічні здобутки осягнені протягом цілих поколінь, були в їх руках та невеликої горстки втаємничених,

проча маса атлянтського населення пасивно сповняла їхні прикази та виконувала їх волю. Як запримитив я, широкий загал зжився з тим і почував себе щасливим, багато більше щасливим, як людина в деяких суспільностях, де необмежена воля кінцем кінцем вироджується в анархію. Але й з другого боку кожний член верховної ради був свідомий ваги цього завдання, що його виконати судила йому доля, був свідомий своїй відповідальності перед загалом. Та було ще щось, що може найбільше впливало на витворення таких, а не інакших умовин їхнього життя, а саме свідомість кожного, що всі вони разом творять однородну цілість, щось мов родину одну, для якої кожен біль і кожна радість є спільні. Ці почування сковували їх разом сильніше як моглиби це вчинити яка зовнішня сила, оперта на не знать якому фізичному насиллю.

Всьому тому приглянулися ми й цікавились тим.

Одного дня прийшов до нас Кальтек і переверивши ще раз наше знання атлянтського письма, запровадив нас до піраміди. Тут находився чудової роботи престіл, на якому видніло зображення сонця з незнаного нам металю орішальку. Ліс різьблених кольон виповняв нутро піраміди, а ряд кімнат у долішній частині й численні тераси, що виходили на зовні, доповнювали гармонійної цілоти святині. Кальтек повів нас до одної кімнати, щось в роді «святая святих», де зберігалися найбільші святощі Атлянтів. А саме все те, що заціліло досі, а що їхні предки привезли з собою з Землі. І так була там частина судна, одного з трьох, якими їхні предки дістались на Марса, дещо з астрономічних приладів давних Атлянтів, що служили їм до їх обчислень та помірів зоряного неба та що найцікавіше, списана на металевих листках історія колишньої їхньої батьківщини, Атлянтиди, опис катастрофи, яка її стрінула та опис подорожі царя Атталя, предка Кроня, з громадкою Атлянтів, що врятувалися із катастрофи, з Землі на Марс.

Показавши нам все те, Кальтек дозволив нам простудіювати цю «книгу биття» Атлянтів, що займало нам чимало днів часу. Ми зробили відпис цих цікавих записок, який заберемо з собою, якщо тільки буде змога вернути на Землю. Тут подам тільки короткий перегляд цієї незвичайно цікавої історії, щоб подати до відома нашим братам на Землі хоч кількома словами про ті важні події, що сталися перед віками на нашій Землі».

X

Професор Карачевський спинився на хвилину у своєму читанні. Було доволі пізно. Думалось йому залишити тепер читання хочби з уваги на те, що зібрана публіка була перетомлена тією незвичайною кількістю вражінь, що сипались на неї протягом так недовгого часу. Та глянувши по салі й дотерігаючи всюди горіючі цікавістю очі й закрашені рум'янцями лиця, рішився читати далше. Погладивши рукою свого довжезного вуса, читав проф. Карачевський далше ці записки проф. Дудлея, в яких той подавав огляд із своїх записок.

«Атлантида, цей величезний суходіл, що колись простелявся на цілому майже просторі Атлянтійського Океану і який перед віками поглинули хвилі того океану, стала колись незвичайно спосібної раси червоношкірих людей, раси, яка осягнула найвищий ступінь цивілізаційного розвитку, висшого в дечому від нашого і загинула разом з тією цивілізацією в хвилях океану. Сліди їхньої цивілізації стрічаємо у різних місцях земної кулі, куди занесли її втікачі, що врятувалися підчас загибелі Атлантиди, як ось в Єгипті, Індії та середущій і південній Америці.

Проживаючи на незвичайно плодючій землі, в лагідному кліматі, сами з природи дуже спосібні, створили Атлянти для себе такі умовини життя, що їхню країну можна хіба раєм назвати. І дійсно були раєм для цього народу розкішні городи, повні пиш-

них палат та цвітучих садів, повні монументальних будівель та водограїв. Столицею Атлантиди був «Город Золотих Воріт», положений на східному березі, на горбовині, що опадала до моря. На захід від города знімався гірський хребет з високою горою у формі тризуба, що фантастично яснів над цілою околицею у золотистому, соняшному промінні. Цілий город поринав у розкішних садах, повних всіляких овочевих дерев та квіток, зрошуваних часто водою з безчисленних каналів, що перетинали цілу країну. По середині города знімалась царська палата, розкішна будівля, збудована з рожевого мармору, вкрита золотим дахом. Пишні помаранчеві сади й серпанок водограїв, оточували цю палату, а ряди пільонів, статуї та різьб прикрашали вулиці, що вели до неї. І знов сади і квітники, а серед них доми-палати мешканців города, святині, піраміди, мавзолеї, площі, де відбувалися публичні забави та танки. Цілий город був одним великим, розкішним садом. Воздух, напоєний пахощами квіток та шепотом водограїв, тремтів вечерами лагідними тонами музики та пісень, що співали про красу і кохання. Понад каналами та ріками повно було всяких мостів, по цілій країні розбігалися биті шляхи, біля яких що якусь віддаль находилися публичні гостинниці, де подорожній міг спочити. Вздовж усіх доріг та городських вулиць вели алеї помаранчевих дерев, саміж вулиці виложені були твердою масою, що дозволяла часто змивати їх й вдержувати чистоту. На вулицях не було цього гамору й задухи, як по наших містах, не було цього почування пригнічення й тісноти, яке огортає людину, що найдеться серед вулиці якогонебудь більшого нашого города. А над тим всім простелялося вічно блакитне небо, озарене золотом соняшного проміння.

Сами Атланти був добрячий, лагідний нарід. Повільної вдачі, з природним нахилом до мистецтва, залюбки віддавалися музиці й танкам. Займалися управою рілі, ховом худоби й риболовлею, вкладаючи в ці заняття невеликий труд, бо сама природа

постачала їм стільки всього, що недостаток в Атлантиді був незнаний. Вбогих на Атлантиді не було — як також незнані були там злочини. Всякого рода мистецтво, як також й технічні винаходи, що улекшували життя, дійшли там до найвисшого ступня розвитку. Ткацькі вироби та спосіб крашення матерій осягнули там найвисший ступінь досконалости, металургічні та керамічні вироби будили подив своєю красою та мистецькою обробіткою. Атланти вживали машини до літання та знали прилади, щоби порозуміватись на віддалі. Щоби забезпечити свою країну від посухи, будували Атланти штучні озера, з яких воду в посушні літа розпроваджувано каналами по всій країні. Атланти перші освоїли дикі звірята й вчинили їх пожиточними людині, вони перші заводили культуру хосенних ростей, розводючи їх, як пр. бананові дерева та виноград по цілій країні. Все, що пізніше інші раси й народи мали корисного й доброго для свого вжитку, бере свій початок в Атлантиді.

У своїх віруваннях поклонялися сонцю, вважаючи його тією животворною силою, що усьому на землі дає життя. Будували в честь його храми-піраміди, прикрашені різьбами та мальовилами, відбували в його честь празники, підчас яких співом, музикою та танками віддавали хвалу його одвічній силі. Стіни їхніх храмів були викладані золотом та орішалком, металями, яких вживали виключно до прикрас. Вершки пірамід служили їхнім жрецям як обсерваторії, з яких стежили за рухами небесних зір. Біля святинь були і жрекині, що при сході і заході сонця грою на цитрах та піснями витали й прощали свого одвічного пана.

По їхніх храмах горів вічний огонь в орішалкових посудах, як символ сонцевого проміння. Вірили в животворну силу сонця та вплив небесних тіл на долю людини. Вірили також в безсмертність людської душі та вічне щастя людини, що чесно проводила своє життя. Вірили, що по смерті людська душа повертає до свого праджерела, з якого вийшла,

вірили в одвічне існування тієї людської душі. З великим пієтизмом ховали по мавзолеях своїх померших, вкладаючи до їх гробівниць все те, що дорогого й любого було їм за життя. Ціле життя своє кермувались Атланти основною думкою їхньої моралі — «роби добре, не чини лиха». Тому то й злочини були у них незнані.

Їх політичний та суспільний устрій був незвичайно цікавий. Ціла земля, взагалі все, що находилось в країні, належало до їхнього царя. Країна була поділена на провінції, якими управляли в імені царя його заступники. Цар мав біля себе верховну раду, яка складалася з учених стариків, що управляли кожний по своїй спеціальності країною. Вони заводили нові способи праці в хліборобстві, піклувались каналізацією країни, вирощували кращі раси худоби, стежили за достаточним витвором продуктів потрібних до життя. Вони й ділили всі плоди й продукти між населення так, що кожний мешканець мав подостатком всього, що тільки йому було треба.

Торговлі в нашому розумінні не було. Надмір плодів й продуктів одної провінції міняли за плоди й продукти другої й розділювали між населення. В цей спосіб кожен мав забезпечене існування й не потребував журитися за завтра. Цей суспільний лад спирався на високому почутті моралі, чесноти та взаємному довірю. Ще з дитячих літ розвивали Атланти в людей ці чесноти, стараючись особливо розвинути альтруїстичні почування а не допустити до розвитку егоїстичних рисок характеру. Бо тільки егоїзм викликає ворожнечу між людьми, боротьбу клас а за тим хаос й упадок цілого народа.

Ще одна цікава сторінка їхньої вдачі а саме незвичайно високе почуття племінної спільности. Ціле населення країни вважало себе братами, одною родиною. Ця взаємна любов та довіря до своїх провідників вчинили те, що змогли вони створити такі культурні цінности й піднестись у своєму роз-

витку на такий ступінь, якого не досягнула ніяка раса на землі.

Так у щасті, в безжурному існуванні проминали Атлянтам віки цілі. Поминувши наїзд чорних мешканців Лемурії і довгу війну з ними у висліді якої вдалось Атлянтам прогнати наїздників, ніщо не віщувало, щоб їх щасливе життя мало змінитися.

А однак з часом, головню підчас панування царя Трітоніка достерігається і серед Атлянтів, деякий занепад моралі й добрих обичаїв. Було це по війні з Лемурією, коли то в країну вернула ціла маса вояцтва, що відзвичаїлись працювати продуктивно. Починаються напади й грабунки на цих, що працюючи дома придбали майно, витворюється взаємна ненависть нераз між членами тієїж самої родини, поширюється розпуста й легковаження культу сонця. Однак всі ці явища здавались проминаючими, здавалось, що прийде протверезіння й народ Атлянтів жити-ме вічно щасливо.

Та на нашому світі нічого немає вічного. Це вже такий одвічний закон природи. Все, що живе, підлягає йому, зявляється на тому світі, досягає найвисшого вершка свого розвитку й відходить з него. І мусять повинуватися тому законові, як поодинокі люди, так і цілі народи, нераз великі і могутні.

Нічого не має вічного на нашому світі!

І для Атлянтиди прийшов кінець. А спричинили його живлові вульканічні вибухи та землетруси, що довели до найбільшої катастрофи, яку колинебудь переживала наша земля. А вислідом її було те, що цілу Атлянтиду проковтнув океан і там, де колись пишалися палати й святині, сьогодні буруни котять хвилями Атлянтійського Океану.

Ось що вичитали ми про оту катастрофу в записках, «що зберігаються в святині біля палати царя Кроней:

«В п'ятнадцятому році Рами, а в шестому панування царя Атталі, в місяці Тек а в дні дванадця-

тому, вранці перед сходом сонця, — хай обличчя його вічно до нас всміхається — затряслася земля, море виступило з берегів, а з гірського хребта, що над Городом Золотим Воріт, приснув вогонь. І почав падати дощ сірчаний а де впав на землю там горіла земля і все, що на ній. І так п'ятнадцять днів і ночей п'ятнадцять тряслася земля і валилися храми і палати і городи всі і гинули люди і скот і риби в ріках. А п'ятнадцятого дня у ночі загорілося ціле небо полумінню і земля розкололася, і та частина, що на захід від Срібного Озера поринула в море. І замкнулися хвилі океану над горами і над храмами і ніхто не врятувався, хто був і та частина, що на захід від Срібного Озера порикід. І зібрав цар Атталя верховну раду у храмі сонця біля своєї палати в Городі Золотих Воріт. І припав на коліна перед престолом сонця, голову на ступені склонив і благав життя-творющого пана про пощаду для народа свого...

Та сонце одвічне, пан всемогучий відвернуло лице своє від царя Атталі та атлантицького народа, бо темінь дальше вкривала світ і тільки вогонь, що добувався із вершка гори — тризуба прояснював темінь, віщуючи нові потрясення. І виступив Аскольд, старик сивоволосий, що йому руки від старости тряслися і голос дряв і озвався до царя Атталі. Як струни арфи тремтів його голос коли сповіщав він, що сповнилось віщування давне й кінець світу надходить, бо гріх закрався у серце народа, зависть чорна огорнула душі, брат на брата руку підняв, сивий волос пошани не має, а раду старика стрічає сміх пустий та богохульний. Давно вже він предсказував те, що сталося і ще статися має, так голос його тільки пустелю стрічав і глузування. І ніщо не вблагає сонця, ніщо не відверне кари. Та сонце одвічне, пан життя-творющий, що й цареві могутньому й травичці нікчемній однаково золото сипле, знайшов милосердя для тих, що не забули його, що до останньої хвилини поклонялися йому. Бо ото шість місяців тому, у ясну ніч, коли

Аскольд сповняв свою службу в святині біля престола сонця огорнув сон його знеможене тіло, як сходяв по ступнях до посуду з вічним вогнем. І почув він у тому сні голос: Відверну лице моє від народу мого, що не слухає голосу провідників своїх а моїх пророків і знищу цю країну, що раєм досі була для мешканців її. Та не хочу вигубити народу мого до щенту. Йди Аскольде до заводу того що в Країні Вод знаходиться і збудуй три човна великі, що ними в просторі літати можна. Рано вранці, як проміння моє стане землею цілувати на мійому престолі знайдеш вказівки, як маєш виконати цю роботу. І заховаєш ті човна у тайні до слухного часу. А як прийде час і година і гнів мій потопою рине на цю країну, збереш сто мужів і жінок їх і дітей і царя тієї країни — усіх, що серцем не устами моляться біля мого престола і посадиш їх у ті човни. І сядеш сам у один з них, щоб дати свідоцтво милосердя мого. І відчалите в темну ніч, коли тільки вогненні язики, що виповзуть із нутра землі, присвічувати-муть вам на далекий шлях, з соловейкового гаю у Городі Золотих Воріт і попливете в простір. І багато, багато часу промине заки дібетесь до іншого світу, холодного й пустого, де в поті чола й кривавому труді минатимуть ваші дні аж поки не сповниться час вашого горювання, поки знов лице моє до вас не повернеться. Ідіть і в праці важкій шукайте забуття за втраченим раєм».

Такий то віщий сон доторкнувся до вій старого Аскольда у храмі сонця у ясну, літню ніч. І виконав він те, чого бажав від нього віщий голос і оце тепер, коли прийшла година загибелі, станув перед царем Атталею і переказав йому волю того, якому всі поклонялися. І зібралось сто мужів і жінок їх і дітей і цар Атталя і старий Аскольд і всіли до човнів тих, що їх мали у світи незнані понести й відчалили з соловейкового гаю в Городі Золотих Воріт. І коли блискавка озаряла темінь а з нутра землі ринув новий потік вогню, що за хвилину огорнути мав Город Золотих Воріт, цар

Атталя глянув ще раз в останнє на країну, що була колись його прадідів і народу його. І тільки тризуб святої гори блєстів в ореолі кровавої полуміні, немовби благословляв в останнє нещасних вигнанців.

Довго тривала подорож, довго блукали серед теміні безкрайного простору три човни — аж поки по сімнадцяти днях після земного числення не причалили до незнаного їм світа, холодного й пустого, де тільки скелі крем'яні привитали вигнанців самотніх, та орхідеї блакитні з людськими очима ростучі по глибоких долинах.

Сумний був перший час їхнього пробування на Марсі. Та глибоко в їх серцях записалися ті слова: «в праці важкій шукайте забуття за втраченим раєм». І ця праця важка ставала їм осолодою. Віки цілі минали, покоління цілі родилися й вмирали, з громадки вигнанців виріс нарід цілий, заки успіли Атлянти створити собі на Марсі нову вітчину, витворити такі умовини існування, в яких ми їх оце застали. Та туга і біль за втраченою батьківщиною не покидали їх ніколи й переходили з покоління в покоління.

Цим можна пояснити собі той сумовитий настрій, що царював усюди по їх оселях, що снувався всюди за ними.

Така то історія, яку ми вичитали в «книзі битія» Атлянтів, в їхній святині-піраміді, а з якої подаю оце коротенький огляд для відома наших братів на землі.

XI

Так проминав нам час на наших щоденних заняттях, що ми й забули про Грегема і його роботу. А Грегем не дармував. При допомозі Картіяса та його інженірів будував судно, яке мало бути вірною копією нашої „Queen of Virginia” хоч будоване було з дещо інакшого матеріалу, як вона. Від часу до часу з'являвся він у нас і сповіщував

нас про стан будови, впевняючи, що його нове судно витримає поворотну дорогу на землю. Але все-таки була в тих його запевненнях якась нотка, що казала нам з деяким недовірям ставитись до вислідів його праці. А що буде, як цей матеріал, з якого Грегем будував нове судно, не витримає далекої дороги? Нам здавалося, що в Грегема саме бажання успіху, виповнює здогадні недостачі його будови, та на те не могли ми покладатись.

Чи не краще булоб, думалось нам, закинути будову а старатись навязати контакт із Землею і ждати аж поки звіди не пришлють нового судна по нас? У них там були пляни й зможуть не одну таку „Queen of Virginia“ збудувати. Та Грегем на це не годився. Що буде то буде, він мусить докінчити будову судна, хочби з уваги на те, щоби не посоромитися перед Атлянтами. І коли ми не захочемо то він сам вибереться в дорогу, хоч як непевним видається нам те нове судно.

І будував.

Розуміється ціла будова велася після його вказівок і плянів, які виконували Атлянти на своєму заводі, що виробляв літаки. Минав день за днем і нам не лишалося нічого як тільки ждати.

Та коли вже було під кінець будови судна коли вже не багато лишалося ждати зайшла одна подія, що спонукала нас відложити на якийсь час думку про наш поворот на Землю.

А саме, коли вже на майдані за городом відлискувалось в соняшному промінні збудоване судно й ще тільки у внутрі викінчувано його а ми укладали вже собі речинець нашого відлету на Землю, одного дня зайшов у нашу хату цар Кроней. Ми все ще мешкали у його палаті й користувались його гостинністю. Видко було по його заклопотанню, що прийшов до нас із якимсь ділом, на стільки важним, що довго вагався звернутися із ним до нас. Вкінці перепрошуючи нас за свою сміливість і може незвичайну просьбу, звернувся до нас із проханням

щоб ми відступили йому збудоване судно й дозволили йому відбути дорогу до колишньої батьківщини його предків. Хоч він і виявляв сумніви, чи видержить те судно таку далеку дорогу, то все-таки зважився він пуститись у цю подорож сам, не бажаючи наражувати нас на небезпеку. А була ця його просьба сказана таким благаючим тоном, що ми хоч довго вагались, не могли йому відмовити. Миж тільки завдячували йому і його підданам.

Обіцявся, що коли прибуде на Землю, першою його журбою буде, щоби вислано по нас судно збудоване на землі, яке моглоб запевнити нам безпеку.

Та чи зможе він виконати свою обіцянку? Чи видержить Грегемове судно, будоване з незнамого йому матеріялу, не випробуваного достаточо, таку далеку дорогу?

Та його кликав голос крови, туга за цим втраченим його прадідами раєм, що для нього тільки невольним фантомом повинен був бути.

Ми рішилися. Рішилися заждати ще тут у гостинних Атлантів. Поїде сам цар Кроней. Ні, не сам, бо його донечка Зоя не хоче його кинути. Поїдуть разом. І заберуть оці мої записки там на землю.

Може пощаститься їм і чиїсь людські очі спляться над ними і дізнаються про все те, що ми тут стрінули.

Цар Кроней і Зоя поїдуть.

Це вже рішено.

А судно вже готове. Гордо пишається в соняшному промінню ця наша „Queen of Virginia II“, радісно споглядає Грегем на своє діло.

Він свято вірить, що те судно виконає своє завдання. Видержить всі труди далекої дороги і причалить до Землі. Привезе привіт далеких минулих віків теперішньому світові.

Ех, колиб ті там, на Землі, знали, хто вибирається до них в гостину? Тіни забутих предків ви-

ринуть перед ними, одна, позабута вже, глава історії нашої Землі розкриється перед ними.

Такі думки снував Грегем обходячи довкола своє судно й гладячи рукою пестливо його гладкі стіни. Так отже цар Кроней їде на Землю. Якщо вирозумів я добре його думки, так бажає він глянути хоч на те місце, де колись простягалася його батьківщина. Це ж таке зрозуміле для людини, яка втратила когось дорогого й бажає глянути ще раз на те місце, де ця, дорога їй, особа спочиває.

Тому кінчаю ці мої записки, щоби передати їх йому. А Геріксон хоче ще передати одну блакитню орхідею там на Землю. Нехай подивляться на неї, на цю дивовижну квітку, перед якою він так хоробро утікав.

Кінчу вже мої записки.

Прохаю всіх, кому тільки попадуть вони в руки, заопікуватись там на Землі царем Кронеем і його донечкою Зоєю так щиро, як він заопікувався нами. А дальше прохаю повідомити нашу рідню, це є мою, Геріксона та Грегема, що ми здорові, кланяємось усім та дожидаємо нетерпеливо судна із Землі, яке повернулоби нас нашим рідним.

Проф. Дудлей під теперішню пору в столиці Атлянтів на планеті Марсі.

Проф. Карачевський скінчив читати записки.

Ще довгу хвилину царювала тиша у широкій салі Київської Академії, поки не зірвалася буря оплесків, що чималу хвилю стрясала салею. Коли трохи успокоїлося, озвався дзвінок за президіальним столом і проф. Карачевський подякувавши слухачам за приязність й повагу, яку виявили підчас засідання, закрити його бажаючи зібраній публіці доброї ночі.

Поволі розходилися гості, поволі опорожнювалась салья, в якій здавалося вагоніли ще слова привітання із далекої планети. І тільки очі діячів на портретах довго ще зорили за останніми гістьми.

що покидали салю, поки не погасли світла й темінь ночі не огорнула мурів Академії.

Артименко вийшов з Ігорем й добру хвилинку йшов мовчки біля него, перебираючи мабуть в думках все те, що перед хвилиною обивалося о його уха. Вкінці відозвався.

— Бачиш, Ігоре, що ти накоїв! Бо мені здається, що це виключно тобі завдячуємо цілу оту марсіянську історію. Хто як хто але видавці газет повинні тобі поставити пам'ятник. Заробили грошенят! Ну й власники наших готелів та шиночків вдоволені. Заложуся, що не одна бублейниця на Подолі в своїх молитвах споминає преподобного Ігора воїна Божого. Так, братіку! Знав ти коли вступити таку штуку. Таж цею марсіянською царівною і її батеньком маю цілий огірковий сезон виповнений. Ну й Кисловодськ чи то пак Гімалаяї мене не минуть! Зідравби шкуру із старого Вашківського колиб цей не додержав слова. Ну а ти, що робити меш літом?

— Я? Як звичайно в своєму святошинському курорті! Але, знаєш, одно мене дивує, вернусь ще до цієї марсіянської історії, чому цей Дудлей до своїх записок не додав хоч малого словаря атлянтської мови. А то щоб порозумітись з Кронеем, знов прийдеться витратити доволі часу, ну й чиста морока виучувати чужу, незнану мову.

— Що ти? Цеж хвала Богові, розумна людина, цей Дудлей. Нехай наш Карась і йому подібні трохи наморочаться заки встигнуть сказати «добридень» цій марсіянській красуні. Добре зробив! А то хотілосяб, щоб все йшло гладенько, щоб хлібець з маслом сам до ротика посунув. Ти ще не знаєш Карася. Він тільки за зеленим столом такий герой. А то сміховина буде, як наш Карась стане вчитися граматики та слівець атлянтської мови. Мушу замовити в нашого карикатуриста відповідну картинку.

Балакаючи отак наші приятелі і не запрямітили, як дійшли до рогу Корсунської вулиці, де їх

дороги розходились. Розпрощавшись Артименко поспішив на Володимирську, де дожидала його ще робота над ранішнім виданням «Вістей» а Ігор скочив у проїзджачу повозку й казав везти себе у Святошин.

XII

Довго ще розписувались київські газети а за ними й ціла світова преса про висше згадані події. Та ціла їхня увага була звернена тепер на царя Кроней і його донечку Зою. Правдиві перегони були між київськими репортерами, щоби подати щодня щось нового, що їх торкалося. Та перед вів, як звичайно, Артименко з «Київських Вістей».

А цар Кроней і Зоя перебували далше в гетьманській палаті. Коли вже настільки подужали, що могли без шкоди для свого здоровля покинути свою кімнату, Київська Академія уладила в їх честь привитальне засідання, на якому зібралось не менше число добірної публіки, як попереднім разом.

Особливо зворушливим був момент коли Кроней стоючи на естраді біля президіяльного стола дякував за привитання, промовляючи атлянтською мовою до зібраних. Хоч незрозумілі були його слова, так кожний присутний відтворював собі їх значіння вслухуючись в звуки його мови. Ще більш зворушливою була хвиля, коли він звертаючись до молодого гетьмана, що був приявний на тому засіданні, із перлинами на віях простягнув свою руку до його у дружньому привитанні.

Здавалося що Вчора встало з могили й витає Сьогодні.

Два світи — один, що йому давно вже «упокой» проспівали — другий ледвищо ставлючий свої кроки по життєвому шляху.

З того дня почались у Києві «привитальні» свята для марсіянських гостей. Зпочатку влаштували їх різні наукові товариства та установи, а відтак кожне, хочби й не знать яке маленьке това-

риство, хотіло і собі мати у себе таких визначних гостей. Де даліше всі інші міста України почали влаштовувати у себе також свята та це викликало ремствування закордону проти такого монополю. Кінець тому положила подорож Кроней і Зої на місце, де колись пишалася давна Атлантида.

А відбулася ця подорож із Севастопільської пристані на кружляку «Память Петлюри», що гордо протинаючи хвилі Чорного Моря спрямувавсь крізь дарданельський пролив на захід. Окружені численним почотом, серед якого не бракувало Артименка та його приятеля, Кроней і Зоя переїхали колишні «стовпи Геракла» й знайшлися на Атлантийському Океані, що став домовиною колишньої батьківщини їх предків. А коли кружляк на висоті Фунчало спинився, цар Кроней кинув в море вінок білих рож і грудку землі. В його очах й в очах кожного з присутніх на кружляку заблїсла сльоза...

За Океаном, у вірджінських металургічних фабриках збудовано тимчасом нове міжпланетне судно, яке, заки ще сніг покрив американські степи, злетіло знов із летунського майдану в Гейфіку у простір, забираючи на своїому чердаку царя Кроней і Зою. Летіло воно сміло у далеку даль, з метою вернутися назад з Марса на Землю та тим разом вже із нашими сміливими дослідниками.

ВАША ДОСТОЙНОСТЕ!

Ви перечитали книжку, яка до Вас прийшла як нагорода за точне вплачування передплати „Нового Часу“. А уявіть собі, що таку книжку Ви могли би отримувати не кожного кварталу, але кожного місяця, якщо кожний передплатник „Нового Часу“ приєднав би хоч одного нового передплатника.

Чи не виплатиться на ту ціль зужити крихітку енергії? Українська преса може жити і розвиватися тільки при активній допомозі широких кругів громадянства. До такої співпраці закликаємо й Вас. Нехай ця і наступні книжки „Нового Часу“ стануть помостом у тій співпраці — сьогодні між нами а колись між Вашими і нашими наслідниками.